

B957

Olewiku kirjawara nr. 2

A. Grenzstein

Glutarkus
ja
Ilmakunst

—x—

Täiendatud trükk Olewikuist

—o—

1896

A. Grenzsteini trükk ja kirjastus

Jurjewis

Създадено на 1896 г.

№ 1

Създадено на 1896 г.

№ 1

Създадено на 1896 г.

Дозволено цензурю. — Юрьевъ, 16 Марта 1896 г.

Създадено на 1896 г.

№ 1

Създадено на 1896 г.

№ 1

Elukool on kõige wanem suurkool. Madu, Gewa ja Adam paniwad ilusa wiljapuu all ta nurgakivi, ja kui Adam ja Gewa Edenist wälja astusiwad, siis pühitseti ta nutuga sisse.

Elukool on kõige suurem suurkool. Nagu inimese sugu, nii käib ka tema katus üle maailma ja ta foolipink ulatab hällist hauani. Mii kui ta esimese alustaja must juhtmõte maailmast ja inimesesugust näib wanem olewat, ja nii kuidagi hiilgaw päike ülewelt kõrgelt ta sissepühitsemise nutupisarad sarama pani, nii on ta niikumata alus tundmata sügawuste pääle rajatud, kuna ta tornid ja lipud ülesse waba walguse poole teed näitawad. Iga inimene peab temast läbi käima, ühed teraselt õppides ja uurides, teised uniselt sonides ja lõppematalt walerehnungisid tehes.

Arka unest, ärka udust, Tõtt ja pead ära seedma,
 Sakku wilund mõttekudust! Walet maa päält ära needma,
 Katsju läbi eluneerud, Pead pööрма õnnetujust,
 Waat, kus walsid sõlmekeerud, Sapselikust luulekujust,
 Waat, ehk oled ise ja Pead wõtma elu nii,
 Wõrgus waba wangina. Kuis ta ford mil' anneti.

Mis wõid hääb, mis suurt ja luua?

Mis wõid wõiduks ette tuua?

Mis eest wõib sind kätel tanda,

Sauda weel sull' tänu anda?

Mis jääb jäädwalt järele,

Kui ja astud hauasse?

Elukool on kõige wanem suurkool. Madu, Gewa ja Adam paniwad ilusa wiljapuu all ta nurgakivi, ja kui Adam ja Gewa Edenist wälja astusiwad, siis pühitseti ta nutuga sisse.

Elukool on kõige suurem suurkool. Nagu inimese sugu, nii käib ka tema katus üle maailma ja ta foolipink ulatab hällist hauani. Mii kui ta esimese alustaja must juhtmõte maailmast ja inimesesugust näib wanem olewat, ja nii kuidagi hiilgaw päike ülewelt kõrgelt ta sissepühitsemise nutupisarad sarama pani, nii on ta niikumata alus tundmata sügawuste pääle rajatud, kuna ta tornid ja lipud ülesse waba walguse poole teed näitawad. Iga inimene peab temast läbi käima, ühed teraselt õppides ja uurides, teised uniselt sonides ja lõppematalt walerehnungisid tehes.

Elukool on kallis kool ja temas walitseb murd-
mata kange kord. Millionid maksawad nii kallist
kooliraha, et nad tühja kõhtu kannatawad ja peagi
halli juuksid kannawad. Efsijad maksawad armuta
trahwi, ühed rahaga, teised nahaga, kolmandad eluga.
Wähe on neid, kes eksamiks küpsiks saawad. Kau-
gelt suurem hulk weerib ta rasket a b d raamatut
kui Egiptuse hiirglifisid ja ei tea, mis nad tähen-
dawad. Aga seda on wähe, et teised neid õigeste
juhataksiwad. Wähe armu, palju hambaid.

Uruldane kool, see elukool! Professorid eksiwad
niisama kui studentid, ja omelt on turud ja täna-
wad tarkust täis. Suured walgustatud waimud on
palehigis tööd teinud, aga aastatuhandate järele ei
ole meil weel mitte üht üleüldist õpiraamatut, mille
järele kõik õpiksid. Do, kui sagedaste kujuk üks
õigusega maha, mis teine õiglaselt ülesse ehitas!
Näib, nagu oleks kuri madu nurgakivi pannes wan-
dunud ja nagu kannaks see wanne paha wilja. Õn-
nistuseks olgu wähemalt see, et meie wande jälgi
õigel ajal ära tunneme, endid neist eemale hoiame
ja nendega kannatlikud oleme, kelle wande-kihwt hai-
geks teinud.

Nooresoo kaswatamiseks on meil siht- ja juht-
mõtted ülesse seatud ja nende järele on terve hariduse-
materjal plaanilikult kokku pandud. Nähtakse waewa-
ja kannetaks kulu, et rõõmsast küljst rikas lõikus
kaswaks. Pagan seda ära teab, kes kõik wilja ära
neab! Dõisist lõikuse rõõmu ja puhast niisu ei ole saada.
Looja näo järele loodud inimene ähkleb küll, et ülesse
poole saada, aga peab ikka ja jälle nägema, et „mul-
latükk“ kuiwa käes tolmama hakkab ja wihma käes

Jopaseks läheb. Mis ütleb elutarkus selle kohta? Tunne seda kurba lugu, näe, et ja teda muuta ei jõua ja siis lepi temaga vaikiselt. Muld kannab ka wilja ja mõnigi kullatükk on mulla sees warjul. Hoiu nendest finni.

Meie äratame noortsugu waimuelule. Seda on tingimata tarwis. Hoidgu selle eest, kui inimese-loom waimu poolest niijama ilma kunstliku abita ülesse kaswab kui elajaloom. Elajal on oma looduse sündus sees, mille abil ta ise oma esiwanemate waimujärjele tõuseb, olgu see ka kui tahes madal ja puudulik. Jääb inimeselapse waim õigel wiisil äratamata, siis on ta kui kahepaite inimese ja looma wahel. Päris magama ta ka ei jää. Iffa tuleb midagi ta elu sees kord ette, mis magajale niisuguse wõmmi annab, et ta ärkab. Aga häda talle, kui see tunnikene armuline ei ole: Ta ärkab ja astub teele, mille lõpul jagedaste wõllas seisab.

Sellepärast äratame meie oma noortsugu ärkjale waimuelule. Meie söödame teda kultuura toiduga ja täidame ta pää kõiksuguste ilusate, armsate, kui wõimalik, kõrgete mõttefihtidega täis. Ja kui see töö on lõpule jõudnud, siis peame meie wagusat palwet oma armsa lapse eest ja saadame ta wälja eluturule. Kõigi kibedate nähtuste järele, mis meie jäält ise oleme kodu toonud, teame meie küll, et ta elamiseks weel mitte küps ei ole, aga meie teame oma troostiks ka, et paha kihwt temast on kaugele hoitud ja et ta igat halbust niijama põlgab kui ta igat häädust armastab. Öppigu ta ise ilmas edasi.

See on kõik hää ja kui keegi peaks teist teed küsima, siis ei teaks, kuhu mujale poole wõiks näi-

data. Kuid asi on siiski halb küllalt. Meie olime noorele inimesele wärwitud prillid ette pannud. Nende läbi ei näe ta inimesi mitte nii, kuidas nad tõeste on, waid nii, kuidas ta neist enesele pildid on maalinud. Kooliõpetaja ja kirjanduse juhil walmistas ta enesele tarwilise fogu inimese piltisid ja meie ei wõi salata, et ta selle toimenduse juures ise kaswis ja ka rammu wõttis. Ta pildifogu eesotsas seisawad hiilgawad mehed ja nende järele tulewad tuhanded eestujulised inimesed, nii et noorel inimesel enam palju aega üle ei jää, ka weel teistselti kahejalgseid ligemalt tundma õppida. Tõsi küll, ta on ka halbadeft kuulnud ja lugemise raamatus on nii mõnigi tark wanasõna olnud, mis talle sedafelti pildifogu uft awas; siiski on talle need mustad kujud nii kaugele jäänud, et ta neid koledateft muinasjutu kujudeft mitte kartust ei arwa tarwis olewat. Aga seda peab ütleva, et see suur wõrgitus on. Meie saadame noore inimese wälja turule, kus päris petjate pesa on, aga ütleva talle, ta minna inglite sekka. Wähemalt on ta waene ise selles armamises, et ta Eedenisse astub, kus tuhanda ingli pääle wahest üksainus weike kurat tuleb. Aga mis siis, kui ta igatsetud paradiis niisugune täiturg on, kus tuhanda kuradi pääle wahest waewalt üks ingel tuleb? Oletas tal üks hää sõber olewat, kes talle seda ütles, ma kardan, ta hakkaks seda kuradiks pidama, ehk see küll ta tõsine kaitseingel on. Mida rohkem noore inimese waim hää ja kauni asja wastu awatud oli, seda suuremas wõrgituses astub ta nüüd elutarule. Mis sünnib? Ta saab paukusid siit ja säält ja põgeneb ühe petise juureft teise juurde ja kui ta wiimaks sü-

gavas põlgdufes kuhugile maha istub puhkama, waata, siis on ta iluwärwi prillid nina päält puruks löödud. No olgu, arwab mõni. Nüüd aga on ta filmad kord lahti. Nüüd on ta ise targaks saanud. Aga ei. Nüüd tuleb uus jaht. Mees koristab kõik inglipildid kofku ja wiib nad ülesse pööningule wana puukasti korjuse siisse paigale. Unuge siia! Teie olete mind hirmsaste efsitanud! — Mis ime, kui mees, kellel kuraditega tegemist oli, nüüd enesele tondid seina pääle maalib. Nii kuidas ta enne elawal lennul enesele maailma inglite elupaigaks ehitas, kus ta nende seas oma woorustega miksigi hinna eest wiimane ei tahtnud olla, nii peab ta nüüd, sest et ta luuletuste taewast liig kõwaste kulkus, inimeste seltskonda luukambriks, mis tontidest kubiseb. Tal on tondihirm ja ta peab kõike tondiks, mis talle tumedal kujul ligineb.

Hää on, kui inimene wõimalikult wara selle jao elufooli läbi käib. Siis on ta waim veel küllalt painuw ja sirguw ja ta wõib õigele teele ja õigele inimese tundmisele saada ja weel tükk eluaega lah-tisel filmal elada. Kõrges wanaduses ja kange kaelaluuga wõib laew hukka minna. Kurjategija pää-luu on hukka läinud laew, kelle elutuuled kiwirah-nude wastu puruks ajasiwad. Õnnetus tuli jagedaste sellest, et tüürimehel wärwitud prillid pääs oliwad: Ta pidas kiwimurdu luigeparweks ja purjetas otse ta pääle, ehk kui tal wärwiprill puruks löödi, siis heitis ta hädaohtu nähes meele ja tüüri, ja laew läks sedawiiji hukka.

Kõrged sihid ja kaunid eesmärgid on asjad, mida wististe kõige suuremate waranduste seffa tuleb

lugeda. Aga kas nad seda suurendavad, mis iga päises elus õnneks nimetatakse, seda ma ei tea mitte. Meie peame neid endid õnneks, aga kui neid meilt armetult ära kustakse, siis on see õnne vähendamise ja õnnetuse suurendamine. Üht aga annavad nad meile ilma kahlemata: vägewat äratust ja rammusat kojutust.

On aega ja aastasadaid olnud, kus terwed põlved lapselistest inenägudest kinni pidasivad ja nagu magusat und magasivad. Reed ajad on mööda. Tahame meie edasi saada, siis peame meie ruttu edasi saama. Ei saa meie ruttu edasi, siis ei saa meie üleüldse edasi. Endistel põlvedel oli mõne mõtte seedmiseks terve aastasaada aega. Meie peame paljude elufüsimustega üle öö valmis saama, ehk nad jäävad meie poolt üleüldse koostmata. Enne oli kahe inimese wahel penikoorem pikk. Müüid puutuvad küünarnukad kokku, sagedaste päälegi wäga walusaste. Enne wõisivad naabrid kütiseid teha, ilma et suits üksteise silma puutus. Müüid on ju naabri hingelõhn elsitaw. See käst, mis üles on pandud 1. Moosese raamatus 1. päätlükis 28. jalmis, on enam täitmist leidnud kui see, mis säälsamas päätlükis 3. jalmis seisab. Piha on valmis, aga waim on nõder. Mis aastatuhanded tegemata jätnud, seda peawad müüid mõned põlved järele tegema. Sellepärast nii suur kir. Kes kirjutab meie rahwale ühe raamatu, millest rahwas plaaniliku küpse mõtte selle ilma elust ja inimesest saab? See oleks üks taskunoodiraamat, mille wiisi igamees tunneks. Siis peaks laul kokku kõlama. Inimesel peaks selge ja kindel seisukoht olema, millelt ta ilma ja ta elaniku pääle waatab.

Haritud rahvastel on üks sõna, millega nad seda seisukohta tähendavad, kust ja kuidas nad ilma pääle vaatavad, mis nad ilmaist peavad ja kuidas nad kõiki ilmas olemaid nähtusi seletavad. Saksa keeles on see sõna Weltanschauung, Wenekeeles мировоззрѣніе. Welt = ilm, anschauen = pääle vaatama, Anschauung = päälewaade, Weltanschauung = ilma-pääle-waade; миръ = ilm, со = kaas (mit), зрѣніе, sõnast зрѣть = nägema, vaatama = waade. Meil ei ole Gestikeeles sellekohalist sõna. Wähest wõiksimet ilma waade ütelda. Kui meie siis ütleme: Sel ehk sel inimesel on oma kindel ilmawaade, siis ütleme sellega, et tal ilma elu olu üle oma teatav arvamine on. Temal on üks põhjusmõte, mille wäral ta kõik ilma asjad ära seletab.

Hariduse ajalugu toob meile kahest suurest ilmawaatest sõnumid, mis väga laialt olemas olivad. Esimene oli väga aatelik (luuleline, kõrgesihiline, röömuline — Idealism), teine väga nuffer (meele ärarheitew, tumeda prilli kandja — Besimism). See noormees, kelle meie ülemaal pool eluturule saatfime ja kes hääl arwas ainult inglid leidwat, oli esimese ilmawaate koolist wälja tulnud. Tal oli aatelik ilmawaade. Kui ta aga wastu pöörd sai ja arvama hakkas, ilmas olla enam kuratid kui meie papikatustes naelu, siis oli ta enesele nuffer ilma-waade omandanud. Esiti ujus ta pilwede pääl, pärast põlgas ta ilma pörguhauaks. Mõlematel ilmawaadetel on meie päiwil weel oma jagu sõpru; aga nendeist mõlemateist kasvab siimanähtawalt uus ja kolmas ilmawaade wälja, mille kätte wististe wõit jääb, wähemalt mõneks ajaks.

See on asjalik (realik) ilmawaade. See asjalik ilmawaade on, see ei luuleta mitte oma kauniste püüdmieste najal ilmale inglitiivul külgi ega kisu tema hääduft oma südame nukruses jalgade alla maha, waid ta teeb iga asja üle just nii lihtlabaselt otsuse, nagu ta tõise olekuga kõige paremine kokku sünnib. Ta ei ole kiski kiitusega, kus see asjakohane on; aga ta ei karda ka halba last õige nimega nimetada. Ta ei tule jüa ilma õnnejahti ajama, waid kui ta enda kord leiab siin päitese all olewat, siis wõtab ta ilma ja elu nii wastu, kuidas ta just on. Ta on õige päewapiltnik, mitte petelik näitemaja maalija ega must tõrwaja. Temal on juhtõnaks: Teraw silmawaade — asjalik ilmawaade.

Müüd paar küsimust, armas lugeja. Wastused kirjuta enesele kõrwa taha. Wiida enam nad pää sügelema ajawad, seda parem. Külap siis harja leiad, ja harimise töö on käsil. Kas sa tundsid, et eesotsas seiswas salmis mõni sõna unest ja uduft, mõtteseisu rewideerimisest ja elu tähelepanemisest, salawõrkudest ja wangistamisest, tõest ja walest jne pisut ka nagu sinu enese kuuehõlma riibas? Leidsid sa mõne trööstiwa kostuse salmi küsimuste pääle? Dled sa elufoolis juba trahwiks nurgas seisnud ehk koguni järele istunud? Kas see noormees, kelle meie wärwitud prilliga eluturule saatime, oli sul ju enne tutaw? Kas sa wa sõber wahest ise see ei ole? Kas sind on juba oma komponeeritud inglilaul tatjima pannud ja kas ei ole mõnikord jälle tondihirm sind wapustanud? Ja lõppeks — Kas sul on juba ilmawaadetega maadlemist olnud? Palun wabandada, kui ma niisuguste küsimus-

tega sulle wahest liig ligidale tikun? Kui ja elu-
 tarkust ja ilmakunsti armastad, küll ja siis wälja
 saad, mis tarwis ma seda teen, ja siis annaksid sa
 sellegi andeks, kui mõnikord konnasilma pääle astun.
 Tuleb ette, et inimesel mõnikord wandumise ja
 lugupidamise ning pillamise ja põlgamise wahel wa-
 lida on. Ta peab otsuse tegema, kumba paari oja-
 liseks ta tahab saada. Ühedel on see walimine mõis-
 tuse töö, teistel kõietantsimine. Kes mõistusega wa-
 lib, wõtab wististe esimese paari. Ühel mehel on herra juures asja. Ta astub
 ette, ajab oma asja ära ja pöörab jälle tagasi.
 R. rat, kui uhke! ütleb ta iseeneses. Ei puudunud
 palju, siis oleks mees nelja kapa pääl jisse tulnud,
 et wõimalikult auupakkil olla, teotab teine. Mees
 wandus küll, aga teadis ometi, et tal mehise mehega
 tegemist oli, ja mehelik olek sunnib lugu pidama. Nii
 käib mahe wandumine ja waike lugupidamine käsi
 käes. Herra rääkis nelja kapa pääl roomamisest, sest
 tal tuli wahest karistataw koer meelde, kes roomates
 enesest katjub malka ära hoida. Miks teeb waba,
 mõistlik, õiglane inimene seda? Mis tal asja, ennast
 alatuks teha ja põlgamise wääriliseks saada? Miks
 mängib ta minu ees niisugust inetut kommetit? Tal
 on wististe, kui ta ka ei tea kui üksluine on, oma
 halb rehnung selle juures. Ta tahab ennast teisiti
 näidata kui ta on. Mida enam ta tules silma ees
 roomab, seda inetumalt näitab ta minnes taga selja
 tagumist külge. Alatu elukombe! — Nii käib pillam-
 ine ja põlgamine iheskoos. Waata üht niisugust inimest ja küsi, kellele ta
 õieti peaks meeldima. Astub jisse ja waatab, kuhu ta

oma kübarale kõige alama koha leiab. See on läwe alla, kuhu ta wagu si maha pannakse. Nagu waene patune kaela kohtu ees, jääb ta ukse juurde seisma, selg küüra tõmmatud, käewarred hädaohtlikult kouksus, rusikad wastu külge rusutud, nagu tahaks ta andeks paluda, et ta süia ilma on sündinud. Sõnad, mis minudetud häälel kuuldawale tulewad, täiendawad wiletjat inimesewarju. Wida nullisem, seda parem, loodab ta omas kurbmängu tüüts. Wida enam ma ennast alla rusun, tühiseks, kadumiks, olemataks teen, seda parem; seda juurema meelehää teen ma temale, sellele uhkele k—le.

Kui need read seda kaju ühelt poolt liiastawad, siis saagu teiselt poolt tunnistatud, et asjal mitte igakord paha põhjust ei ole. Sagedaste ei ole muud midagi, kui wana pärispõlwest päritud kombe, mis kui nägemata ike ihu ja hinge kinni peab, ilma et ikkealune seda ije märkabgi. Sandid saunakombed lähewad põlwest põlwe pärandusena aastasadadest läbi, kui abi ei tule. Nii kuidagi paljudel kõrge seisuse liikmetel wiisakad kombat puhast wälimine asi on, nii ehk weel enamgi on paljudel saunakombete kandjatel ka omad elukombed wälimised asjad, milledest nii wähe lugu peetakse, et nende pääle ei mõteldagi. Olgu sellega lugu kuidagi kellegi juures on, aga niipea kui teada on, et üks kombe ajast ja arust on läinud, siis tuleb ta ära kaotada. Kõrkus ja roomamine on mõlemad ebatvoorused, milledega meie ajal enam edasi ei saada, wiimasega wahest weel wähem kui esimesega. Arwab lugeja, et roomamine inimestele meeldib, siis esjib ta. Ma ei leia põhjust, mis pärast alatu roomamine mul peaks meelejärele olema. Et ta põlg-

duse vääriline on, on kerge näha. Ütleme, keegi roomab minu ees. Miskpära? küün ma sedamaid. Arwab tema, et mina nii iseennast täis olen, et ma teisi kaasinimesi ussikesteks pean? Palun, ärgu ta mind ilma põhjuseta narris tehta. Arwab ta, et see mul armas näha on, kui kõige kõrgema eeskuju järele loodud inimene enesele pärdiku kasuta selga ajab? Ta ei saa. Arwab ta, et see mul jeda lõbusam on, mida nära kamad inimesenäod mulle liginevad? Arul dane arwamine. Ehk peab ta mind nii mõttetontsiks, et ma ta kommetist aru ei saa? Olgu tal seks wähe lootust.

Kes ise tahab mees olla, tahab ka, et teised mehed oleksiwad. Kes oma enese wäärtuse eest hoolt kannab ja sellest lugu peab, otjib ja näeb hää melega ka teiste wäärtust. Kes ise wabanenud, rõõmustab ka teiste wabadusest.

Kui lugu nii on, misk siis roomamist waljuste ei sõidelda? Sellepära, kallikene, et roomaja sedamaid häbemataks läheb, niipea kui ta nelja käpa päält kabe pääle püsti ajab. Wähemalt kardetakse jeda ja lastakse parem edasi roomata kui ülijulgust ja ülbust kaswatada. Sel kartusel on wististe ajalik põhjus ja ta on sagedaste nii suur, et uhkuse abil häbemata olekut eemale hoitakse. „Waljata orjaga, ori näitab peagi — tagumist külge,“ on tutaw eeskiri kõrgemates ringkondades. Schopenhauer, kelle pill nii terawaste inimese iseloomu sisse tungis kui waewalt ühelgi teisel, ütleb, et niipea kui ja oma ülewuse ise kõrwale heidad, alam kobe walmis on, jeda ka kõrwale heitma.

Roomamise ja häbemata olfku wahel õiget kesteed käia, see on ka raske kõietantfimine, mis hääd eeskujuga ja hooljat õppimist nõuab. Inimene meeldib ülemale ja alamale omas õiges ifeloomus kõige paremine. Æstud ja wõera ette, siis on hää, kui ja pühapäewa riided selga paned; aga taewa pärast jää ife seksjamaks, mis ja oled. Æga alandamine ja ülendamine paneb sind näitepõrandale, kus sind ilma küsimata wälja naeretakse, sest et ja näitekunst ei ole õppinud ja sellepärast ei mõista. Ole julge, et fu tõsine ifeloom, kui ta wiisakalt wälja paistab, fu kõige parem pass on. „Ela ja lase elada“ on mõistliste inimeste juures siin juhtnõõriks, s. o. need tahawad ife oma ifeloomus ette astuda ja lubawad seda eesõigust ka teistele.

Auuhimu on tegude hallikas. Inimene peab sellepärast auu himustama, ta peab katsuma kõrgemale ja kaugemale saada, ta peab hallist puusärgini wäsimata töötama ja keiser Cäsari wiisi walmist tööd seni weikeseks pidama, kuni tal weel midagi tege mata on. Auuhimu on waimu jõud, ilma milleta inimene pisikeseks jääb. Æga inimene, kel auuhimu ja loomulif mõistust on, wõib enesest tubli hariduse, hoole, tähelepanemise ja töö läbi teha, mis ta tahab; ainult kunstnikuks mitte, sest selle sünnitab loodus ife.

Kui ja usaldawast suust ehk julest kuuled, see ehk see olla auus inimene, auuwääriline mees, siis tunned ja eneses siimist rahulolekut ja soowid temale ligineda. Riisugust auu pead ka fina ife enesele himustama. Kuuled ja aga ühest mehest, kes auu taga ajab, kes auu ainult tema wälimisest hiilgawast küllest tunneb ja seepärast tema pääle jahhti teeb, siis pesi-

neb waitne põlgamine selle mehe vastu su rinnus. See mees on auuahnne ja auuahnus on põlgdaw ja naeruwäärt. Rõhetu waimuga inimese auuhimu ajab teda ilusaid hobuseid ja wantrid, uhket olekut ja toredaid riideid igatsema. Neid asju wõib aga igamees enesele osta, kel seks raha käes on. Tubli mehe auuhimu igatses teaduste, tõearmastuse ja wooruse järele. Neid asju ei wõi mitte igamees raha eest osta, waid neid wõib ainult tubli pää ja hää süda kätte saada. See on kiiduwääriline auuhimu, kui keegi töötubliduse ja osawuse poolest tahab teistest ette jõuda; aga kui keegi seisuse ehk muu wälimise hiilguse poolest püüab teistest kõrgemaks saada, siis on ta edewaks läinud ja sattub mõistliste silmis naeru alla.

Edewus soowib käteplaksutamist ja imetelemist, soowib, et kõik tema pääle waataksiwad; kas auustates ehk hirwitates, see ei ole pääasi. Ka edewus sünnitab tegusid, aga need teod wõiwad hääd kui ka halwad, auu- kui ka naeruwäärilised olla. Ma tunnen kusil üht meest, kes seda tundi ootab, mil teda üle üheksa tuhande kõrge auu jisse tõstetakse. Kes seda peab tegema, see on tal segane; mis põhjusel see peab sündima, seda ta ei tea; aga et see kord tõeste peab sündima, see mõte on tal nii armas, et ta temast ei wõi lahuda. See on kui õnnetu armastus, mis inimese liikuma paneb, aga mis talle mitte kindlat teed ei juhata, mida mõöda eesmärgile wõiks jõuda. Ta on kõrgel kraadil edew. Häälteol olgu parem põhjus kui edewus. Aga kus edewus otse puudub, jääb hääs sagedaste laiskus, tuimus ja ülbus asuma; jääb jäetakse kõik jõnuud tarwitamata ja selle järel käib sügaw alandamine. Awa-

liik hirvitamine ühel pool, sügawi alandamine teisel pool, see on edewuse kaal. Kõige julgem tee, mida mööda inimene suurele eesmärgile jõuab, on teraw tähelepanemine. Ta lühendab aega, mis käimiseks tarwis on. Piik, wäsitaw, wassiw wirkus on lödwa pääasi. Häa mõistus tarwitab terast tähelepanemist ja teeb enesele asja sedamaid selgeks. Seda inimest ei wõi tõsi töö ega meelejahutuse tarwis pruukida, kes oma täit tähelepanemist mitte selle asja pääle ei suuda juhtida, mis silmapilgul just ees on. Kõikjagused korwalised mõtted efsitawad teda päristöö juures nagu elawad unenäod magajat. Kui üks seltslane, kes teistega ühes lauas istub ehk ühes wantris sõidab, oma mõtetega keerdülesannete rehendamise juures wiibib, siis on ta igaw seltslane, keda tähele ei panda. Kui ta aga oma töölaua juures rehendamades seltsliku sõidu ehk joogilaua pääle mõtleb, siis on ta wististe halb rehendamaja. Kui sa üht ainust asja ühe korraga teed, terwe jõu ja terawa tähelepanemisega teed, siis wõid sa ühelainsamal päewal palju ära teha. Tahad sa aga kaht asja ühel haawal toimetada, siis ei saa sina terwel aastal mitte palju walmis.

Wäsimata, teraw tähelepanek on suure waimu kindel tundemärk, kuna töötuhin, wassine ja rahutu olek lödwa mehe igawesed awaldused on.

Õpi aja tõsist wäärtust tundma. Ratsu igat silmapilku nii tarwitada, et sellest midagi saab ja alale jääb. Kui sa just mitte tehalist ega waimulist tööd ei wõi teha, siis maga. Uni annab uut jõudu. Alga seda uut jõudu tuleb siis sedamaid tarwitada, et ta mitte iseenesest ajajooksul ära ei roi-

duks. Aeg on kallis ja elu lühikene, sellepärast ära jätta midagi homseks, mis täna võid ära teha. Kui ka laiskuse pärast oled midagi tegemata jätnud, siis tea, et sa seega oled põlgduft ära teeninud.

Üks kirdsi inimene ütles sagedaste: Hoiat kopikaid, rublad hoiavad endid isegi. See oli selle ihnukskaela kõige targem mõte. Sulle annan ma nõu minutit tähele panna, tunnid muretsevad siis isegi enese eest. Digeste tarvitatud minut kannab intressi, kaotatud minut aga nõuab intressi.

Wähe on neid inimesi, kes oma warandusega digeste talitsevad, veel vähem neid, kes oma ajaga digeste ümber käivad. Ja ometi on aeg enam väärt kui warandus. Noored inimesed arvavad sagedaste, et neil aega küllalt veel ees olla, kui nad temast ka õige rohkesti ära raiskavad. Nii on ka suur warandus oma peremehi raiskajateks ja waesteks inimesteks teinud. See on üks efitus, mida ikka kahetsetakse, aga igakord liig hilja.

Warane ülestõusmine on suur aja tagawara ait. Mina olen sellest igal ajal, kus ma selle päewatörrale olen seadinud, kasu saanud ja rõõmu tunnud. Kui hilja sa ka magama lähed, tõuse ikka määratud ajal ülesse ja astu tööle. Külap filmad õhtu seda teada annavad, mil aeg puhkama minna. Oled sa paar tundi enne päewatöö algamist platsil, tarvitad seda aega lugemiseks ehk järelemõtlemiseks, siis näed sa peagi, kuidas see sind edendab.

Mitmed raiskavad lugemisega palju aega. Nad loewad raamatuid, mida lööwad mõtlejad kirjutanud ja mis sellepärast mõtlemist ei või kaswutada, waid aina udustada. Niijugused raamatud on

osalt kõlaval keelel kirjutatud ja nad äratavad ise-
 juguseid tundmusi. Nad on õlle waht, mitte õlu ise.
 Nad ei kustuta jänu ega täida kõhtu. Waim jääb
 nende juures tühjaks. Kui sa loed, siis loe oma
 kirjanduse kõige paremaid kirju. Otsi kõige paremad
 kirjanikud, luuletajad ja ajaloo kirjutajad wälja ja
 tee ennast nende kirjadega nii tuttawaks, et sa nende
 mõtteid igatahes wõid ette tuua, neid põhjendada
 ehk põhjendates laita. Romanide lugemine ei saada
 palju kasu, ehk olgu siis, kui nad meistritööd on.
 Toowad nad koguni kolemaid asju ette ja ärritawad
 seega wiimaks su tundmusi tuimuseni ära, siis sul
 ei ole tuumaka raamatu lugemiseks enam ihal-
 dust ega jõudu. Kui võimalik, siis kuluta iga päew,
 vähemalt aga iga nädala üks kindel jagu aega lu-
 gemise pääle ära. Selle aja tarwis wali siis luge-
 mise materjal wälja ja loe mingisuguse mõttefihi
 järele, mitte ilma iseäralise otstarbeta kõike, mis
 kätte juhtub, segamine. Oled sa näituseks ajalehest
 ehk mujalt Kreuzwaldi laulude üle ühe armustuse
 leidnud, wõta kõik Kreuzwaldi laulud läbi ja katju
 järele, kas armustus igapidi asjaline ja täieline on.
 Siis wõta mõne teise luuletaja laulud käsile ja kir-
 juta ise nende üle üks armustus; aga hoia, et sa
 oma tööle juba mitte otja ette kainitähete ei pane
 seega, et päälkirjaks walid: „Mõni sõna“ M. M.
 luuletustest. „Mõnda sõna“ wõib neist iga karja-
 poisiks kirjutada, kes neist ise liiga wähe teab, kui et
 ta sellest teistele wõiks midagi ütelda. Päälkiri, mis
 „Mõne sõnaga“ algab, on awalik tunnistus kirjuta-
 jale enesele tema enese poolt, mis ütleb: Mina ei
 tunne räägitawat asja mitte täieste ja ma ei wõi

jellepärast temast mitte täielist arutust teha; et mul aga tarvis midagi kirjutada, siis kirjutan temast ainult „mõne sõna“. Niijugused kirjatööd ei ole mitte lugemise väärt. Mis ja loed, see olgu täielik töö, mis ja kirjutad, niisama täielik waimutöö.

Mis ja teed, seda tee mingijuguseks otstarbeks. Tee seda tubliste ja täielikult, mitte pääljikaudu; tungi sügawasse, otsti wiimased hallikad, wiimased juured ülesse. Poolikult tehtud tööd on ikka waene töö. Sina aga katsu tublisid töösid teha. Paremm on üks täielik töö kui üheksa poolikut. Inimene, kes midagi ei tea ega midagi teada ei taha, on sellepoolest nende elukate ligimene, kes midagi teada ei wõi, sest et neil seks mõistus puudub. Tema selts ei ole soowitaw. Temast wõib wiimaks ainult ütelda, et ta on elanud, ja muud mitte midagi. Pane oma terwele elule üks inimese- ja auuwääriline otstarbe ja seadi kõik oma tööd ja talitused nii sisse, et nende otstarbed selle pääotstarbega kokku lähewad. See annab sulle mehise laadi.

Rahelugune iseloom on olemas, mis inimest ei lase tähtjaks saada ehk mis teda naeru alla saadab. See on esiteks laisk, teiseks tilitseja loomus.

Laike inimene ei wõta waewaks, ühtgi asja kord põhjani läbi katsuda ja tundma õppida. Takistused hirmutawad ta iga tõeke töö juurest tagasi. Ta on rahul, kui ta ühest asjast ka natukenegi pääljikaudu teatust saab. Ta arwab suure rumaluse wäikesest waewast paremaks ja walib esimese. Kui laisk takistust näeb, siis ütleb ta, et asi wõimata olla, ja wabandab seega oma laiskust. Seda ei ole, et laiskad ühe tunnise üht asja terawaste tähele paneksi-

wad ja teda enam kui ühest küljest läbi katsufsiwad. Kui nad tesite inimestega räägiwad, kes asja teraselt tähele pannud ja tundma õppinud, siis awaneb nende teaduse puudus ja laiskuse suurus ja teeb neile hõbi. Neid asju, mis haritud mehel tarwis teada, peab igamees tubliste teadma, peab neist jagu saama.

Teistfugune on tilitseja loomus. Temal on ikka palju talitsemist ja tegemist, aga ta ei talita midagi suurt ega tähtsat. Ta peab tilitsefi asju suureks ja raiskab oma tähelepanemise nende pääle ära, mida tal suuremate asjade pääle tarwis oleks. Tema on weidi u'lafas, naljakas, kommeti tegija. Ta waatab inimeste riiete pääle, mitte nende tuuma pääle. Runa ta näitlejate riideid wahib, läheb mängu tuum ta eest märkamata mööda.

Kui sa ühe asja oled ette wõtnud, siis ära lahku enne temast ära, ennegu sa temast täielikult oled jagu saanud. Seni loe ja otji ja mötle wahetpidamata. Oled sa kuskil teiste seas, siis juhata kõne mõne asja pääle, mida see feltskond tunneb. Sääli ei ole tarwis häbeneda, ühe ehk teise asja järele küsida. Kui küsimused sündsa wabandusega ette tuuakse, siis ei peeta küsijat mitte uudishimuliseks ega rumalaks inimeseks. Riisugust feltskonda ei olegi wahest olemas, mille käest sa mitte midagi teaduwäärilist asja ei wõiks küsida. Igamees teab midagi tulusat asja, mis sa weel ei tea ja mis sul ometi tarwis on teada. Otji, siis leiad, pane kõik tähele, siis selguwad filmad. Oma küsimisi wõid sa kergeste selle wiisi ja kombe läbi wabandada, kuidas sa küsid. Wiisil ja kombel on ilmas suur mõju, mida Gestlased weel wähe tunnawad. Inglise wanafõna ütleb: Osaw

warastab enne hobuse ära, ennegu üksluine üle pööja waatab. Küsi kui õppija, kes enese teadust tahab rikastada, mitte kui koolmeister, kes teist eksamineerib. Küsimust võib ju kergeste wiisakal kombel ette panna, nagu näituseks: Wabandage, kui ma teid oma küsimistega koorman — ma arwan jelles asjas teilt kõige õigema wastuse saawat.

Geitlane nimetab üht inimest, kes nelja „käpa“ pääl roomab, käpardiks. Küisuguseid wiletšaid inimesi on loodus wähe jüa ilma saatnud. Ka waimuelus on käpardid olemas, ja paraku palju enam kui kehališes elus. Kes jüin tähele on pannud, see teab sellest jutustada: Ta on iga waimutöö põllult inimesi leidnud, kes jääb ainult käperdawad. Tundjale silmale on see niisama inetu kui see, kui keegi unlitšal käpakile roomab. Käpardil on ju küll ka oma eesmärk ja ta saab ka edasi, aga ta on ka sellejuures ometi halatsemise wäärt.

Kel terwed kondid on, sel ei ole tarwis käperdada, kel terve mõistus, see ei pruugi mitte waimuelus käpard olla. Wõta waewaks püüsti ajada ja kõndida, ja asi lähebgi. Mis keelab sind, nagu Setukene ütleb „mõistust pruukida“, kui sul terve pää otšas on, mida sa wõid mõtlema panna? Ole hoolas ja katšu iga asi wõimalikult erapoolikult ja põhjani läbi, et sa mitte tuhanda eškliše mõttega ei sureks. Tuhanded wõtawad mõtte laiskuse pärast teiste arwamisest wastu. Nad ütlewad nad kord järele, ja et nad neid kord ju awaldanud, jüis peawad nad neid oma mõteteks ja seisawad nende eest. Siit kasvab awalik arwamine ja rahwahääl wälja, mis seda enam võib wiltu minna, mida wähem inimesed ise mõtlewad.

Moortel rahwastel on see õnnetus, et käpardid nende seas kergeste siginewad. Neil ei ole weel palju elutarkust, mille abil nad aegjaste aru saaksiwad, kus käpard ette astub. Ka suurte kultuurarahwaste seas on inimesi, kes käparditeks loodud; kuid neil ei ole jääl wõimalik teistele koormaks langeda, sest et neile pea selga pöördakse. Weikeste rahwaste juures on asi mõnikord otse mõistatus: Igamees on aegapidi nii kaugele saanud, et ta selgeste teab, et see ja see igati loodud käpard on ja seks jääb; kuid lahti ei saada temast ometi mitte.

Käpardid on need, kes suurte ringfondade, sagedaste terwete pisikeste rahwaste edu finni peawad ehk koguni wiltu ajawad. Sellepärast on nad väga kahjulikud kaasinimesed. Nende kahju on seda pahem, et nõrgad waimud neist aru ei saa, neid eneste eeskujuks wõtawad ja ta käpeldajateks saawad, kuna hääd eeskujud neid wahest tublideks inimesteks oleksiwad kaswatanud. Inimese waimuelu awalduised on nii peenikesed ja sulad, et neid raske on ära tunda ja otsustamise alla wõtta. Niisuguse kaswawat umbrohtu tunneme meie kergeste ära ja näeme ka selgeste, kuidas ta wiljale kahju teeb. Waimupõllu umbrohi loffab sagedaste sadade silma ees, ilma et teda keegi umbrohuks nimetaksigi. Wähemalt ollakse ülearu pehme tema wastu.

Wanasõna ütleb: Parempool muna kui tühi koor. Mina ütlen: Pane tähele, et su poolemuna armastus sind mitte pooleks mehiks ei tee. Parempool jää kodu, kui sa poole linna tee päält tagasi tuled. Oled sa külakoolist läbi käinud ja tahad edasi õppida, aga sul ei ole wõimalik enam kooli minna, siis pane

enesele kihelkonna kooli õpeplaan sihiks ette ja õpi eraviisil priitundidel, kuni ja selle igapidi oled kätte saanud, mis su naaber koolmeistri abiga, ja su jõud on siin mõnes tükis enam kasvanud kui su naabri jõud, ehk tema koolis küll jälle mõnes tükis sinust ette on jõudnud. Otsi enesele raamatute seast sõpru, et sul neid mitte kõrtsidest ei oleks tarvis otsida. Õpi awatud silmadega ja waimuga noores eas, et sa iseennast ja teisi wõiksid juhatada. Õpi ja rikasta oma waimu noores põlwes kõiksuguste teadustega, et su waim wanas eas mitte tühi ja kole ei oleks. Mida rik- kam su siimine maailm, seda lõbusam su eluõhtu. Cicero ütleb: „Teaduslikud tööd toidawad noorust, lõbustawad wanadust, ilustawad õnne, on pelgupaigaks õnnetuses.“

Wõned inimesed loewad palju, aga nad ei mõtle sellejuures mitte palju. Nad teewad oma pääaju magajaks, kuhu nad kõiksugust warandust ilma korrata ja arenduseta sisse wiiskawad. Niipea kui nad oma muu lahti teemad, on kobe kuisda...

II.

Õra arwa, et ma julle ainult raamatu tarkust soowitan, kui see haridus ka wäga tarwilik on. Ilma tundmise panen ma tema kõrwale, ja see on raamatutarkusest weel enam wäärt. Nemad käiwad üksteisega käsitäes ja kumbgi ei ole ilma teiseta täielik. Ilma tundmist ei wõi toas õppida waid wäljas ilmaturul. Raamatud teda ei anna, ehk raamatutest küll palju aratust saab, mis su filmi ilmaturu tarwis awab. Raamatutest korjatud juhtmõtted ja mõttejuhid on julle abinõudeks, ilma põhjalikult tundma õppida, sest raamatud on ka ilma inimeste waimutöö.

Inimene, kes oma tarkuse ainuüksi raamatutest on korjanud, ei tunne ilma õieti ja ei mõista ka ilmas õieti elada. Tema on raamatute järele enesele ilma koku seadinud, kuid ta tema mõtte järele peaks olema, ja sellest ei lahku ta õra. Tal läheb meel pahaks, kui ta näeb, et ilmas asjad teisiti on. Temaga on wäga tülikas aru pidada, sest et ta ikka eksib ja oma eksitust ialgi ei taha tunda. Tahaks teegi tema eksitusi parandada, siis saaks talle eluks ajaks tööd.

Niisugused inimesed ei mõista endid hääs seltskonnas mitte õigeste üles pidada. Nad on silumata ja pahandawad ka säääl, kus nad seda ise sugugi ei soowi. Nad ei tea selle pääle waadata, kellega nad räägiwad. Ometi on teada, et üks ja seesama kõnetoon mitte igale kohale ei sünni. Kes maailma ja inimesi ja nende iseloomu tähele pannud ja tundma õppinud, see on raamatutargast niisamuti „üle“ nagu hästi õpetatud hobune tuimast eesliit.

Spri sellepärast inimesi hästi tundma, niihästi meeste kui naisterahvast. Uja nendega juttu ja pane neid tähele, mitte üffi nende wälimises elus olus, kus nad ette waatawad, waid iseäranis nende loomus ja laadis, mida nad kergeste ei wõi muuta. Siis tee oma otsus nende üle selle järele, mis sa oled uäinud ja tähele pannud, mitte selle järele, mis sa neilt ehk ootad wõi loodad. Ratsju sagedaste järele, kas sinu arwamised ajajooksul mitte ei ole muutunud, kas sa mitte teiste filmadega ei ole hakanud maailma waatama ja oma kaasinimesi tähele panema, kas sa endisi ekfitusi oled ära tunnud ja parandanud. Minult see on edasiastumise kindel tundemärk. See ei ole imeks panna, kui inimene omas noores eas, kus ta wõeraid mõtteid peab koguma, õigete mõtete kõrwal ka eksliji wastu wõtab ja neid õigeteks peab; aga see inimene on kahetsemise wäärt, kes neist ekslistest mõtetest ennast ei jaks wabastada. Waimukas mees teeb enese peagi ekslistest arwamistest lahti ja ei häbene mitte oma ekfitust tunnistada. Mõrgad pääd käiwad südame soowide järele ja on sellepärast tujukad, kuna tublid pääd tundmuste ja tahtmistete üle walitsewad ja neile eesmärgid ja piirid määravad.

Mehine kindlus on kallis asi. Tema kaswab elutarkusest, asjatundmisest ja küpsusest wälja. Näen, kuulen ehk loen ma üht meest, kes omas asjas kindel on, siis ei tee see mulle mitte kõige päält rõõmu, waid see sunnib mind tööle: Ma pean enesele selle selguse kätte saama, kas ta oma asja ka põhjani tunneb ja õigeste ette toob. On lugu nii, siis tuleb rõõm ja auustamine. Leian ma aga, et ta omad

mõtted teiste käest on lainanud, siis olen ma truu sulase leidnud, teda küll järekkäijaks võib tarvitada, aga ei ialgi eestkäijaks. Tema kindlus on sulatus. Leian ma koguni, et uuritaw kindel mees ainult suuri sõnu teeb, sest et tal seda mingiks otstarbeks waja on, siis on ta tühi hoopleja, kes põlgdust ära teenib, kui sõbralik õpetus teda ei paranda.

Sügawaste haritud inimene ei astu oma arwamistega mitte hoobeldes ette, kui teda ta iseloom seis ei sunni, waid tema awaldab oma arwamisi ikka paraja mahedusega ja põhjendades. See wõidab südameid ja päid. Haritud mees jaksab ka neid arwamisi wagu sel werel kuulatada, mis tema arwamiste wastu käiwad, kuna poolharitud inimene ärritatud saab, kui wastaseid mõtteid ette tuuakse. See tuleb sellest, et esimene oma asjas julge on, kuna teine oma asja nõrkust tunneb ja kaotamist kardab.

Soowid sa, et sind pilkamiseks mitte liig rumalaks ei peeta, siis ära kohuta oma tarkust teiste ees ülesse ega tee ennaft ilmaaegu lolliks. Ära taha targem olla kui kõik teised juuresolejad. Käi oma tarkusega ettewaatlikult ümber nagu taskukellaga. Ära tõmba teda mitte iga silmapilk taskust välja, et teised teda näekiwad. Kui keegi aga küsib, mis kell olla, siis teata õiget aega.

Nii mõnigi wõiks tähtjaks meheks saada, aga tal puudub seis üks päätingimine: Teraw inimeste tundmine. Ta kuuleb inimeste sõnu ja näeb nende tegusid ja teeb nende üle nende järele otsuse. Aga mis siis, kui inimene oma sõnadega ja tegudega näitleb ja selle näitemänguga teisi tahab eksitada? Sellepärast on ikka tarwis küsida: Mis pärast ütleb

tema seda ja mis tarvis teeb ta seda? Oled sa inimese pääsihid tundma saanud, siis võid sa ka ligikorralt ette arvata, mis ta selles ehk teises asjas edaspidi teeb. Inimeste püüdmiste pääsihid on aga enamiste väga mitmesugustest asjadest kokku pandud ja sellepärast raskest selgeste ära näha. Mis on su enese tegude ja püüdmiste pääsiht? Väga palju on inimesi, kes oma elule pääsihti ei jõuagi ette tähendada, vaid kes sellepoolest eluks ajaks udu sisse jäävad. Need on nullid suure inimesesoo rehnungis. Nende tööd ja teod on heitlikud nagu kedadised ilmad, ja sellepärast nende tundmine raske. Aga ka sihikiindlad inimesed ei ole ikka oma tegude juhatajad. Sagedaste tulewad välimised juhtumised ja ajavad neid omast sihist kaugele kõrvale. Juba terwise seis-
muudab inimese mõnikord koguni teisets.

Inimese tundmine on sellepärast raske asi. Harjuta siis oma tähelepanemist ja terita oma pilku, et sa mitte ei effits. On julle loodus siin hääd anded kinkinud, siis on üks ülem tingimine täidetud; aga sa pead siis veel inimese tundmise ülikooli minema. Selles ülikoolis võib kergete kuludega õppida, aga vastuvõtmise tingimised on raskest: Esiteks pead sa selle ülikooli keele ära õppima ja teisets ta gümnaasiumi läbi käima. See keel on mõtteteaduse ja waimuteaduse (hingeteaduse) tundmine ja see gümnaasium ajalugu. Ülikool ise on igapäine elu inimeste keskes. Kui sul himu on oma haridust laiendada, ja kui sul veel mitte õiget sihti ega eesmärki ei ole, siis annan ma julle nõu, et sa selle ülikooli läbi käiksid.

Paraku puudub meil veel mõtteteaduse ja waimuteaduse õperaamat. Aga meil on ometi juba häid

ajaloo raamatuid. Kes haritud inimene tahab olla, see kannab selle eest hoolt, et tal ajalugu tuttav on. Kes ilmas tahab mehena elada, sel on ajaloo tundmist hädaste waja. Ajalugu annab meile palju häid eeskujusid ja õpetab meid ilmapäalist elu kui üht pikka jõge tundma, millest olewik üks weikene tükitene on, aga mitte üks seisaw lahutatud järv. Häa on, kui ajaloo kirjutaja siin ja seal märku annab, miks see ehk teine seda ehk teist asja nii toimetab, kui ta teo esimese juure mulla alt wälja tõmbab ja ette näitab. Aga parem on, kui sa ise selle pääle heidad ja iga teo ja juhtumise juuri ülesse otsid, lühidelt, kui sa ajalugu juurdled. Sa saad leidma, et ka kõige suuremad mehed ilma wigata ja ka kõige vähemad waimud koguni ilma kõrgema sihita ei ole.

Teadus on tarwilik ja kasulik ehe ja iga teaduse pundus alandaw. Aga hoiu ennast nende efektuste eest, mis teadusega üheskoos ilmuvad. Uuemate teaduste omandamine tuleb kallimaks pidada kui wanade. Praeguse Europa elu olu tundmine on parem kui wana Europa tundmine. Rikasta oma teadmisi iga päew, et sa waimu poolest enam ja enam meheks kaswaksid!

III.

Sõnad on mõtete riided. Waata kõige päält, et sa puhtaste ja õigeste räägiksid. Nii wähe kui sa ise närafas riides teiste sekka tohid astuda, nii wähe tohid sa oma mõtteid närafares riides awaldada. Kui su mõtted muidu ka õiged oleksiwad, aga kui nad korratumal wiisil saawad awaldatud, siis mõetakse neid niisama weikese rõõmuga wasta kui

üht haritud inimest, kes jopastatud räbalates tuleb. Mõtte õigust ehk kõverust ei suuda mitte igamees ära tunda, aga kõnewiisi kuuleb igamees, sest inimesel on üksainus mõistus ja kaks kõrwa. Sest ei saa weel mitte küll, et sa ilma wigata räägid ja kirjutad: Sa pead ka ilusaste rääkima ja kirjutama. Kena kõnewiis jõuab mõndagi wiga ja puudust kinni katta.

Kõne on hariduse mõõdipuu. Soowid sa, et sind teised hästi haritud inimeseks peakjivad, siis mõtle küll järele, kuidas sa räägid. Turu päält ja tänawatest wõid sa häid eeskujusid saada selle tarwis, kuidas toorus räägib, häist lauludest ja raamatutest, kuidas haritud inimene oma mõtteid awaldab. Loe sellepärast häid kirjanikka tähele pannes. Ära mine ühestgi sõnast mööda, mida sa hästi ei mõista, weel wähem tarwita üht sõna, mille mõte sul mitte kõigiti selge ei ole. Muidu wõib kergeste juhtuda, et sa wõderaste sulgedega ennast ehitad ja naeru alla langed.

See on palju wäärt, et sa häid kirju mõistaksid kirjutada. Seda tuleb sagedaste tarwis ja su firi on tunnistuseks, kui palju sa meie aja haridusest oled jõudnud kätte saada. Keel on mõtete awaldamiseks olemas. Oled sa hooletu ja ei mõtle õieti järele, mis sa kirjutad, siis paistab see igast reast wälja ja waotab su lugupidamist lugeja filma ees allapoole. Puudulikult mõistetawas keeles ei taha keegi mõistlik oma mõtteid awaldada, weel vähem niisuguses keeles awaldatud mõtteid kuulda. Hiljuti kuulsin ma üht inimest Saksakeelt rääkivat, mida ta puudulikult mõistab. Ta rääkis

kui laps, kes parem oma suu peats kinni pidama, sest et tal mõtteid ei ole awaldada. Nüüd wõttis keegi emakeele kõnekeeleks, ja mees rääkis nii küpselt, et rõõm kuulda. Kanna hoolt, et su kõne, iseäranis aga, et su kirjad küpsust näitakswad.

Kanna hoolt, et sa oma keelt täieste walitset-
sid. Kui sa omas kõnes sagedaste kogeled ja sõnu
taga ajad, siis näitad sa, et sa keele tundmisega veel
walmis ei ole. Õpi oma keele ilu tundma ja tar-
witama. Hooletus kõnewiisist ei ole kuski lubatud
ega kiidunväärt, ei sõprade keskes ega wõeraste seas,
weel vähem kirjades. Mõnepea kui sa märkad, et
mõni sõna ehk ütlus sul enesel mitte hästi meele
järele ei ole, siis ole julge, et siin parandamist
tõeste tarwis läheb. Otsti abi hääde kirjaniitkude juu-
rest ja õpi ilusaid ja häid lihtkirju sagedaste pähä.
See kaswatab su wõimu keele tarwitamises. Mõis-
tad sa teisi keeli, siis tõlgi ilusaid tükkä wõerast kee-
lest emakeelde ja katju mõne aja taga järele, kas su
tõlge mitte üksluine ei ole. Siis teda, kuni sa näed,
et tal täielik emakeele mõnu on, ilma et kirjatuük
ilu ja tuuma poolest algupärasest kirjast tagasi jääks.
Üks mees, kes puudulikul keelel kirjutas, on puusjapa
sarnane, kes nürida kirwega tööd teeb: Nende töö on
kui tuli toores puus. Kui inimesed kord keele ilu
nõuawad, siis ei wõi meie nende nõudmist muuta,
waid meie peame katsuma seda nõudmist täita.

Wõeraste keelte tundmine on meie ajal väga
kasulik ja sellepärast igatssetaw. Oled sa ühe wõera
keele õppimisele wõtnud, siis ära lepi mitte tema
puuduliku tundmisega, waid katju ta nii kätte saada,
et sa temast täelikult jagu saad. Seks on tarwis

õpitavas keeles palju lugeda ja rääkida, niisuguse-
tega rääkida, kes teda täieste tunnevad. Võeraste
keelte tundmine aitab kind ka oma emakeele õigele
tundmisele ja lugupidamisele.

Uga ka emakeel jääb su suus üksluiseks, kui ja
teda sagedaste ei kõnele ega loe ega kirjuta. Oma-
keel on su teiste keelte ema, sellepärast tuleb talle
kõige suuremat auru anda. See au ei või muud
olla kui see, et sa teda kõige enam mõistad ja temas
oma mõtteid kõige paremine võid avaldada. Kui sa
ka teisi keelesid räägid, siis tuleb emakeelt ometi kõige
enam rääkida. See on igale Gesticlasele alandav, kui
ta ainult iseäraliste juhtumiste juures emakeelt rää-
gib ja muidu ikka muud keelt tarvitab. Tee ka
omalt poolt tööd, et Gesti keel Gesti perekonna-
keeleks saaks, ka sääl, kus võeraid kõrgemalt
haritud keeli mõistetakse.

Ükski teine anne ei või inimest nii armsaks teha
kui hää kõneanne. Paulikuks peab inimene sündima,
kõnemeheks võid sa ise õppida, kui sul terane mõis-
tus käes on. Ka kõige suuremad looduse annid
nduavad harimist ja harjutust. Kuulen ma üht suurt
kõnemeest, siis ei tea ma mitte ütelda, mis teda
enam suureks kõnemeheks on teinud, kas loodud and
ehk virkus. Oleks sinul ilma annita tema virkus
olewat, siis oleksid kannis tähtjas kõnemees. Miks
ei või ka sina laduaste ja südamest rääkida, kui sa
püüad? Miks ei või sina üht asja põhjalikult läbi
katsuda ja teistele elavalt ja palavalt südame pääle
panna? Kõneand tõstab inimesed loomadest kaugemale
kõrgemasse, tõsta sina ennast kõne osavusega teistest
inimestest kõrgemale.

Tahad sa hääks kõnemeheks saada, siis kuula häid kõnemehi tähele pannes. Kui sa neid ka ahwi wiisi ei tohi järele teha, siis wõid sa neist ometi palju äratust saada. Kõnepidamine on kunst, mis waimu ja keeleosawust nõuab. Waimu tuleb loodusest oodata, keeleosawust aga keelemeistritelt õppida. Kes kunstnikuks tahab saada, see waligu enesele häid kunstnikka eeskujuks ja katsugu neile järele jõuda. Hää kõnemees wõib kuuljate tundmuste ja mõtete üle kuninglikult walitseda. Rahwas peab suurt kõnemeest läkitatud prohwetiks ja kuulatab teda kas jõömata.

Ilma ilusa wälimise keelekujuta ei wõi keegi ilusat kõnet pidada, ilma tubli tuumata keegi kõnemehe nime teenida. Ma tunnen üht meest, kes koosolekutel hää meelega oma häält kuulda lasseb. Iga teine ehk kolmas rääkija on jällegi tema. Ta räägib pikad seletused ette ja katsub oma kõnele wälimiste abinõude waral mõju anda. Kui ta awaliku kogu ees kõnet peab, siis kahetsen ma ikka, et päewapiltniku ligi ei ole, kes temast iga minut kümme pilti teeks. Ta jahib oma kätega ja wõtab enesele seisju, nagu oleks maalmeister teda ülesse maalimas, ehk palju enam, nagu tahaks ta enesest terve rea weidraid pilta lasta walmistada. Sa kuuljad? Meed, kes mõistust ei pruugi, waid ainult silmi ja kõrwu, need plaksutawad käsa. Teised peawad teda kommejandiks ja õlepääks. Õlepääde ase on aga kõlgujas, mitte kõnesaalis. Siin astugu mehed ülesse, kes pääd seletada ja südant soojendada mõistawad.

IV.

Nii kuidagi liikumine söögiisu suurendab, nii tekitab töö rõõmutundmist meelelahutuse juures. Näitemäng, kontsert jne teeb sellele enam rõõmu, kes wirgaste tööd tegi, kui sellele, kes laiskles. Ma julgen koguni seda arvamist avaldada, et iga naisterahvas, kel waimu ja haridust on, wirgast ja töökast mehest palju lugu peab, kuna ta laisklejat põlgab. Wiimane on niisama korratu ja arutu oma meelelahutustes kui töödes.

Mida vähem inimesel tööd on, seda vähem leiab ta aega oma weikeste asjade talituseks. See on kindel tõde. Üks aigutab, teine jätab oma töö hõmseteks, kolmas ei leia himu töö tarwis, ja nii jääwad tööd tegemata ja aeg woolab asjata mööda nagu wesi wesiirattast. Kel selle wastu palju tegemist on, see ei wõi kõhklema hakata. Ta wõtab iga töö õigel ajal ette ja teeb kõik tööd järjest walmis. Kes oma töö wirgaste ära teeb, selle töö kannab ka wilja, ja selle töö wilja kannab, sellele annab töö uut priiskust ja tööjõudu. Kes aga laisk on, selle jõud jääb seisma ja läheb halwaks nagu seisaw wesi.

Koosolekud wõiwad oma töödega ainult siis hästi edasi jõuda, kui nad hää päewaforra ülesse seadivad ja sellest kinni peawad. Tee sina enesele ka oma päewaford, nädalaford, aastaford ja elueaford, see on, määrä oma töö ette ära iga päewa, nädala, aasta ja terve eluaja tarwis. Ma arwan, et sa siis, kui terwis käes, kolme mehe töö wõid ära teha. Ehk teed ford proowi. Siis saad sa ühe tähtsa küsimuse üle kindla selguse kätte.

Proovi ennast ja oma tööd. Ma annaksin igale mõistlikule inimesele nõu, et ta iga õhtu enesele küsimuse ette paneks: Olen ma oma tänased tööd kõigi õigel ajal ja korral ära teinud? Kas ma olen midagi teinud, mis mulle ja teistele kasulik on? Olen ma oma aega hästi ära tarvitanud? Mis tuleb homme teha? Kuida sa nüüd nende küsimuste päale jah ehk ei võid kosta, nii leiad sa oma päevatööst ka rõõmu ehk kurbdust. Sellest tuleb su töö ja terve elu jisse korralik käik ja su silm selgub iseene proovimises. Kui sa veel ka küsid, mis sa täna hädad ehk paha oled teinud, siis lähed sa ühtlasi ka paremaks.

Töök ja talitused ei nõua nõidumist ega iseäralisi waimuandeid. Kord, wiskus ja wagusus wiivad terase mõistusega inimese kaugemale kui suured waimuanded. See on õige ärimees, kes oma töödest jagu saab ja neist mitte ilmaaegu kõrgemale ja kaugemale üle ei hüppa. See nõuab hääd tähelepanemist. Hääd tähelepanemine teeb inimesele võimalikuks, et ta oma täit jõudu ühe asja päale võib koguda, ilma et ta selle juures kui magaja maad ilma ära unustaks: Tal on võimalik, igatahes oma jõudu ka mõne muu asja päale juhutada. Ettewõetud töö poolele jätmine, ühe töö tegemine ja teise päale mõtlemine ehk kahe asja talitamine ühel ajal, need on weikeste waimude alalised tundemärgid.

Väistus võtab palju aega. Ole wisk ja wäsimata. Et sulle käskimine ei peaks häbi tegema, siis muretse enesele teenimisega auu. Äri hing on usinus, usinuse tugi hääd kord. Igale asjale anna oma õige kord ja pea sellest korraist kõikumata kinni. Su

waem ja aeg, mis korrapidamine ära kulutab, kannab sajakordset wilja. Korratusst inimesest on mul raske lugu pidada. Ma küsin ikka: Kui tema ühest nii tähtsast asjast ei hooli nagu forð on, mis asjast ta siis hoolib? Igal tublil tööl, igal kenal asjal on oma forð sees. Kes seda ei tunne ega armasta, sellel on üks puudus külles, mida ta kõigest jõust peaks katsuma ära parandada.

Urielu nõuab kannatust. Mõnel inimesel on tähelepanew kõrw armsam kui ta palwe täitmine. Mõistlik inimene ei hakka mitte wõimata asja pääle, aga mis ta on ette wõtnud, selle ta toimetab ka tõeste ära. Mida raskemaks tal oma joowi täitmine läheb, seda suurema tüsedusega ja kannatusega läheb ta tema kallale, kuni ta wiimaks eesmärgile jõudnud. Ära ka fina ühestgi püüdmise wääriliseft asjast raskeje pärast tagane. Ei wii üks tee eesmärgile, siis katsu teist. Kannatus ja wiisadus wiwad eesmärgile. Kui sul kõige rohkem tegemist on, siis wõta enesele nägu, millest sinu palki mitte ei wõi lugeda. Wagune olet on õigel ajal palju wäärt.

Sagedaste kuuluse kaebduft selle üle, et auus töö auusat palka ei leia. Seda juhtub ilmas, aga tubli töö wiib enamiste ikka eesmärgile. Tõeste auuwääriline töö ei wõi kaua warju alla jääda, kui teda ka meelega peaks warjatama. On inimesi, kes kõlisedawat auu otsiwad. Kes neid ligemalt tundma õpib, see leiab, et nad tühjad pääd on, mis kõrges kõiguwad. Terarasked ja mõtterikkad pääd hoiawad endid tagasi. Nemad tunnewad oma wäärtust isegi ja neil ei ole sellepärast teiste kõlisedawat tunnistust jeks tarwisgi. Mõistlik inimene ei seadi oma

tööd ialgi selle järele, kas ta sellest kiitust saab ehk ei. Tema tunneb ise oma töö väärtust ja see annab talle rahu. Mõistlikkude filma eest ei jää ta töö muidugi mitte warjule.

Wali enesele hääd eeskujud ja toeta ennast nende najale. Siis seisab sa kindlamine ja jõuad enam edasi kui siis, kui sa ise oma pääd katseid teed. Minult elukõlbduse küsimustes katsu sa eeskäija olla. Teistes asjades on sageaaste targem järelläijaks heita.

V.

Nii kuidagi kuuste ja kaste, tamme ja pärna ühe sõnaga puudeks kutsutakse, nii kutsutakse uuemal ajal häädust ja heldust, truudust ja lahkust woorusteks. Waprus, julgus, wirtus, puhtus, karstus, ka finus jne on ka inimlikud woorused. Woorus on õnne hallikas. Tead sa, et sa wooruslik oled, siis tunned sa enda õnneliku olevat. Mida täielikumad sa woorused, seda suurem ja täielikum sa õnn. Püüa igas tüüis täielikuks saada. Kui sa siin ka otsani eesmärgile ei saa, siis saad sa temale ometi ligemale. „Ta soow ei läinud küll mitte täide, aga ta oli kurnis.“ See kiitus on igamehele ehteks, iseäranis noorele inimesele. Kes ilmas kartlikult ja kaeblikult ette astub, sellest läheb ilm tähelepanemata mööda. Mehed ja naised, kes sulasteks sündinud, waowad waprata ja julgete walitsuse alla. Tahab inimene, iseäranis noor inimene siit ilmast õnne leida, siis peab ta seespoolt tüse, wiisa ja kindel olema, väljaspoolt aga alandlik ja mahe. Oma priiustest ja

õigustest peab ta mahedaste, aga ometi südiste kinni pidama.

Sa ehk kostad, et sa oma laadi (karakter) ei või muuta ja arvad, et laadi muutmine üleüldse võimata on. See on ühe teatava piirini õige, aga mitte enam. Oma loomust ei või keegi koguni uueks muuta, aga kes ennast mõistab tähele panna ja tarkust pruukida, see võib oma laadi märksalt parandada. Häa tahtmine on siin esimene tingimine. Tarkust on siia ilma häbaste tarvis, kus kirjud juhtumised sagedaste kõige õnnelikuma inimese õnnetumaks teevad. Taevast teab, elu on häbarikas toimetus: kel kanatust ei ole, selle õnn ripub nõrga niidi otsas. On keegi veel selle mõtte sulaseks heitnud, et tema oma laadi ei või muuta, seda halvem. Täielist ja ekstimata inimest meil ei ole. Seega on ka tema siit ja säält puudulik ja ekstimata. Kui wilets ta nüüd on, et ta ennast parandada ei saa, sest et ta seda üleüldse võimalikuks ei pea! Enese parandamiseks ja täiendamiseks katsu ikka üks lahti hoida. Kes selle kinni sulub, see näitab, et ta haridusjärg kehvas korras on.

Sellest ei saa küllalt, et sul looduse andi on wooruste tarvis; sa pead neid andisid ka tarvitama. Su häa nimi olgu selle kalju pääle rajatud, muidu kukub ta maha ja matab sind oma prügi alla. Oma auusa nime põhjendamise juures ei jõua keegi küllalt hoolas ja ettevaatlik olla. Üks ainus mõtlemata sõna, õiguse painutamine ehk tõe wäänamine annab inimestele tunnistuse, et sa ka niisugust asja sallid, ja seega on kohus su pääle mõistetud. Rikumine on kerge, parandamine raske, iseäranis siin:

Hää nimit on klaasine kellutene, mis fergeste katfeb ja oma helina kaotab.

Igal inimesel on oma jagu enese farmastust. Enefarmastus on osaw müürisepp: Ta ehitab paksu müüri meie ja meie wigade wahela, nii et meie oma wigadest ainult teiste läbi teadmist saame, kuna nad meie oma silmade eest kinni on kaetud. Kus ta aga mõne wooruse leiab, sinna jätab ta müürile awara akna sisse: Waata ja imetele, kui suured ju enese häädused on!

Sellepärast pahandab see inimesi, kui ja neile nende puudusi ette arutab, kuna nad kiitust kui loomulist asja wastu wõtawad. Nad on sellega nii ära wilunud. Vaitja on kui rahutu kompsia ukse taga, kuna kiitja akna awaja on, kes soojale päiksepaistele teed teeb. Suuri puudusid ja wigasid lasewad inimesed ennemine laita kui weikesi. Mis pärost? Suuri puudusi wõib fergemine wabandada kui weikesi. Iseäranis edewad inimesed ei jõua seda ära kannatada, kui neile weikesi weakesi ette heidetakse. Edewad uhustawad nende woorustega, mis neil ei ole, ja nendega, mis woorused ei olegi.

Ullakad ja hulbakad, edewad ja halbid inimesed lahutan ma meeste seas wälja. Kui neid wigasid õrnasoo juurest leitakse, siis wõib seda andeks anda. On aga mehed niisuguse korra sisse sattunud, siis on rehnung walmis. Meeste juurest otsime meie mõtlemise wõimu: mehed peawad mõtlema mõistma. Mõtlemine on meeste suurem päewatöö. Kes aga edew ja halp on ja enesest enam lugu peab, kui ta wäärt on, see näitab, et tema mõtlemine jes tükkis udus heljub. Tema ei saa sellestgi aru, kuidas ede-

wus just oma enese otstarbete vastu patustab. Mõni fergats tahab kõik wägiõnaga wäärata ja awaldab sellejuures oma teaduste tundmise suurt puudust. Mõni teine peab ennast igas küsimuses nii targaks, et seda üsna häda on päält waadata. Mõni kolmas arwab ennast seega fergitada wõiwat, kui ta tubli-
 fid mehi alla rufub, mõni jälle seega, kui ta suuri mehi oma tutawateks wõi koguni sõpradeks ütleb lugeda wõiwat. Ka ei puudu neid, kes õrnasoo juures ütlevad palju kiitust leidwat. On see tõeste õige, siis ei ole ju sellega tarwis kiidelda, on see aga luuletus, siis on niiugune kiitlemine halatsemise wääriline. Mehifst olekut ei ole kumbasgi. Nii-
 sama halb on kuulda, kui keegi oma suurtest fugu-
 lastest kiitleb. Rikkad ei laena.

Waata ette, et ja enesele kiitusehallikaid mitte kunstlikult woolama ei pane. See olgu wihmausfi-
 feste töö. Kui ju enese mehe wäärtus ja tööd sulle kiitust ei saada, siis ei wõi sinna keegi muu midagi parata kui ju enese tublimaks ja töökamaks faamine. Ära unusta, et teenimata kiitus kõige libedam pilka-
 mine on. Ühegi asjaga ei wõi teist inimest lau-
 mine nuhelda kui teenimata kiitusega. Kuuled ja kiitust, siis küfi kõige päält, kas ja seda ka oled ära teeninud. Kui ei, siis sajab ju õieaeda fuhkrurahet. Seda ei armasta keegi, kes ijeeneje luuletuse kange-
 lane on. Ära nõua enesele enam auustust kui ja wäärt oled. Oled ja aga alandlik, siis peab sinust igamees lugu. Kui kaupmees oma kauba eest liig kõrget hinda nõuab, siis jääb kaup katki ja ta ei saa kopikutgi. Küfjib ta aga paraja hinna, siis on ostjaid küllalt. Õiget mõõtu ja kaalu ei nõuta

mitte üksi kaubaturul, waid iseäranis ka eluturul. Alandliku ja argliku oleku wahel on aga waks wahet. Nii kiiduwäärt kui esimene on, nii naeruwäärt on teine. Argdus on argpükside asi, alandus mõistliste inimeste asi. Sõnaga alandlik meel ei tähenda ma siis mitte argdust ega enese wäärtuse wäheendamist, waid mõistlikku, otsekoheselt olekut, mis ennast kusegil ette ei tungi. Häbemata olef passib mehele niisama wähe kui häbelik olef. Ole sellepärast otsekoheselt kindel ja ettewaatlik ja õpi oma tõsist wäärtust tundma, et sa selle järele wõiksid oma tegemist juhutada ja täiendada. Muretse aga selle eest, et teised mitte ei märkaks, et sa oma wäärtusest küllalt oskad lugu pidada. Ega su tõsine wäärtus teiste eest warjule ei jää. Ära teisi aga oma wäärtuse tundmises seega eksita, et sa neile teda ette heljutad.

Diglasel mehel ei saa sellest weel mitte küllalt, et ta õigust armastab. Suur waim ja kaunid püüdmised on enam wäärt. Suur waim ei kõnni mitte üksi kõrgel, waid ta ulatab ka maha weikeste wäetimate juurde. Weikesed waimud on jonnakad. Nad armastawad kättemaksmist ja ei suuda mitte naljalt andeks anda. Suured mehed haletsewad eksituksi, weikesed trahwiwad neid. Suur olla, see on wähe dele antud; aga suure najal seista, seda wõib igamees.

Iga mõistlik inimene otsib tõtt. Kes meelega waletab, seda wõib tõsi mehe seisukohast nõdrameeliseks pidada. Kui aga keegi oma arwamises eksib, siis ei wõi teda mitte enne hukka mõista, kui näha on, et ta õigemale asjatundmisele oma kõrwad ja silmad kinni sulub. Kristlik armastus käsib meid ekfi-

jaid õigele teele juhutada, aga neid mitte trahwida ja pilgata. Mõistus on iga inimese teejuht. Ünn, kellel teda on! Niipalju mõistust võib igamees kottu saada, et ta ennast waletamise eest eemale hoiab.

Ole auus! Kui kaupmees tahab edasi saada, siis peab ta enesele katsuma auusa nime muretsema. Ta peab auusa mehena rahwa seas tuttavaks jaama; siis tuleb rahwas temalt kaupa ostma. Tema tohib küll kaupmeeste kunsti tarwitada, tohib inimeste tujuka soowide järele ühe ja teise asjaga kaubelda; aga mis ta hää ütleb olewat, see peab ka tõeste hää olema. Muidu kaewab ta iseenele hauda.

Seesama lugu on suures ilmas. Kes siin enesele mitte auusat nime seega ära ei teeni, et ta tõtt armastab ja õigust teeb, et tal kõlblikud elukombed ja kiidetawad elupõhjused on, see võib küll mõni aeg waletada ja petta, aga kaua ei kesta see mitte: Inimesed tunnewad teda ometi ära, ja põlgdus on tema pärandus. Kui noored inimesed oma töödes ja tegudes ja arwamistes ekfiwad, siis võib seda neile andeks anda, sest wälimised mead paranewad, sihimised mitte ehk wäga raskest. Halwa järje pääle sattunud süda tikub seda halwemaks minema, mida wanemaks ta läheb. Sellepärast tuleb noorte inimeste südame wigade pääle kärevalt kohut mõista, et neid aegsaste paranemisele sundida. Kes noorena waletama wilunud, see waletab ka wanana, ja kes oma elu pettusega algab, see lõpetab ta ka pettusega. Beats aga keegi ennast wanas eas tõeste parandama, siis on arwata, et ta seda oma kasu politika pärast teeb, mitte oma südame hääduse pärast.

Räägi tõtt! Parema pea oma suu kolm päewa finni, kui et ja oma kõnede läbi inimestele kolmeks minutiks asja annad sinu tõearmastuse üle kahelda. Wiletamat inimeselooma ma ei tunne kui waletajat. Waletamine kasvab kurjusest, argdusest ehk edewusest. Oma otstarbet ei saa ta ialgi kätte ja sellepärast on ta naeruwääriline. Waletamisel on lühikesed jalad, s. o. wale ei jõua nii ruttu edasi sammuda, et tõde talle järele ei saaks. Kui ühe inimesega ehk terve rahwaga inimlikult ümber ei käida, siis kasvatakse ta waletamisele. Rahwad, kellel raske orjapõli selja taga, on nii waletamise sisse sattunud, et nad sellest ainult tõsise waimu tööga jälle lahti saamad. Kui keegi teise kahjuks midagi waletab, siis võib see teiste silmis mõni aeg mõjuda. Aga kui wale wiimaks wälja tuleb, siis palub iga õiglaine inimene oma südamel seda ülekohut andeks, mis ta oma ligimesele wale wõrgitusel tegi, ja wõrgituse süü langetab waletaja pääle, kellelt keegi midagi andeks ei palu. Waletaja on petja mõtete põllul. On ta kord oma pettusetüki walmis saanud, siis teda enam ei usta, kui ta ka tõtt räägiks. Sel wiisil võib kergeste tulla, et see, kelle pääle ta enne waletas, pärast tõeste halba teeb, aga kui seda räägitakse, siis peetakse seda laimuseks.

Mõned arwawad, et kui inimeste seas palju waletajaid on, et siis seda vähem waletajate põlgajaid leida on. See on ekslik arwamine: Waletaja ise põlgab ka teisi waletajaid, sest tema teab, et ta ennast nende eest peab hoidma. Ara karda mitte, et meie keskes waletajaid ei põlata. Ma wõiksin siin kõige uuemast ajast mõne tükkese jutustada, kui

ma meeste nimele pärast seda asja mitte paremaks ajaks ei tahaks tagavaraks hoida. Uvalikul koosolekul astus keegi ette ja — waletas, aga nii julgel sõnal, et mul häbi oli kuulda, sest ma teadsin, et ta waletas. Paari minuti waidluse järele pidi mees ise tunnistama, et ta ebatõtt oli vääninud. Kui ma nüüd iganes seda meest näen ehk tema pääle mõtlen, siis on see muft waleplekk nagu tont tema otja ees. Teaks ta, kui palju teised juuresolejad tema wale pärast sülitawad, ta häbeneks nende silmade alla tulla. Raks nädalat pärast seda waletas teesama inimene ühe tüki wälja, mis temale suurt auuhilgust pidi tooma ja kaugele laiali lagunema. Paari tunni pärast aga tuli wale wälja, ja nüüd laguneb see jutt tema häbiks igalepoole laiali. See on waletaja igapäine saatus. Kui ta aga siisgi waletab, siis ta näitab kui kitsas ta pääaju on.

VI.

Niikaua kui ja elad, mõtle, et ainult tõde sind ilmaft auusaste läbi wiib. Tõde ei ole mitte üfji su kohus, waid ta on ka su kasu. Mehe tõearmastuse järele takseerin ma mehe mõistust.

Inimesel on ilmas nii palju tähele panna ja järele mõtelda, et ta seda toimetust enam juhtumise kaupa kui plaani järele teeb. Lühanded astuwad hauda, ennegu nad üzna ligidal olewate tarwiliiste asjade pääle wõijiwad mõtelda. See maksab paljude juures ka sõbra ja seltskonna walimises.

Meie elame hommikust õhtuni ja aastast aastani teiste inimeste seas. Seda meie sääl eneste ufaldawateks sõpradeks wõtame, see on enamiste juh-

tumise asi. Sagedaste juhtub, et mingisuguse sündmuse läbi keegi meie sõbraks saab, ilma et ta seks just sünnis oleks, kuna teised meile wõeraks jääwad, kes seks kohased on. Kui meie mõteldes oma sõpru walikume, siis ei tuleks siin mitte nii palju elõitufi ette.

Üks Hispania wanasõna ütleb: „Ütle mulle, kellega ja läbi kaid, ja ma ütlen, kes ja oled.“ Kaid ja siis halwade inimestega läbi, siis peab Hispanlane kind halwaks, kui häädega, siis hääks. Ja tal on seks omalt kohalt õigust. Katsu sellepärast enesele hää, auuwääriline seltskond walida. Kõrgem seltskond tõmbab kind ülespoole, alam allapoole. Otsi hääd seltskonda, et ja ise haid elukombeid õpiksid; aga ära põlga sellepärast mitte alamat seltskonda, kelle parandamine sinu inimlik kohus on. Kes ainult kõrgemates seltskondades wiibib, see saab kõlbuliste elukombete ja mitme teiste seltsliste wooruste poolest tõeste edasi. Aga kui ta ennast alamate seltskondadest eemale hoiab, siis näitab ta teega, et ta siin ilmas küll wõtta mõistab, aga mitte ta anda. Mõisugused inimesed on omakasu püüdjad ja julased. Tahad ja inimese seltskonnale tõeste kasulik olla, siis katsu, et ja ka ses asjas hariduse silaks haritute ja harimatate wahel wõiksid olla.

Selle küsimuse pääle, mis hää seltskond olla, on raske kosta. Raskest tuleb sellest, et hää seltskonnad wäga mitmesugused on ja et ka nende seas halbu liitmeid ning häädegi liitmete küllses suuri wigasi ja puudufi on. Hää seltskonda leiame meie sagedaste säält, kus warandust ja haridust on, aga ka mitte ikka. Mõihästi nende kui iseäranis ka kõrgemate seisuste seast leitakse palju ebawoorufi, mis

muidu hää seltskonna halvaks teevad. Rõrkus, laiskus ja prassimine, need alandavad seltslikud eba-woorused, hakkavad kergeste sääli pejima, kus rikkus ja kõrge seisus asuvad.

Eiisgi leiame hää seltskonda enamiste säält, kus haridus ju kauemine on asunud ja häädele elukombetele aset teinud. Häässe seltskonda võetakse neid jisse, kel haridust, ametid ehk muud auu on, ehk kes teadustes ehk kunstides midagi võib. Inimesi, kelle auus nimi kuidagi rikutud, ei võeta ialgi ülesse.

Mõned inimesed kutsutakse ühte ehk teise seltskonda, sest et nad oma lahke naljaga teiste aega mõistavad lõbustada, mõned sellepärast, et nad laulda ehk mängida ehk muud meelelahutust oskavad. Siin olgu ette waadata, et kutsutaw end mitte teiste lahjaks teendriks ei tee. Kui seltskonna liikmel mitte tõsist siimist väärtust ei ole, siis on temaga igatahes kehv lugu.

Mõndanimetatud naljakihwad on seltskonnades otsitud liikmed, aga armastatud ei ole nad mitte. Neid kardetakse. Nemad võivad oma awara naljaga haawata. Ürnad inimesed kardavad neid nagu naissterahwad püssi, mis iseenesest võib iga filmapilt lahti minna. Naljakihwade seltskonnast ära hoianna ennast mitte eemale, aga ära ka nende jekka koguni ära uppu.

Sa ehk küsid, kas igal mehel ka ifka võimail on, kõige paremasse seltskonda jisse jaada, ja kuidas seda diete tuleb toimetada. Via koston, et igamees võib kõige parema seltskonna liikmeks jaada, kui ta seda ära on teeninud ja kui tal jeks osawust on. Väärtusel ja wiisakusel on igal pool õnne. Teadus

awab niisugusele mehele kõige kõrgema seltskonna ühesed ja wiisakad elukombed toowad talle auupakkumist selles seltskonnas. Wiisakas olek on igale inimesele ehteks. Ilma temata ei saa ilmas palju edasi. Luguja, kas märkad, et see ka sinu kohta käib?

Halwaks seltskonnaks nimetan ma niisugust seltskonda, kelle liikmed põlgduse wäärilised on. Sellest ei pea sa sugugi osa wõtma. Sääli ei mõisteta sinu häädustest lugu pidada, aga kiidetakse su wigasid ja ebawoorusi, et sind teiste kasuks nende külge punuda. Niisugune kõdistab mõne kõrwu armsaste ja ta heidab niisuguse halwa seltskonna liikmeks, muidugi mõista, iseenele kahjuks. Ta leiab, et ta siin teiste seas esimene on, ja see teeb talle rõõmu, aga ei kosta kaua, siis on ta tõeste esimene — halwade seas. Ma hoiatan sind tungiwalt halwa seltskonna eest. Kui sa ennast ka isegi peaksid jõudma tema keskes mõni aeg ebawoorustest eemale hoida, siis tea ometi, et teised sind su seltskonnaga ühewääriliseks peawad.

Uga ka hää seltskond ei ole noorele inimesele ilma hädaohuta. Ka kõige paremates seltskondades on ebawoorusi, mis kellegile auu ei tee. Noored inimesed, kes niisugustes seltskondades alles uued on, püüawad järele teha, et endid eksituste eest hoida. See on hää, sest just sel teel wõiwad nad häid elukombeid omandada. Nemad wõtawad enestele pea hääd eeskujuga ja teewad neile kõik järele, ka nende puudused ja wead.

Selwiisil kannetakse kõige paremate seltskondade läbi halbu elukombeid laiali. Kes ennast nende eest tahab hoida, see pangu terawaste tähele, mis ta järele teeb, mis mitte, ja mõtelgu, et ta eeskujuga weel

palju täielikum oleks, kui tal neid wigasid mitte ei oleks. Wigasid ära õpi teiste käest, neid on jul ja mul enestelgi küllalt.

Ära lepi päälsikaudse tutwusega, waid katju häis majades sõbraks saada. Kutsutakse sind häässe majasse külaliseks, siis ära jäta minemata. Sa wõid sääl mõndagi häist elukombetest õppida, sest igamees tahab nende meele järele olla, kelle majas ta wiib, ja meele järele wõib ainult see olla, kes teiste iseloomu tähele paneb ja nende elukombede wastu ei ekfi.

Kaunid elukombed wõib ainult säält saada, kus nad elawad ja heljuwad. Sellepärast mine neid sinna otsima. Wähese haridusega inimesed ei sunda neid ialgi nii kätte saada, et nende karedamad ja koredamad küljed ialgi nähtawale ei tuleks. Wida sagedamine ja hääs seltskonnas wõid wiibida, jeda peenemaks ja kaunimaks lähewad su elukombed. Otsi hoolega seltskonda, millest sa allpool seisad, sest oma suguste seltskonnas jääd sa wiisakate elukombede poolest magama.

VII.

Ülemal pool andsin ma sulle juhatuselt seltskonna walimiseks. Täna tahan näidata, kuidas seltskonnas ennast pead üles pidama. Siin tuleb kõige päält üht asja tähele panna.

See wanafõna, et aeg raha olla, maksab ka juba meie juures, iseäranis linnades, kus igal inimesel, kes laiskleja ei ole, iga tunni töö on ette ära määratud. Kes siin teise aega ilma õige otstarbeta ühe tunnigi ära wiidab, see koormab tema teisi tun-

dijid kahetõrdsse tööga, milleks temal aga luba ei ole ehk mida keegi seltslikult haritud ja õigeste ülesse kasvatatud inimene ei tee. Kes ilma asjata teise aega viidab, on ühe tuima talumatsi sarnane, kes linnas kõnniteel lahtise suuga seisma jääb ja patilistele käijatele tee kinni paneb. Tõsi küll, et kõnniteedel ka väga palju päewawargaid on, kes linna ulitsat ilma aegu kulutawad; aga teada on ka, et sääli palju neid liigub, kellede sammusid tõsiõed põhjused kiirestawat. Keegi mõistlik inimene ei taha aga werstatulbaks olla, kelle wastu laisad ja wirgad oma ninasid peawad peksma. Sarnane lugu on ajaga. Laisklejal on wististe õnneks, kui keegi teda aitab tunnikest mööda saata; aga teda tunnitööd ootawad, sel on iga kaduw silmapilk kahetõrdselt kalliks. Kui sa mõistlik oled, siis pead sa oma aega liiga kalliks, kuid et teda laisa hääks ära wiidaksid, ja tegewa ja tööka inimese ajariisujaks ei luba su hääde eluwiihede tundmus sind mitte heita. On ju asi aga seda wäärt, siis on iseenesest mõista, et keegi mõistlik seda pahaks ei pane, kui sa sellega tema aega wiidab. Linna elanikkudel on jaks oma kindlad kõnetunnid. Rõnetunnil wõib nii mõnegi asjaga niisasti wõera kui tuttawa juurde minna, kuna wäljaspool kõnetundi elvitamist mitte naljalt andeks ei anta. Kui keegi seda peaks paljaks panema, siis teadgu ta, et see mitte üksiku linnaelaniku süü ei ole, waid et terve linnalik elu seda nõuab. Haritud elufombedega inimesed teawad seda ja peawad sellest kinni, ja mida enam ühes linnas sellest kinni peetakse, seda enam leitakse säält wirku töölisti ning seda vähem laisku aelejaid.

Et inimestel, iseäranis linnaelanikkudel, meie ajal nii kassin aeg on, siis tuleb igamehel, kes kõlbulisi elukombeid auustab, selle pääle waadata. Sel nähtusel on üks tagajärg, mille pääle ma sinu tähelepanemist iseäraliku hoolega tahaksin juhutada: Inimestel ei ole aega, et nad sind su siimise wäärtuse järele tundma mõiksiwad õppida! Nad peawad sellega leppima, et nad sind pääliskaudu filmawad ja selle järele sinu üle otsust teewad. Sa wõid kulda wäärt inimene olla, keda igamees, kui ta seda teaks, südamest auustaks ja armastaks; aga niipea kui su wälimised elukombed karedad on, siis wõid sa julge olla, et inimesed sind su õigest wäärtusest mitu kraadi alla poole takseeriwad. Sellepärast peab igamees, kes oma elupäiwi mitte tagametsa talus ära ei ela, waid kes uuemas kultuuraelus teistega kokku puutub, uueaja kõlbulisi elukombeid hoolega tähele panema ja omandama.

Dige kohtumõistja ei wõi Gestrastele mitte seda süüdi anda, et ta loomu poolest üksluine olla. Buukarusid on igalpool ilmas olemas. Aga seda ei wõi salata, et Gestraste seas tuhandeid on, kes seltsliste elukombetega sugugi tuttawad ei ole, waid kes nende wastu kõige jämedamine ekfiwad, ilma et nad seda ise aimakfiwad. Gestrane ja ka Soomlane ei ole wälimiste kombete inimene, aga kui ta tarwilisi wälimisi elukombeid tunneb, siis wõib see talle ometi ainult kasu jaata.

Beenite olef ja jäme toon on asjad, mida inimesed üksteiselt õpiwad. On terveid maakondi olemas, mis ühe ehk teise poolest nii ütelda kuulsad on. Baierlased näituseks on oma jämeduse poolest igal-

pool tuttavad. Sääli tarwitavad ka haritud neiu jämedaid wägijõnu, et räägitawale asjale heledat wärwi anda. See on sääli üleüldine pruuk, mida säälsjete ringfondades imeks ei panda. Teistel aga ei meeldi see mitte ja nende meelest wõib Baierlane kergeste harimataks puutombiks saada, kui ta seda wahest sugugi ei ole. Ta langeb oma ligikonna jämeda tooni ohwriks.

Kui kellelgi mahti oleks, siis wõiks ta mõnda õige awarat peenikese ja jämeda tooni mäguriista ja selle mõju kergeste tundma õppida ja suurtele ringfondadele selgeks teha. Meie mõtleme siin kooliõpetajate pääle ja arwame, et terve kooli wakkus oma koolmeistrilt peenemat ehk jämedamat kõnetooni õpib. Jäme, kare, tõrelew kõnetoon, mida mõni koolmeister laste wastu tarwitab, lähneb mõnele lapsesele nii luu liha sisse, et ta eluaeg niisugust tooni tarwitab, ükskõik, kellega ta räägib. Riipea kui mõte ehk tundmus pisut wastik on, tuleb jäme koolmeistri toon ilma tahtmata ette. Wäga kergeste wõib niisugune toon mitmest põlwest läbi minna. Tähelepanejal oleks siin kerge wõrrelda, kui ta ühe ja teise walla kooliõpetajaid selle poolest arutuse alla wõtaks.

Nii kuidagi nutja ja naerja näo wahel nii weike wahet on, et maalija üheainsama joonega naerjast näost wõib nutja teha, nii on ka awalise otsekohese oleku ja jämeda, pahandaja oleku wahel üksainus kriipsukene wahet. Kes seda ei oska osawusega kinni pidada, see ärgu ütelgu oma arwamisi parem mitte nii liiga lausa suu sisse. Muidu hakatakse teda jämedaks inimeseks pidama, kes paremaid elufombeid

ei tunne, ja ta heidetakse eemale — tema enese kahjuks.

Kuidas mõni noor inimene hääde elukombete puuduse pärast ise enesele edasijaamise teed ja weed finni sulub, seda võib linnas sagedaste näha. Keegi ei taha teda oma perekonda võtta, et alaealised temalt halba eeskuju ei võtaks. Tehku üks näitus asja selgemaks.

Kord tuli üks noor mees Tartusse vaatama, kust tarkuse maa lahti on. Kuna ta ju mõni päew siin ühe ja teise juures oli jutul käinud, astus ta ka nende ridade kirjutaja juurde sisse. Muidugi teada, mitte kõnetunnil, waid just, mil see temal paras, minul aga halwaks eksituseks oli. Aga see on weike asi. Wõeras, umbes 25 aastane noor mees, päält üsna mõistlik ja tõekas inimene, on waevalt mu küsimuse pääle oma nime nimetanud, sääl istub ta ilma palumata laua äärde tooli pääle, põlew sigar suus, üks käsi püksitaskus, teine küünarnukaga laua pääl ja päkaga lõua all, üks jalg kangele wälja sirutatud, teine kõrgesse põlwe pääle wijatud, hakkab nüüd oma asja seletama, nagu oleks ta mõni Türgi saadik, kes kuskil kõrtjis oma teenrile kästufid wälja jagab. Ta olla paar aastat kuskil koolmeister olnud, aga see amet ei olla ta meele järele, ja ta tahta nüüd mõne tubli kooli läbi teha. See mõte ei ole ju halb, aga mehel oli — koolmeistri eksam alles tegemata. Ükski Tartu kool ei olnud ta meele järele, ehk ta neid küll waewalt nimegi järele ei tunnud. Küsimused, nagu: „Mis teie arwate sellest ja sellest koolist?“ ehk „kas sel koolil on ka tublifid koolmeistrid?“ näidasiwad, nagu oleks ta mind eksamineerima tulnud,

Jeda enam, et ta kostust äragi ei oodanud, waid oma arwamise sedamaid juurde lisas ja uue küsimuse juurde rutas, filmadega seinu ja lage mööda ümber aeletes.

Kes sel wiisil wõerasse majasse astub, see wõib julge olla, et ta enese eest kõik ukseid lukku paneb ja lühikese ajaga ennast kõikidest eemale näeb olewat tõugatud.

Üks teine noormees, kes ka mõni aast Tartus elab, hoolega raamatuid loeb, kõnesid kuulab ja üleüldse ärkja waimuga on, ei ole iseenele tähelepanemises weel mitte õieti ärganud. Kord anti ühes kirikus kontsert. Altari ees istus palju kuuljaid, tähendatud noormees esimeses piugis nende wastu. Esimese jao järele algab praegu weike wähe, ja tema aigutab nii lausa ja südamelikult hulgale inimestele wastu, et hirm näha. Ta ei ole seda weel tähele pannud, et niisugusel korral ja niisuguses seltskonnas üksigi wähegi nii ütelda suurest laastust löödud inimene ei aiguta, ehk kui keegi niisuguse aruldase waimustuse sisse langeb, siis paneb ta wähemalt käre suu ette, et praadimata tuwid sisse ei wõiks lennata. Aga seda meie noormees ei tea, sest ta ei ole niisuguste asjade pääle mõtelnud.

Kes seltskondi wiisakaid elukombeid tahab kätte saada, see peab neid ju iseenesest tähele panema ja natukene järele mõtlema, mis wiisakas on, mis mitte. Aga kultuura asi nõuab enam ehk wähem mõtlemist; nii ka see. Et Gestlaste juures siin weel ei ole kaugele edasi saadud, see tuleb sellest, et Gestlased ei ole palju nendega ümber käinud, kel need elukombed käes on, ja et meie keeli kirjandus selle kohta liiga wähe on äratust annud.

Sellest siis tuleb ka, et mõned üksikud inimesed fiin liiale lähewad: Nemad teewad ahwi moodu kõit järele nagu narrid. Igal inimesel on oma inimese wäärtus. Selle näitamine ja meelega ettepoõrmine on niisama kõlbmata kui selle jalgade alla talamine. Ole otsekohene, wiisakas, auupakkli, siis näha tse sind igalpool hääl meel.

Seltslikus elus ei sünni see wanafõna mitte igakord: Mis ühele hääl, ei sünni teisele mitte, mis ühel kohal ja ühel ajal kõlbab, ei kõlba teisel kohal ja teisel ajal mitte ikka. On mõned üleüldised eeskirjad olemas, mis igatahes maksawad. Nii näituseks ei ole mitte wiisakas, kui keegi ikka ja ainult paljalt sõnadega ei ja jah kostab. Osawad seltslased kostawad auupakklikumalt. Sakslased lisawad oma jah ning ei-le mu herra, madame jne, Ingliseid milord, miladi jne juurde. Meie keeles ei ole fiin weel kindlat pruuti; aga seda wabamine wõib igamees sündsaid sõnu walida selle järele, kelle wastu ta neid tarwitab. Ka ei ole kuskil ega kunagi wiisakas, kui keegi teisega rääkides tähelepanemata on, oma mõtetega, silmadega ehk koguni kätega muid asju taga ajab kui seda, millest temaga räägitakse. Seega näitab ta, et ta teisest sugugi lugu ei pea ega teda tähelepanemise wäärtgi ei arwa olemat. See ei ole sünnis, kui sa seltskonnas olles kõige parema istme enesele wõtad ehk asju oma ette ja kätte kistud, mida ka teised tahawad näha saada. Mida esimesem sa fiin omalt poolt oled, seda wiimsemaks peawad sind teised. Niisama kõlbmata on, kui keegi wõeras ruumis kõike, mis talle ette puutub, nagu iseäranis raamatukogusid, sorib ja segab. Niikaua kui sa saade-

tud politsei uurija ehk rewident ei ole, waid wiisakas seltslane, siis hoiab ennast nende ametist wabaks. Kui ka mitmed wiisakat olekut tühiseks peawad, siis on temal meie seltslikus elus ometi oma jagu mõju, mida nii mõnigi on tunda saanud. Ebaliitud elukombed kaswawad kahest juurest: halwast seltskonnast ehk nüridusest. Mõlemad asjad, mis sulle hääd tunnistust ei anna. Tarwis häid elukombeid tähele panna ja enese elukombeid nende järele harida. Tähelepanemist nõuab iga asi. Inimene, kes oma tähelepanemist ei saa kokku wõtta ega hoida, on weikeste mõistuse jõuga inimene, ehk tal lasub mõni isesugune mõte kaelas, mis kõik ta mõtetejõu ära kulutab. Mõlematel korradel ei kõlba ta häässe seltskonda. Ta unustab kõige lihtsamad seltslikud kohused ära ja ei tunne täna seda enam, kellega ta eile magusat juttu westis. Ta ei wõta ülesõidist kõnest osa, waid ekfitab palju enam teisi oma küsimustega ja tähendustega, mis koguni teisest ilmaotjast tulewad ja näitawad, et ta nagu unenäost on ärganud.

Waata, sääl astub niisugune puukaru tупpa. Õsimene asi on kohe, et tal kepp jalgade wahel juhutub ja ta koledaste komistab. Selle juures kukub tal müts maha. Seda üleswõttes libiseb jälle kepp käest põrandale. Waewalt on see kurbnaljakas etendus otsas, sääl istub ta just sinna maha, kus tema koht ei ole. Kohwilaua kõrwetab ta omad huuled ära ja pillab muist kohwi laudlina ja oma riiete pääle. Aga alles söögilaua näitab ta, kuidas ta seltskonda juudab põnewuses pidada. Siin on tal enam tege- mist. Nuga, kahwit ja lusikat hoiab ta muidugi

teistiti kui teised külalised Kuna toredas pidulauas keegi nuga suhu ei aja, waid kahwliga sööb, on noa ja lusika lakkumine tema isääralik erarõõm. Tarwilisel korral pistab ta need riistad armulikult jälle üleüldise waagna sisse. Kui teised külalised siiski weel isu näitawad, siis hakkab ta oma taldriku pääl luid katki lõikama ja pritsib neile kastet wastu filmi. Eht majaperenaine talle küll rätiku taldriku kõrwale on pannud, siiski hiilgab rasw ta lõual. Kui ta joob, siis kõhib ta enne klaasi ja sünnitab teistele seenewihma. Kui tal nina-küsimuses meelde tuleb taskurätikut tarwitada, siis waatab ta pärast uudishimulikult rätikut, mis teistel läila on näha.

Nende ridadega olen ma nüüd mõne lugija wahest ära pahandanud. Nemad arwawad seda pilkamisets, mis wahest weel neisse wõib puutuda, keda nemad iga pilkamise eest tahawad kaitseada. Siiski wõime meie jälle ära leppida: Prantslastele, Inglise lastele ja Sakslastele on niisuguseid asju sada korda sagedamine ja kümme korda libedamine ette autud, ja see on hääd wilja kannud. Ega Gestlastelgi asja ei ole, halbu kombeid eneste seas hellitada. Noogime neid mehe moodi, küll nad siis kaowad.

Ja kus sõna ei aita, jääb tulgu tegu appi. Misga wabandab end üks noor inimene, kui ta niisuguseid wigu teeb? On ta waim wahest kõrgete ja sügawate mõtete juures, mis teda kõike muud ära unustama panewad? Püthagoras, Njuton ja ilma algusest saadik wahest weel kuus seitse muud mõtlejat wõiksiwad endid sellega wabandada. Kui aga üks noor inimene, kel niisuguseid põhjusi põrmugi ei ole, siiski teeb, nagu oleks tal neid, siis on tarwis teda

seltskonnast wälja heita. Mõtelgu ta siis ahju taga järele, kes süüdlane on.

Pane kõiki terawaste tähele, aga nii, et jeda teised ei märka. Seltskond ei ole mitte selleks kokku tulnud, et jina teda luurad, aga ka mitte selleks, et sul siin paras koht oleks juhm olla ehk oma olekuga aaleda. Kerge waikne waatlemine toob elus palju kasu. Teda tuleb hoolega harjutada. Kui sa magad, siis maga täieste. Oled sa aga üleweel, siis ära wiibi unistuses. Muidu sattud juhmide ja narride sekka. Suhmil ei ole ialgi mõtteid, narr on nad käest ära kaotanud, aeleja otsib neid asjata taga. —

Gesseiswatest ridadest wõid sa näha, mis wiisakasse seltskonda ei sünni. Näiid on sul kergem leida, mis sinna sünnib. Kui sa neid inimesi tähele paned, kes ju mõnda näinud ja sagedaste häis seltskondades olnud, küll su filmad siis awanewad. Piüia küsijale lahkestest wastata ja tähele panna, kui sinuga räägitakse. Lauda istudes waata, kuhu sulle ase antakse. Ära istu ilma käskimata ülesse otsa. Kui terwist juuakse, siis käib maja ema maja isa ees.

Soia ennast halbi naermise eest niisama nagu hapu nõo eest. Loomulik, lahke, waba oled on kõige kõlbulisem. Ma soowin, et su naeratamist sagedaste näha, aga ialgi ei kuulda. Lai ja walju naermine on halwa üleskaswatamise tundemärk, iseäranis, kui ta sagedaste ette tuleb. Sel wiisil awaldatakse laadaplatšil laadanalja üle oma juhmi rõõmu. Hirmutajaid ei sallita hääs seltskonnas. Tõsine nali ja terve mõistus ei ole maa pääl hirmutamist sünnitanud. Inimesed, kel haridust ja waimu on, peakswad näitama, et nad jeda tunnewad. Need naerata-

wad ja nende naeratamine ei ole ialgi hirwitamine, kui ta muidu ka kui tahes südamlik oleks. Kui keegi feltskonnas tahab istuda, aga selle juures põrmandale maha patjab, sest et tooli all ei olnud, siis sünnitab see enam naermist ja hirwitamist kui üksigi nali. Mina ei taha otjust teha, kumbes suurem feltskondlik äpardus on, see fukkumine wõi hirwitamine.

Et naeratamine naljast ja rõõmust tuleb ja et hirwitamine naeratamisega sugulane on, siis arwatakse, et ka hirwitamisel nali ja rõõm põhjuseks on. Minu tähelepanemise järele kaswab hirwitamine toorel juurel. Kes mõistust pruugib, wõib ennast temast wabaks hoida. Mõned on ära harjunud, iga sõna juures, mida nad ütlewad, ifka naerma ehk naeratama. Sääli tükub mul küsimus keele pääle: Kas loodus neist wabest mitte mõnda narri ei ole tahtnud teha?

Misfugune nägu passib sulle paremine, tõekas ehk naljakas? Ifka ja alati tõekas. Ega sa halp ei ole, et sa ifka naerad. Inimese elu on tõsine. Kes enesele alatise naljanäo pähä paneb, see ei tunne elu õieti. Natukene tõsist olekut su palgel kui ka terve teha hoidmises ei tee sind mitte kloostriwennaks ega keela kenat nalja ära. Ma palun sind, iseäranis su käte pääle waadata, et sa nendega mitte asjata ei wehkleks ja rahutumad olekut ei awalda. Rahutu olek on halwa loomu tundemärk. Wähemalt see on selge, et rahutu inimene oma ettemõtetest jagu ei saa.

Mitmed wõiwad kergemine wiisakalt seissta ja fõndida kui istuda. Üksluised, halwaste kaswatatud inimesed istuwad jääpurika moodu kangelst püsti,

kuna teised endid hooletuse päewapaistel küllki sirutawad, kui nende iste seda iganes lubab. Ei, sõbrad, see ei ole küünlakastmise ega magamise koht. Teie olete teiste seltskonnas. Waadake, kuidas osaw inimene ennast siin loomulikult ja kergelt toetab ja oma seisju kergeste muudab. Omasuguste keskes wõid ja enesele suurema wabaduse wõtta, aga ka siin on piirid, milledest üle ei wõi astuda. Seltslist auupakkumist tuleb tingimata nõuda. Ea wõid, kui enesel seks mõistust ja mõtet leiad olewat, mingisuguse asja kõne alla tõmmata. Waata aga ette, et siin Prantsuse wanasõna vastu ei eksi ja poodud mehe majas mitte paeltest ei räägi. Wilistamine, kübara pääs pidamine, kompsimine, sohwa pääl wähtremine ja sarnased erarõõmud ei kõlba ühtegi seltskonda. Kui sul selle järele igatsmist on, siis tee seda sääli, kus kedagi teist ei ole. Kõrgemate vastu on nad auu- wastased, omasuguste vastu pahandawad, alamate vastu teotawad.

Räägi, et ma sind näen. Selle tuhanda aastase wanasõna mõte on sul ometi tuttav. Rääkimine on siis enese näitamine, ja nimelt oma siimise inimese näitamine. Wälimist wõib ju ilma rääkimata näha. Sinu siimist inimest, su päris wäärtust õpitakse su rääkimisest tundma. Mõttele siis õige hoolega järele, mis sa räägid ja kuidas sa räägid. Ehk küll tuumakas, waimukas kõne siju pääasi on, siisgi on tema wälimine kuju ka palju wäärt. Wiõnel on üsna kenad mõtted, aga ta ei tee neid avaldades oma suud lahti, waid pomiseb segaselt oma habeme sisse, nii et raske on aru saada. Mõni teine wõristab oma kõnet nii ruttu, et talle õigeste järele ei saa,

Mõni jälle kõneleb nii waljuste, nagu oleks terve laada rahwas teda kuulamas ehk nagu peaks ta tummadele kõnet. Kui nende kõnel ka kuldne tuum peaks olema, siis annawad nad seda ometi niisuguses kujus, mis igameest eemale tõrjub. Sellest tuntakse inimesi, keda mitte hoolega ei ole üles kaswata tud. Sa ei mõtlegi, et niisugustel piisikestel asjadel ka oma tähtsus on. Suurte annetega mehi on tagasi tõrjutud, sest et neil neid weikesti asju ei olnud, kuna tähtsuseta mehed lahket wastuwõtmist leid siwad, sest et nemad neid wälimisi asju tähele paniwad.

Mis sa ka ütled, hääd ehk paha, tõtt ehk wale, kui seda kõrkusega teed, siis ei wõeta seda kuski maailmas hääd meelega wastu. Wul tuleb praegu üks paar meest meelde, kes koosolekutel endid nagu hommitu ja õhtu ükssteisest eemal näitawad olewat: Üks kõneleb natufene ülearu kõrgilt, teine ilmaaegu ülearu alandlikult. Kui meie kõrkust üleüldse eba-wooruuste ja halbade omaduste seffa loeme, siis ei taha meie neid muidugi ka mitte nende seas näha, kes oma elus meil ligidamal seisawad. Kes kõrgi sõnaga tahab mõjuda, see näitab, et ta inimese iseloomu hästi ei tunne. Kes jälle liig suurt alandust ette kannab, selle juures jääb meil ka segane tundmus tema otstarbe kohta järele. Tahad sa teisest kuidagi üle ulatada, siis ära wali sefs mitte kõrkust ega alandust. Meed waotawad sind nende alla, sest kõrki ei falli keegi ja alandlikule astutakse kergeste pääle. Kes aga tõsises mõistlikus olekus teisest ühe pää jao pikemaks wenib, sellele annab igamees kadepuseta auu.

Ulmas on tuhat tühist asja, millede vastu ei
 maksa sõda pidada. Kes nad rahuga ka omaks teeb,
 saab kergemine edasi. Nende selka tulewad ka riide-
 hilbud lugeda. Iga inimene peab wiisakalt, puhtalt
 riidis olema ja ta riidemood ei tohi teiste omast
 mitte nii ära lahkuda, et ta nagu kirivene koer
 teiste seas oleks. Sakslased ütlevad wanasõnaga, et
 „riided inimesi teewad“, see on, et hääde riiega
 inimene hästi edasi saab, kuna ta halvadega finni
 jääb. Ka Prantslased ja Inglased ei tunništa seda
 sõna tühjaks. Siis peab temal ikka ka oma jagu
 õigust olema. Ja seda tal on ka. Kes ennast kõik-
 suguste iseäraliste hilpudega ehitab, see on riidenarr,
 ja kes ennast nii hooletumalt ehib, et paigad hau-
 kudest wälja paistawad, ehk et hiilgawad jäljed ras-
 wast ja sarnastest asjadest nähtawale tulewad, see on
 närakas. Pane enesele niisamasugused riided selga
 nagu teistel sinusugustel, ja asi on korras. Pare-
 m on, kui noored inimesed endid ennemine liialt hästi
 ehitawad kui halvaste. Lähewad nad wanemaks,
 siis saawad nad isegi aru, et ilmaaegune riideuhkus
 õigele mehele ei kõlba, ja nad tulewad õigele teele
 tagasi. Kes ennast aga 20ma eluaasta sees hooletu-
 tumalt katab, see katab end 40mas aastas näraka-
 tega ja 50mas aastas haiseb ta juba. Olgu riie
 ise kallis ehk odaw, kui ta aga hästi on õmmeldud,
 nii et ta ilusaste selga sünnib, siis on ta kena.
 Puhtust tuleb aga tingimata iga riidekandjalt nõuda.
 Kes oma riideid ei jõua puhtad pidada, see jõuab
 muis asjus weel wähem puhtust tähele panna. Suu-
 rel osal on see puhtuse puudus, mispärast Juutisi
 hääl meelel ei nähta. See on otse arusaamata mõis-

tatus, kuidas näituseks üks noor Juudi tütarlaps so-
paste ja puhastamata riietega võib uulitsale astuda.
Ta on nagu teisest ilmast siia ekfinud elukas, kes meie
keelt ega meelt ei mõista ega meie elukombeid ei
tunne. Oled ja hästi riietes, siis ära selle pääle
enam mõtle, et ja mitte enam kohmetand ei oleks ja
ei kardaks, et su riided õigest korrast ära lähel-
siwad. Selle eest on rätsepp muretsenud, et nad
üheskoos seisawad. Iseäranis walwa selle üle, et ja
oma riiekest mitte ei tea misjuguft lugu ei pea. Dio-
genes oli tark mees, et ta niisugustest weikestest as-
jadest ei hoolitsenud, aga ta oli narr, et ta seda
tarkust igamehele ette kandis.

On inimesi, kellede tarwitused otse otsata on.
Wiibib niisugune inimene pool tundi su seltstonnas,
siis võib ja imeteleda, mis talle kõike selle lühikese
aja sees tarwis läheb. Kõige päält olgu tal klaas
wett alla walada. Siis olgu sülgamise kaus kää-
pärast. Selle pääle tuleb suitsetamine päewakorrale.
Siis on tal tarwis pisut edasi tagasi kõndida. Tas-
kurätk on wahetpidamata ametis, jne jne. Lühidelt,
ja näed üht inimest, kellel lõpmata palju tarwitusi
on ja kes neid igatahes ja igas paigas orjab. Et
niisugune tarwituste pärisori wiisakaid elukombeid
ei või hästi tähele panna, on iseenesest mõista.

Kes inimesi tähele paneb, leiab kergeste, et ini-
mesed õrnade tundmuste poolest kaasinimeste wastu
wäga mitmesugused on. Mõned ei märka sugugi, et
nad teistele koormaks langewad, kui neil aga see
enestel sünnis on. Teised on sellepoolest nii õrnad,
et nad suure hoolega kõik eemale hoiawad, mis kaas-
inimesele wastu meelt on. Näib, nagu oleks mõni

inimene tuimade seltskondliste erkudega (nerwidega) jiia ilma tulnud. Oma soowide täitmise juures ei ole tal tundmust ligimese wasiu. Need on enamiste kõik piisikesed asjakesed, mis ainult nende juures nähtawale tulewad, kes ligistikku elawad. Siisgi langewad need piisikesed asjad tiisfedaste kaalu pääle, kui meie ligimese häädusi ja halbusi kaalume ja nende järele tema üle otjust teeme. Armas see inimene, kellel õrnad seltskondlikud ergud on.

VIII.

Kes wõerale maale reisima läheb, see wõtab wõeramaa kaardi enesele teejuhiks ette. Ta wõiks enesele reisides küll ka isegi ühe lihtsa ja hää reisi-kaardi walmistada, aga kui palju waewa teeks talle see töö ja kui sagedaste effiks ta, ennegu ilma juhatuseta õige tee leiaks! Inimeselik elu on wõera maa sarnane. Ainult need tunnewad teda, kes teda on tundma õppinud. Noortel inimestel on ta kõigil tundmata maa, kus palju effiteesid ja peteradasid olemas. Et nemad siin ära ei effiks, seks on tarwis, et nad wanemate inimeste juhatusi enestele reisi-kaardiks wõtawad. Kui nad selle juhatusi järele maailma wälja astuwad, siis õpiwad nad ilma tundma ja temast õigel teel läbi rändama. Siis on nad elukoolist ilmatunsi kätte õppinud.

Puhastamata kullal on warakambriis oma kõrge wäärtus. Aga niikaua kui ta puhastamata ja haljastamata on, ei hiilga ta mitte ja teda ei wõi ka mitte tarwitada. Teadus on kulla sarnane. Ta on iseenesest igatssemise wäärt, aga ilma wiisakate

elukombeteta ei leia ta ka meieaegses seltstonnas mitte õiget auustust. Ennemanast oli teadus wiisakatest elukombetest weel kaugemal. Nüüd on asi siin paranenud: Uue aja teadumehed on ikka ka wiisakate, kõrgeste haritud elukombete omanikud. Meie ajane teadus, auu ja tema kättesaamine on hääde elukombetega nii ühes, et teadusega ühtlasi ka elukombeid saadakse. Kellel aga mitte õnneks ei ole antud, pika kooliõpetuse läbi enesele suurt teadust korjata, see muretsegu hoolega selle eest, et tema teadus teda mitte ilma wiisakate elukombeteta ei jätaks. Wiisakaid inimesi näha igalpool hää meelega. Kes midagi õpinud, see olgu ka häid elukombeid õppinud.

Katsu oma ligimese meele järele olla! Selle käsu on loodus paljudele inimestele eluteele kaasa annud. Sellepärast leiame selle käsu täitmise püüdmist nii hästi kõrgest haritud kui ka metsinimeste juurest. Nagu looduslik sund teeb neile selget, et see õige on, ja igapäine elu näitab, et neile sellest mitmesugust kasu tuleb. Sellepärast elab see and inimeste seas priiskeste edasi ja meie wõime neile õnne soowida, sellede juures see selgeste nähtawale tuleb. See on üks seltslit woorus, mille loodus inimestele on kinkinud, et nende elu meelepäraliselt teha. Tema najal teewad inimesed üksteise elu lõbusamaks ja sellepärast tuleb teda inimeste keskel kalliks pidada ja edendada.

Kes teisele tüki maad rendi pääle annab, see teeb temaga kontrahi, mida mõlemilt poolt tuleb täita. Kes kontrahi murrab, see kaotab need kasud, mis kontrahit talle saadaks. Nii on ka seltslitus elus. Kes teistega seltsis elab, sel on ka oma

kaaselanikkudega kontrakt tehtud, mida igati peab pidama. See kontrakt käib seltsliste elukombete kohta. Ta ei ole küll mitte paberi päale ülesse pandud, aga igamees tunneb ometi sedamaid, kui keegi teda kuidagi viisi murrab. Selles kontrahis seisawad sajad ja tuhandad väikesed asjakesed üleval, mis üksikult küll juured ei ole, aga millede kogu terve kooselamise wälja teewad. Selle järele, kuidas keegi neid üksikult enam ehk vähem täidab, selle järele on ta meil enam ehk vähem armas kaasinimene. Täidame meie neid ühe kaasinimese wastu wõimalikult täieste, siis on meil asjalik õigus ka temalt nende täitmist meie wastu nõuda. Teeb ta seda, siis on iseenesest selge, et meie seda hää meelega näeme ja tema wastu seda lahkemad oleme. Ei hooli tema aga neist asjadest midagi, waid rikub neid lausa, siis on tarwis teda meie seltskonnast wälja heita. See olgu talle teenitud trahwiks ja teistele kasulikult hoiatuseks.

See tee, mida mööda mõistuse juurde saab, käib kõige otsemine südame kaudu. Mida tunderrikkam inimese süda, seda otsekohemine peame tema poole sammuma, kui ta mõistust tahame awada. Kes selles tükis enesele tahab suuremat selgust saada, see pangu õrnemat sugu tähele, kelle juures südame tundmused (meeldus) mõistusest sagedaste ees on. Mõne aasta eest wõtsiwad ühest Eesti Kirjameeste Seltsi istumisest ka mitmed naisterahwad osa. Siin nägiwad ja kuulsiwad nad üht seltsi liiget, kes praegu enam meie keskes ei wiibi, esimest korda. Ennelõunel istumisel rääkis see seltsiliige paar korda. Räägitaw asi kui ka rääkimise wiis oli niisugune, et ta kõikide meele järele oli. Lõune ajal awaldasi-

wad need naisterahwad selle mehe üle kõige suuremat kiitust. Pärast lõunat astus see mees veel mõne korra kõneldes ülesse, ja tema mõtted ei läinud õrnasoo soowidega ja tundmustega mitte ühte. Ja mis ütlesiwad naisterahwad õhtu sellest mehest? „Ajuta pääluu!“ See oli nende kare otsus. Iseäranis õpetlik on see, kuidas lapsed ühe inimese üle otsust teewad. Nemad küsiwad sagedaste wanemate inimeste käest, kas see ehk teine inimene hää olla. Kostetakse jah, siis peawad nad ta kõigiti inglisk. Kuulewad nad aga, et ta halb olla, siis on ta elu üle surmakohus mõistetud: Kõik halbused, mis nad inimestest üleüldse teadwad, arwawad nad nüüd selle inimese külles olevat. Sarnasel wiisil petab süda ka wanemate inimeste mõistust. Tahame meie sellepärast teiste üle õiget otsust teha, siis peame katsuma südame tundmuste effitustest wabaks saada. Tahame meie aga, et teised meie üle hää otsuse teeksiwad, siis koputagem nende südame külge: Südame kaudu saab kõige õigemine mõistuse juurde.

Ka mõned uhked inimesed on teiste, iseäranis ka alamate wastu wiisakad. Aga mil wiisil? Nende wiisakas olek on kibedaks kõrwahoobiks, sest nende wiisaka oleku päält on alati selge kirjaga lugeda: Waata, kui armuline ma sinu wastu olen, waata, kui suure ohwri ma sulle toon! See alandab teist inimest üle määra. Kui ta oma kõrkust otjeteed, loomulikult näitaks, siis ei pahandaks see teisi mitte nii kibedaste. Tema ei ehita ohwrialtarit mitte seks, et teistele ohwerdada, waid seks, et ise selle ohwri altari otsas ennast teistest kõrgemaks tõsta. Oma sõbruse asemel pakub ta teistele oma warju, mitte igapäise

lahke sõnaga, waid armulise päänitutamisega. Rikka ihnuskaela armuand on enamiste teotuseks sellele, kes teda wastu wõtab. Riisugune inimene muretseb selle eest, et teine oma õnnetuse libedust õieti tunneks ja näeks, kui suur wähe nende wahel on. Wiimaks toob ta ka weel selle mõtte ette, et igamees oma saatuse olla ära teeninud, tema oma rikkuse tarkuse läbi, teine oma õnnetuse rumaluse läbi. Oma tarkust ei tarwita ta mitte oma kõnedes ja tegudes, et teised sellest midagi õpiksid, waid ta hüüab ta turul wälja, et teised teda imesteleksid. Ta püüab enam teiste rumalust kui enese tarkust näidata. Lühidelt, ta on uhke narr.

Igal inimesel on niipalju uhkust ja edewust enese sees, et riisugune inimene ta were liikuma paneb. See tänu, mis meie talle wõlgu oleme, sulab kokku, sest meie tunneme tema tööteo põhjust. Seega ei saa tema seda kasu mitte tagasi, mis ta oma hääteo eest ootab: Ta on walsiste rehkendanud ja näidanud, et ta mõistus ka ta enese kõige wähemategi asjade tarwis ei ulata. Halpidel on kolm õnnetust, milledest nad elul ajal lahti ei saa: Esiteks on neil wähe mõistust, teiseks tarwitawad nad seda mõistust wähe, kolmandamaks on ka seegi tarvitamine rumal.

Kui inimene mingi häa teo on teinud, siis tunneb ta süda rõõmu. On ta mingisuguse wiisaka teo teinud, siis tunneb ta ka rõõmu. Mina arwan tõeste, et wiimane rõõm esimesest küll vähem on, aga mitte palju. See ei ole palju, kui sa ise proowi teed. Ega mina ilma proowi tegemata ei räägi.

IX.

Ühes feltslise elu küsimuses olen ma kolmesugu inimesi tähele pannud. Ühed püüavad teiste inimeste meele järele olla; teised saadavad endid meelega nende põlgduse alla; kolmandad ei ole selle küsimuse pääle veel mõtelnudgi. Sind loeksin ma hää meelega esimeste sekka. Kui ja tähele paned, mis su ligimesed armastavad, mis nende meele järele on, siis leiad ja kergeste palju asju, mis ja nende soovide järele võid teha, ilma et ja seega õigest mehisest teest kuidagi lahkuksid ja ilma et ja neile seega kuidagi kahju teeksid. On lugu nii, mis keelab sind siis ka nende weikeste soovide täitmast? Sagedaste on hää, kui meie teiste inimeste nõtruste pääle vaatame ja endid nende järele painutame. Miks ei peaks meie siis nende weikeste aruldusi ilma puiklemata ära täitma ja neile seega meelegi walmistama? Tahad ja, et ja teiste meele järele oleksid, siis ole enne nende meele järele.

Need inimesed, kes endid ilma hädata, wahest otse meelega teiste põlgduse alla saadavad, ei ole kellegi eeskujulikud feltslased. Nemad on feltslit umbrohi, mis wiisakaid elukombeid püüab lammata. Inimese elus tuleb paraku sagedaste ette, et ta teistele peab wastumeelt olema. Niipalju kui mina olen aega saanud, niisuguseid juhtumisi pärast wagusi järele kaaluda, siis olen mina enamiste ifka leidnud, et see wähemalt asjata on sündinud. Need juhtumised tulewad enamiste ifka inimese pehmusest enese wastu. Muu neile, kes enese üle jõuawad waljuste walitseda!

Need inimesed, kes räägitawa asja pääle sugugi ei mõtle, on kui mängukannid kõiksuguste juhtumiste käes. Wälimised juhtumised teewad, et nad teiste meele järele on, wälimised juhtumised teewad aga ka, et nad vastu meelt on. Nemad ise on siis ilma seisukohata ja ilma siimise juhita. Need on laadindõrgad mehed, kelledest raske on ette ära teada, mis nad ühes ehk teises olekus teewad ehk tegemata jätawad. Tähtsaid asju ei wõi niisuguste kätte usaldada.

Kui seda hääks tuleb kiita, et inimene üleüldse teiste meele järele peab katsuma olla, ilma et ta teiste soowide narriks heidab, siis tuleb seda iseäranis ka alama seisuse liikmete vastu tähele panna. Öige rüütlikil meel on ka oma teenrite, isegi kerjajate vastu lahke. Inimene sattub aga mõnikord otse tahtmata ja tähelepanemata mõne seltslise vastu kareda tooni sisse. Mis tarwis? Kui ta arwab enese teisest mõistuse poolest üle olewat, no siis näidaku ta seda seega, et ta teda lahkussega wõib õigele teele juhutada. Rare kõnetoon ei ole kellegi kunst, küll aga lahke kõnetoon. Kui sa näed, et waese inimese vastu lahke olek õige on, siis ei pruugi sa mitte häbeneda, tema vastu tõeste lahke olla. Mis õige on, see ei ole häbistaw.

Wiisakate elukombete asjus wõiwad naisterahwad su nime taewasse tõsta ehk mudasse muljuda. Sääli ei jää sul muud nõu üle, kui sa pead nende vastu iseäranis wiisakas olema. Nemad on sellega ju aasta sadadel ära harjunud ja nad ootawad ka seda. Aga nad ei jäta seda ka mitte tasumata. Siin on aga õige piiri pidamine rassem kui mõni wõib arvata. Ühed on üksluised karud, teised naiste nar-

rid, mõlemad ühel mõõdul naeruväärilised, iseäranis naisterahwaste eneste filmis.

Ole ja ka kui taht tähtsuseta seltskonnas, siisgi ära näita, et ja seda niisuguseks pead. Parema liigine tema toonile ja kombetele, ennegi ja oma põlgdust ta üle märgata lasjed. Midagi ei suuda inimesed vähemine ära kannatada kui põlgdust. Ülekohut annawad nad kergemine andeks kui alandamist. Tahad ja parem meelt mööda kui meelt vastu, parem armastud kui põlgdud, parem auustatud kui alandatud olla, siis pane ometi tähele, mis inimesed sulst soovivad, mis nende meele järele on, mis nende edewust silitab.

Ühe seltsliku wea eest olgu ja iseäranis hoiatatud. Selle wea sisse langewad sagedaste ka waimurikkad inimesed. Teda on seda raskem leida, et temal mitmed kiiduwäärilised küllid on. See on niisuguste juhtumiste jutustamine, milledes jutustaja ise pääkangelane. Mida rumalamaks niisugused romanid teise inimesed teewad ja mida kõrgemale nad jutustaja enese üles kehitarwad, seda edewamad, seda läilamad nad on. Mõned ei häbene mitte neid teistele ikka ja jälle jutustamast, ja nimelt weel näitemängu kirjawiisis, milles kõned ja waidlused kahe inimese wahel sõna sõnalt ette tuuakse. Iga sõna, mis jutustaja enesele siin juhu luuletab, peab tema aruldast waimu, tema julgust ja osawust näitama, kuna teise juust ialgi midagi kuuldawale ei tule, mis ka temale auu teeks. Kui niisuguse jutustaja päältkuulajad mõtlematad lollikesed on, siis hakkawad nad teda küll imetelema, üks auu, mida mõistlikud ei otji. On aga kuulajad natukene terasemad inimesed,

siis näewad nad selgeste, kuidas jutustaja oma romani palehigis koftu seadinud ja pähä õppinud, et tema jutustamisega päältkuulajaid — lollideks teha, kes teda tema edewa luuletuse tõsiseks kangelaseks peawad pidama. Kes selle pääle mõtleb, see jätab ka kõige paremad juhtumised, mis talle enesele ette tulnud, teiste jutustada, et ennast teiste ees ei kahtlustaks. Kes enesest palju räägib, peab ka enesest palju lugu. Kes aga oma wäärtust teiste filmis ei taha wähendada, see ärgu näidaku, et ta enesest ise suurt lugu peab; weel wähem kandgu ta seda teistele nina ette.

Juttusid jutusta seltskonnas harwa ja ainult niisuguseid, mis kenad ja õige lühikesed on. Juttusid otjitahtse raamatutest, mitte seltskonnast. Leiad sa siiski mõne kena juhtumise, mis jutustamiseks sünnis on, siis jutusta ta lühedalt ja kergeste ära. Kes sagedaste jutustab ja seda weel pikalt ja laialt teeb, see näitab ainult oma waimu waesust ja osawuse puudust seltskonnalikus elus. Tema nõuab seltskonnalt, et see üht wahest üsna tühja asjakest tema kallist suust suure aja ohwriga peab kuulatama. Ilma rehkendamata ja kohtu pidamata trahwib seltskond niisugust igawat inimest seega, et ta tema lugupidamise otsast hää tüki maha lõikab.

Et seltskonnalikust meelegahtusest igamees oma jagu peab osa wõtma, siis on iseenesest mõista, et igamehel ka kõnelemiseks peab mahti olema. Sellepärast olgu sulle siin sihiks: Räägi sagedaste, aga ikka lühidelt! Pikad seletused on igawad ja pahandawad iseäranis neid, kes ka hää meelega rääkida tahawad.

Kõige üleüldlikum eeskiri, mis ma sulle ilma mõnin ühes anda ja mille tõde ja iga tahes wõid

näha saada, on see: Ära püüa ühesgi seltskonnas esimese wiuli mängija olla, waid muretse selle eest, et sinu hääl teiste omadega õieti kokku kõlaks! Ära püüa temale mitte sinu auu, waid tema auu filmade ette tuua. Sel möödul kuidagi ta enesest lugu peab, oskab ta ka sind auustada. Kes enesele mitte eramuusikat ei ole ligi wõtnud, see peab seltskonna muusika järele tantsuma.

Ära puutu kellegi külge, et ta su juttu kuulama hakkaks. Kui teised su juttu ei taha kuulata, siis pea parem oma suu kinni. Mõned wäsimatad jahwatajad otsewad enestele seltskonnast ühe õnnetu inimese wälja ja kõnelewad talle siis kõik kõrwad täis. Ehk nad panewad kõige ligemale seltslasele selle risti kaela, et nad temaga ikka wagusi juttu sojistawad. See on üpris inetu, osalt üsna riisumine, sest iga seltslane tahab üleüldisest meelelahutusest osa wõtta. Kui just sina niisugustele jahwatajatele oled ohwriks langenud, siis katsu kannatada ja wähemalt wäljaspidi tähelepanemist näidata, kui nad inimesed on, kes jeda mõnel teisel põhjusel ära teeniwad. Kes neid kuuleb, sellele on nad tänulikud, sest jutu patramine on neil siimine tarwitus. Kes neile aga selga pöörab ehk nende piinamise üle nuriheb, sellele wõiwad nad kättetajumist wanduda.

Inimese omaarmastus on tema loomusega nii ühte kaswanud, et ta tuhandal kujul nähtawale tuleb ja ikka uutele waatlustele asja annab. Wähe on neid õnnelikka Madama lapssi, kelle edewus ialgi wälja ei pilgu. Mõned räägiwad ilma palumata wahete wahel ja tiikati iseenesest. Häbita edewus! Teised katsuwad kawalamad olla. Nemad luuleta-

wad ülekohtuseid kaebusi eneste wastu, et siis mahti oleks, ennast hiilgaralt õigeks mõista ja oma wooruste juhtkawa wälja laotada. See õhufene, edewuse ette tõmmatud wõrk on aga nii lähipaistaw, et ka keskmine mõistus temast kergeste läbi näeb. Mõned on weel aruldase wiisi ülesse leidnud, mis aga weel naeruwäärilisem on. Nemad toowad kõik omad tublidused ette, neid nõrusteks nimetates, milledest nad lahti ei wõiwat saada. Neil olla, kaebawad nad, see kahetsetaw wiis, et nad igamehele tõtt juu sisse ütlewad. Kui see tõe ütlemine nende juures enamiste mitte jämedus ei oleks, mida nad ise ei märka, siis on ta ju üks kiidetaw asi. Oma laitmisega kutsuwad nad aga kuulajaid ennast kiitma. Nemad ei wõida ühtgi hädalist ilma abita jätta ja teiste walu painna nende silmad wett jooksuma. Kõik asjad, mis neile eneste silmis häbi teha, aga nad ei wõida endid parandada. Kui keegi ühe uue näitemängu peaks kirjutama, siis wõtku ta ometi üks niisugune inimene teiste sekka ülesse: Ta on kui näitelawale loodud!

Mõned jälle hooplewad seega, et nad suuri rumalaid tükkia olla teinud. Nii kiitleb keegi, ta olla oma hobusega nii ja nii palju wersta tunnis ära sõitnud. Werstade arw on aga nii suur, et mees wististe luiskab. Räägib ta aga tõtt, siis ei näita see muud midagi kui seda, et temast hää woorimees jaoks. Mõni teine teatab, kuidas ta ühe tunniga wiis kuus pudelit õlut olla ära joonud. Kristlikust armastusest pean ma teda waletajaks. Kui ta ei waleta, siis on ta tubli härg.

Seltslikus elus saavad mõned tunnid ka Õllekannu juures mööda saadetud. Kui sõbrad siin nii palju piiri peavad, et nende pääd mitte soojaks ei lähe, siis ei wõi neid just mitte hukka mõista. Üks küsimus on aga siin, mille kohta üleüldist selgust tarwis on. See on joogi maksmine. Meie juures ei ole selles asjas mitte õiget ja kindlat pruuti olemas, mida igamees wõiks nõõriks pidada.

Üleüldse on see pruugiks, et igamees selle ära maksab, mis ta lastis anda, kui see aga terve seltskonna poolt ära pruugiti. See ei ole iseenejest mitte halb, aga kes peab siis seltskonnas selles tükkis teistest ette tükkima ehk taga jääma? Üks on nii halb kui teine. Mji lähed enamiste ikka nii, et iga seltskonna liige oma jao lasseb anda, nii et see läbi otse joomist edendatakse. Takistuseks on siin seltsides ja joogimajades ka see, et õlut pudelitega müüakse. Suuremates kohtades walatakse teda ankrutest klaasfide fiske. Siin ei ole wõimalik suurt tagawara lauale laduda.

Austrias on kindlaks pruugiks, et tuttawate seltskondades igamees oma joogi ja sõõgirehnungi maksab. Wiinilased näituseks peavad seda oma teotuseks, kui keegi sõõber tema õlleklaasi tahab ära maksta: See oleks kui jootraha wõtmine, mida ka meie juures ainult sulased isandate käest wastu wõtawad. Sellepärast ei julge sõõl ka keegi auusast sõõpra ega tuttawat seega alandada, et ta tema eest tahaks maksta. Ainult pereisad maksawad oma perekonna rehnungid üheskoos.

Et meie juures seda kena pruuti ei ole mooduks wõetud, siis on ikka parem, kui ja wõeraste

majades ennemine liig kärmas kui aeglane maksma oled. Kuldne kehtee on aga ka siin kõige parem. Kõiksi inimene on ju niisama kaugele pahemale kui pillaja pahemale poole teed kõrwale läinud.

Ära räägi seltskonnas kodustest asjadest! See on halwaste üleskaswatatud inimeste asi. Nemad kannawad wõerastele juure hoolega kõik tühised asjad ette, kuidas nad omas majas korda peawad ja asju ajawad, mis naabrid lõuneks sööwad ja õhtuks joomad jne. Sinu oma maja asjad ei puutu ju teistesse ja teiste omad mitte sinusse. Nende jutustamine võib ainult igawust sünnitada. Vääle selle võib ette kuulutada, et ja sellega üht ehk teist pahandad, kes räägitawas asjas siin ehk sääl küllalt täielik ei ole. Siin võib igamces kergeste eksiada, ja eksiimise eest peab ennast iga mõtleja inimene kõige jõuga hoidma.

Waba mees peab niihästi iseenele kui ka teise wabadust kalliks. Tema näitab oma mehe küpsust waidlustes ka selles, et tema wastase põhjuste lugu peab ja talle wabodust annab oma põhjuste juurde jääda, kui need mitte tühised ei ole. Oma põhjusti ei too ta mitte niisugusel toonil ette, mis wastamise wõimataks teeb, waid ta räägib küllmal toonil. Ja just see toob ta arwamistele sõpru. Tema pehmendab hoolega oma arwamisi ja kui ta näeb, et waidlusest midagi wälja ei tule, siis sõnab ta lahkel toonil wahela: Ega meie selles asjas wist õiget ühendust ei saa; seda ei ole ka hädaaste tarwisgi, sellepärast wõtame mõni mõnusam asi jutule, jne. Hää on, kui ja waidlust wiisaka naljaga wõid lõpetada, mis näitab, et waidlus mingisugust okast

ega ohakat su hõõse järele ei jäta ja et sul mõtet ei olnud, wastaft pahandada.

Mis ja ühes seltskonnas kuuled, seda ära kanna teise seltskonda, olgu see nali ehk tõsi, tähtjas ehk tühine asi. Igas seltskonnas heljub oma usaldus, mille najal igamees wabalt räägib. Kes siit midagi wälja lo- biseb, see sünnitab pahandust ja ritub enese usalduse ära. Ole seltskonna wastu auupakklik. Seda ei tule palju ette, et ülemate wastu auupakkumist ei näi- data; aga iga auus inimene on auupakkumise wäärt, ka keegi, kes seltslikus elus sinust alamal seisab. Iseäranis selles punktis annan ma igale sõbrale nõu, et ta terawaste tähele paneks ja selles tükis enesele osawust muretseks. See inimene, kes seltslikes elu- kombetes mitte palju ei ole wõinud õppida, sattub wäga kergeste ühele ehk teisele poole kõrwale. Et ta õiget teed kindlaste ei tunne, siis on ta ikka kahe- wahel, kui ta ka kõige õigemal teel oleks. Räägib ta kellegiga, kelle wastu iseäranis auupakkliku olekut tarwis näidata, siis teeb ta ennaft kergeste waeseks ussjitefeks ja puutub seega oma inimliku wäärtuse külge. Teeb aga teine lahke näo ja hakkab temaga õige usalduses juttu puhuma, siis kaotab ta kergeste kõik tarwilise auupakkumise ära ja toob seega weel pahemaid külgesid ette, mis näitawad, et ta hääd seltskonda ei tunne. Daw seltslane on igamehe wastu auupakklik ja lahke. Keegi ei wõi märgata, et auupakkumine temal raske on, waid see sünnib tema juures nii loomulikult, nagu oleks niijugune olet tema päris iseloom. Iseäralist auupakkumist tuleb wanemate inimeste wastu ülesse näidata. Wanemad inimesed ei wõi

nooresoo rõõmustustest osa wõtta. Nemad wotawad, et noorsugu neist lugu peab, sest et nemad ilmas kauemine elanud ja palju näinud, et ja neilt hää meelega midagi tahad õppida, siis oled ja õigel teel. Noored inimesed ärgu üleüldse mitte, iseäranis wamenemate ees mitte niisugusel toonil rääkigu, nagu oleks nende arwamised pikas elus ju küpselks saanud. Nemad olgu oma otjustega mahedad ja näidatu seega, et nende meeled ja mõtted alles õppimisel on. Seda nõuawad wanemad noorematest ja seks on neil ka õigus.

Ujaw ja lõbus seltslane on igalpool armas ja kallis inimene. Tahad ja selleks saada, siis otji kirjadesse selle kohta äratust ja käi sagedaste seltskondades. Siin pane kõik terawaste tähele, mõtle hoolega järele ja omasta enesele kõik, mis ja hää näed olewat. Wida parematesse seltskondadesse ja jisse saad, seda parem seltslane sinust saab.

X.

Enimestel on palju ja mitmesuguseid warandusi, mis nende keskes liiguwad. Need warandused on kas kehalikud ehk waimlikud. On ühe rahwa seas näituseks ütleme 1000 miljoni rubla selget hõberaha liikumas, siis on see selle rahwa liikmete kehalik (materialilik) omandus. Ta liigub nende keskes käest kätte ja tasandab nende tarwitusi. On seltsamal rahwal oma emakeel, mis kõrgel haridusel seisab ja oma tarkade wanaõnadega jne põwlest põlwe pärandada jääb, siis on see tema waimlik warandus, mis ka tema liikmete keskes olemas on ja neile palju kasu saadab.

Prantsuse rahwal on näituseks wiisakad elukombed üleüldiseks waimlikuks waranduseks. See warandus liigub nende keskes põlweist põlwe ja teeb neid terwes ilmas sellepoolest hääl mõttel tuttawaks.

Need kahte seltsi warandused on küll mõlemad inimlikud maapäälised warandused, aga neil on kumbagi ometi koguni eralik iseloom. Wida enam ilmaliku wara üks inimene enese kätte kogub, seda wähem jääb teda teistele üle. On maid ja maakohiti olnud, kus ilmlik warandus suurel osal kõik üksikute kapitali meeste kätte läinud, kuna teised väga waejeks on jäänud. Waimliku waraga on hoopis teine lugu: Wida rohkem üksikud inimesed teda omale koguwad, seda enam ja seda kergemine saawad teda kõik enesele omastada. Kui keegi oma ilmalikust warandusest teistele palju wälja jagab, siis jääb ta ise wiimaks waejeks. Jagab aga keegi oma waimlikku wara teistele rohkest wälja, siis ei jää ta ise selle poolest mitte kehwemaks, waid ta kasvab weel tublimaks. Seega on need inimesed, kes enestele palju waimuwaru koguwad ja sellest ka teistele jagawad, kasulikud liikmed inimeste seltskonnas, kasulikumad kui need, kes midagi ei õpi ega õpeta. Wida enam waimlik warandus liigub, seda enam ta kasvab, seda enam kannab ta wilja.

Üks waimlik ja seltskondlik warandus on see kunst, mille abil teiste kaasinimeste meele järele ollakse. Meele järele olemine ehk ühe sõnaga meeldimine on üks warandus, mille puudus inimeste elu isekeskes lõbuwaejeks ja armuahtraks teeb. Kui üks inimene mu meele järele ei ole, kui ta mulle ei meeldi, siis alandab see tema wäärtust mu silmis

ja ma ei pea temast jeda lugu, mis ta väärt on. Mõistaks aga tema nii olla, et ta mu meele järele oleks, siis tõstaks see tema hääduki mu silmis ja sellest võiks talle mõndagi kasu tulla. Sellepärast on meeldimine kui tegelik (praktiline) waimu warandus igatsamise väärt ja sellejama pärast püüawadgi inimesed üksteisele meeldida, mõned koguni üle määra, et nad naeru alla langewad.

Üks tark kirjamees on ütelnud: Kes seltslikult eluks on sündinud, need on ka meeldimiseks sündinud. Tal on õigus. Need, kes kellegile ei meeldi, waid kes igamehe meele vastu on, need heidetakse seltslikult elust eemale ehk need peetakse igapäiseks ristiks, mis nad ka enam ehk vähem on. Sellest lastwab sinule see kohus wälja: Katsu oma kaasinimesele meeldida!

Nagu öeldud, on meeldimine kunst. Ka see kunst tahab nagu kõik kunstid õppimist, ja nagu iga kunsti õppimine ühel kergem, teisel raskem on, nii ka meeldimise kunst: Mõnele on loodus siin andisid jaganud, millede abil ta iseenesest teistele meele järele on, mõned aga peawad palju tähele panema, õppima ja oma jõudu tarwitama, et nad mitte teistele vastu meelt ei oleks. Siiski võib siin igamees suure sammuga kergeste edasi saada: Kes meeldida tahab, sel on juba pool meeldimise kunsti käes. Mis weel puudub, jeda toob fulle tähelepanek, harjutus ja osawõtmine hääst seltskonnast. Oled ja aga laisk ja hooletu, on see sul ükskõik, kas ja meele järele ehk meelt vastu oled, siis wõid ja julge olla, et ja igamehele vastu meelt oled. Ole teiste vastu nii kuida ja soowid, et nad sinu vastu oleksiwad! Siis oled ja wististe nende meelt mööda. Pane hoolega tähele

mis asjad need on, mis sul teiste juures meeldiwad, wahest ehk meeldiwad needsamad asjad sinu juures ka teistele. On sul teise inimese järelandmine meelt mööda, siis wõid ja loota, et sinu järelandmine ka temale meeldib. Walitsemise pääle on süda tublim kui pää. Süda juhatab mehi kui naiji sagedaste enam kui pää. Tee läheb aga meeli mööda südame juurde. Ole silmadele ja kõrwadele meelt mööda, ja pool wõitu on käes. Sagedaste tehakse inimese õnne ehk õnnetuse üle otsus tema esimesel ülesastumisel ära. On ta meelt mööda, siis hakatakse temast wilunud kombel palju lugu pidama, mida ta wahest wäärtgi pole. On ta aga wastu meelt, siis heidetakse ta kergeste nende sekka, kelledest ta palju tublim on.

Seda asjaforda ei wõigi nii hukka mõista kui mõni wahest arwab. Kel haridust on, see peab ometi teadma, kui palju wiisakas eluwis maailmas maksab. Kõlblikud kumbed peawad seltskonna koos nagu raha kaupmehe sõbruskonna. Kuida sina mulle, nii mina sulle. Karule ei lähe keegi wiisakalt wastu ja pangroti kandidaadile ei laena keegi raha. Kõlblik ole! leiab ka tooruse poolt auuandmist, seda enam hariduse poolt.

Mõni lugija kardab wahest, et siin wälimiseft wärgist õpetatakse lugu pidama, kuna siimine wäärtus kõrwale jääb. Ei, sõber. Kui ma kewadet tema õitega kiidan, ega ma selleparast sügist ta wiljaga ei laida. Mõlemad on kallid. Ühe ülendamine ei ole teise alandamine, sest ega nad ühe kaaluteiba otsade külles ei ripu. Pääle selle ei ole wälimine kaju mitte nii tühine, kui mõni wahest mõtleb. Bahupidi selga aetud kuub annab niisama

palju sooja kui veripidi kannetud kuub ja ta palistused oleksiwad weel serumise eest hoitud, siisgi ei julge keegi pahupidise kuuega teiste sekka astuda, kui ta naeru alla ei taha langeda. Sagedaste on wälimise kuju wäärtus weel suurem kui materjaali enese wäärtus. Kullaehked ei ole mitte üksi oma kulla hinna pärast kallid, waid iseäranis ka oma ilusa wälimise kuju pärast, mille sees palju peenikest tööd ja kaunist kuju on. Laulu mõte ei olegi igakord nii iseäralik ilus, aga kui ta kuju eeskujulik on, siis on laul ilus.

Nii on ka meelepäralsed elukombed iga waimu-
anni wälimised ehted, mis suure osa inimeste pääle enam mõjuwad kui suured waimuanded ise. Ma arwan, et tõeste hääde waimuannetega inimene ka oskab teiste meele järele olla, sest kus tubli siju on, jääb on oma jagu ka hääd koort.

Hää südamega inimene tahab teiste meele järele olla ja terawa mõistusega inimene teab, et see temale ja ta ligimesele kasu saadab. Tarwis siis inimeste meele järele olla, neile meeldida. Sellejärele on meeldimise kunst kasulik ja igatsamise wäärt. Mis on meeldimise kunst? Meeldimise kunst on see kunst, mille abil ja oma ligimestele wõid meele järele olla. Kes meeldimise kunstis osaw on, see meeldib oma kaasinimestele. Peaksiwad ometi inimesed ju noorelt selle pääle mõtlema, et nad selles kaunist kunstis edasi saaksiwad!

Meeldimise kunst awal dab end enamiste küll wälimistes elukombetes, nii et mõni luegja kergeste wõiks arwata, et temale siin sijuuta koort ette kiidetakse; aga ma palun tähele panna, et wiisakad elukombed ilma sijimise hariduseta ei sigine. Doore

siidamega inimene on ka oma elukombetes enam ehk vähem toores. Kes oma waimu mitte hoolega ei hari ja oma sifimist wäärtust auuwääriliseks ei tee, ega see ei wõigi meeldida. Kui ju meeldimist mitte ju laialine teadus ei toeta, siis toetagu teda ju siidame häädus. Meeldimise kunsti õied on wiisakad wälimised kombes, aga ta juured ulatawad siigawamašse.

Meeldimise kunstil on suur mõju inimeste siidamete pääle. Teda wõib niisama hääl kui ka halwal piidmisel tarwitada. Ma tunnen meest, kes teda hommikust õhtuni omakasuks pruugib. Wõeraste wastu, kelledest ta iseäranis kasu loodab, on ta lahkus otse pigine. Ta koputab ja waotab nende õlade pääle, ütleb neile ühtesoodu meelitusi, kutsub neid kodu enese juurde, ehk teda kodust küll harwa leitakse, pakub neile, kui seda käepärast on, kõiksugu jõõkisid ja jookisid just nagu osawad Berliini talumatsi piidjad (Bauernfänger). Hoia, et sinu meeldimine niisuguse tembutamisega kahtlustatud ei saa. Siin wõib inimene kergeste ahwide sekka langeda.

Kes kõlbulisi elukombeid mitte tähele ei pane, see oleks wiimaks kõikidele wastu meelt ja ta ei wõiks midagi kasu jaata. Noor inimene wõiks enesele Alfibiadesse eeskujuks wõtta. Mis Alfibiades enamiste halwa otstarbe pärast tegi, seda tehku ta hää otstarbe pärast: Ta olgu nii osaw, et ta tõtt ja nalja, waimustust ja külmust, töötegemist ja ajawiidet tarwitust möõda üksiteisega wõib wahetada, just nagu ta oma kübarat pääst wõib wõtta ehk pähä panna. Kes ju noorena hundi wiisi üksluine on, see on wana paku sarnane karu, kes ennašt elutarwituste

järele ei saa muuta, vaid kes seda ootab, et elu-
tarvitused end tema järele muudaksivad. Et see
aga pea ialgi ei sünni, siis on ta õnnetu.

Südamel on mõistuse kohta nii suur mõju, et
tema võitmine ikka waewa tasub. Ornafoo walit-
seja ei ole keegi muu kui süda. Ise meestegi juu-
res jääb võit sagedaste südame kätte. Süda män-
gib mõistusega nagu kass hiirega. Meie võime seda
imeks panna, wahest ka kahetseda, aga muuta ei või
meie seda mitte. See on inimese loomu sees põh-
jendatud.

Et nüüd kord lugu nii on, siis sihi südame
pihta! Siimine wäärtus üksi ei ulata. See võidab
küll päid, aga mitte südameid. Tahad ja ühe ini-
mese südant enesele võita, siis tee temale midagi
iheaaralikt hääd. Saks pole sugugi tarwis teda kätte
pääle kanda ehk talle lossijid ülesse ehitada. Sage-
daste saab weikesest lahkuise awalduisest küllalt. Pane
tähele ja pea meeles, mis sul teiste juures wastu
meelt on ning tea siis, et see ka sinu juures teistele
wastu meelt on. Kui ja ühe wõeraga esimest korda
kokku saad ja tema sulle mõne kõlbmata sõna ütleb,
laiskalt räägib, määratud riietes on ehk muud selle-
jarnast, siis tead ja küll, kui halvaste see sinusse
mõjub. Kui ja ka enne tema tublidust tundsid, siis
alandab see tema wäärtust ometi suurel mõõdul su
silmis. Ning siis mõtle, kui wäga see ühe inimese
auu su silmis tõstab, kui ta igas asjas sul meele
järele on. Esimene kokkupuutumine on tähtsam kui
kümme järgmist ühtekokku.

Kui ma tundmata inimest nii kaugelt näen, et
ma ainult tema üleüldist pale plaani selgeste wõin

näha, siis olen ma ikka tähele pannud, et ma määrgist kas üle ehk alla lasen: Enamiste maalin ma enesele selle näo palju ilusamine ette kui ta tõeste on. Mõnikord tuleb aga ka ette, et ma seda nägu ligidalt waadates kaunid õisi leian, mida ma mitte ei arwanud jääl olevat. Ilusamaks maalimise juures muutuvad kõik jooned ja kujud nii kauniks pildiks, et pärast kahju on näha, kuidas nägu ligigi nii kena ei ole. Seda ehk on iga inimene ise enese juures tähele pannud, et ka temagi sel wiisil määrgist mööda lasseb. Raugel istuw inimese nägu annab talle wälimised piirjooned ette ja ta luuletab sellest oma waimusilma ette piitilusa näo.

Sarnane lugu on ka wõeraste inimeste tundmisega esimesel kokupuutumisel: Sellest wähesest materjalist, mis meie nende tundmiseks neilt saame, ehitame meie luule abil enestele terve kuu temast walmis, mis wäga kergeste temast parem ehk pahem wõib saada, just selle järele, kuidas see natukene materjali meil aluseks käes oli. Sellest nähtusest saame kahetõdise õpetuse: Oled ja materjali andja, siis anna, iseäranis ejiotja, wõimalikult hääd; oled ja materjali wõtja, siis ole ehituse juures ettewaatlik, et ju kuu wõimalikult eeskuu sarnane saaks. Ekstamine ja ekimine on siin päewakorral.

Mõni meeldib iseenesest, ilma et ta meeldida püiaks. Loodus on talle jaks hääd petjati pääle waotanud ja teda ekituste eest hoidnud ja hoiatanud. Mõni inimene aga ei meeldi mitte iseenesest. Loodus ei ole talle seda annud, kuna tal wähest palju auuwäärilisi omadusi on. Temal ei jää muud nõu üle kui ta peab meeldida püüdma. Märkan mina,

et ta wiisakal kombel mulle püüab meele pärast olla, siis ei wõi see mulle mitte wastu meelt olla, ja mis mulle wastu meelt ei ole, see on mulle kergeste meele järele. Näitab aga keegi, et temal ükskõik on, kas ta teiste meele järele ehk wastu on, noh, siis wõib ta minna. Kõige soowitavam meelehää, mis ta meile teeb, on see, et ta meist lahtub. Kui iga waew oma palga wäärt on, siis peab ka meeldimise püüdmine oma wilja kandma.

Nii täielik kui inimese keel ka on, siisgi on palju tähtsaid asju, mis meie sõnadega ei saa ütelda. Iga laps teab, mis ruum ja aeg on, mis ta ilusaks peab ja mis talle meeldib; aga kui ta seda tahab sõnadega ütelda, siis ei mõista ta enam oma emakeelt ja teisi wõeraid keeli ei ole ta selle asja tarwis õppinud. Mis ta siin seletuseks ütleb, on enam ehk vähem udune ja suure waewaga kokku otsitud. Sellepärast ei wõi ka lugija minult oodata, et ma talle kõik iseäralikult ja üksikult, täielikult ja selgeste ette loeksin, mis asjad need kõik on, mis inimestele inimeste juurest meeldiwad. Ilus kuju, wiisakas liikumine, sündjad riided, armas hääl, kõlaw kõne, lahke olemine, õrn tundmus teise wastu, usalduse awaldus, rõõmus (mitte naerulik!) nagu ning tuhat teist weikest asja meeldiwad meile. Neid tunneb igamees ise oma ligimese juurest ja armastab neid, ilma et ta neid üksiteisest lahutab ja nende üle enesele aru teeb ehk neid koguni kirjeldab.

Kõige päält on ilusal kujul nõiduw mõju inimliku südame pääle. Ise tundmine ja armastamine on meie looduse and, mida meie kind kõrwale heita ei wõi ega taha. Niisama on igal tähelepa-

nejal tuttav, kuidas kaunid liikumised meie südamele lõbu teevad. Kena neiu kaunis kõnnak, kujulõbusad liikumised tantsupõrmandal ja näitelawal, isegi luige majesteetlik ujumine ja kotta lendamine tõendavad seda. Et riided välimist kaju etendavad, siis on neil ka oma tähtsus, mida tähelepanemata ei või jätta. Isääraniis mõjuv on inimese kõne ja kõik, mis sellesse puutub. Kõnet tarvitame meie jaks, et oma mõtteid teistele teada anda. See ei lähe kõrda, kui meie nii kõneleme, et teised meie sõnadest aru ei saa ehk koguni aru saada ei tahagi. Lahke, viisakas olek on üks asi, mida keele abil ainult puudulikult võib kirjeldada, aga millel elus ometi suur tähtsus on. Seda ei või lugija kirjast õppida, vaid ainult häält jeltskonnast. Tahaksin ma näituseks ühele mõderale, kes Eesti rahwaviisijid ei oleks ialgi kuulnud, sõnadega selgeks teha, misjugune Eesti rahwaviis „Miks ja nutad, lillekene?“ on, ja mängiksin ma talle pärast viisi „Meil aiaäärne tänawas“ ette, siis ta ütleks wahest, et see kirjeldatud viis ongi. Sauluviisid ja eluviisid tulewad kuulmise ja nägemise abil õppida, mitte kõneliku etteseletamise abil. Kui keel oma abil selle mõtte on selgeks teinud, siis on ta oma kohuse täitnud. Sõnadega võib väga hästi kalu püüdma õpetada, aga paljalt sõnadega ei tooda ühtgi kala weest välja. Tahad sa kala saada, siis pane noot wette; tahad sa wiisakaid elukombeid õppida, siis otsi wiisakad inimesed üles.

Ünn sellele, kellele loodus õrna tundmuse rindu pannud. Mida teised ka terawa mõtlemise abil selgeks ei saa, see on temal walgutiirusel käes.

Õrn tundmus teiste vastu on seltsliku elu südametunnistus. Ta on truuks wahiks iga töö ja teo juures ja õigeks kohtumeheks iga eeskimise juures. Kellele loodus seda kaitseinglit ei ole ta eluteele kaasa annud, see peab seda enam tähele panema ja ette vaatama, et mõistus teda juhataks, kus õrn tundmus teda maha jätab.

Et usaldus usaldust äratab, siis võib ka usalduse awalduš meeldimist kaswatada. See inimene, keda ma usaldan, on minu südamel õieti väga ligidal. Keda ma aga ei usalda, see on, kui ta muudu ka mu sõber on, ometi taltjaks tehtud tiigri jarnane, kes walwomata filmapilgul neregänus mu elu kallale võib kippuda.

Wõerad rahwad tähendawad meeldimise kunstis üht asja sõnaga Representation, mis sagedaste esimest wiilut mängib, kuna teised seltslikud woorused tema warju enamiste ära kaowad. Representation on nägus ülesastumine, wiisakas enese näitamine, eeskujulik etteastumine, milles inimese siimise wäärtuse ja wälimise kauni kuju kokkutõla awalitüks saab, millest ütelda võib:

Ei ilmas ilusamat leia ma

Kui kenat waimu kenast kujusta.

Ohwerda sellele, kelle meele järele ja tahad olla. Inimesed on ju wanast ajast saadik ohwerdanud ja ohwriga jumalatele meelehääd püüdnud teha. Sedasama võib ka inimestele teha, ja weel palju täielikumalt ja kergemalt. Mis wiisil?

Tahad sa ühele inimesele meeldida, siis ohwerda talle natufene tähelepanemist: Ratsju teada saada, mis tema armastab, ja seda too siis ette; waata

järele, mis ta põlgab, ja seda hoia kaugele. Iõnad ja talle siin ühe hää näituse anda, siis võid julge olla, et ta sind kohe tubliks meheks peab. Wahest arwab ta koguni, et ja muud ei mõtlegi kui seda, mis temale hää ja armas on. Sa oled talle wabatahtlikult ohwrit toonud, ja sellest on küll. Kas tema ennaft nüüd seda nähes sinu „jumalate„ sekka arwab ehk sind hääsüdamega inimeseks peab, see on ükskõik; kuid jild sinu ja tema wahel lahkuse liikumiseks, sõbralise, auustawa oleku awaldamiseks on walmis. On tema soovid ja igatsused auuwäärilised, siis ei ole sul ka mingisugust häbi neid lausja täita. Oled ja aga narriga kokku juhtunud, kelle enesearmastus halpust taga ajab, siis on su kohus kristlik olla ja temale kui oma ekhjale ligimesele seega mitte kahju teha ja teda weel enam ekhitada, et ja tema halpustele ohwrid wiid. Tema sõprusest ei ole sul ju ka mitte lugu. Siisgi ei pruugi ja tema ligikonda mitte karta. Sa võid teda mõnikord koguni oma õpetlikuks katsekanniks teha seega, et ja tema kõige halvemale armastusele tubli ohwri tood. Siis saad näha, misjuguje näo ta teeb ja misjuguised waimuliikumised tema ajus heljuwad. See teritab su inimese tundmist ja õpetab sind mehiseft meelest enam lugu pidama.

Ma olin toona (sügise 1886) ühe õpetliku etenduse päältwaataja, mida teised tegiwad ja mida ma edespidi parajal juhtumisel tahaksin korrata. Meie istusime kahesjakesi Wanemuise aias laua ümber ja ajasime ühest ja teisest asjast juttu. Sutu jooksul tähendas sõber H., hra T. olla ilus mees ja sündida wäga hästi kõrgete wõeraste

wastuwõtmiste juures saadikuks. See tähendus oli T-le lõbusam kui kõige kaunim Bachi orelitükk. Ta wiskas H-le musukätt, koogutas talle mitu korda päaga sügawaste, muidugi mitte pühalikus tõsijuses, waid fergeste naljatades, tõusis siis rõõmutujus istmelt üles, firutas ennaft õige pikaks, nagu oleks saadiku walimine meeste pikkuse järele ees, lehwitas oma tiibmantli hõlmu, pekjis kepiga õunapuu lehti, nagu üliõpilased mõõtkadega wehklewad, ütles teistele aruldasi meelituse sõnu ja oli üleüldse äkitselt kõige parema tuju sisse sattunud. Hra H. oli tema siijimise kandli kõige tublima keele külge puudutanud, see hakkas helisema ja kõik kokkukõlawad keeled kostsiwad kooris wastu, see on, kõik lõbusad tundmused ärkasiwad ta rinnas ülesse, ja nimelt nii elawalt, et see wäljaspoolt nähtawale tuli, ilma et ta mahti sai, selle pääle ise mõtelda. Ja mis on selle weikese juhtumise tagajärg? Ta tagajärg on kahesugune

Esiteks on see T-le hää mälestuse H-st järele jätnud. Kui ka T. põhjusedmõttelikult H. wastu „wõitleb“, temast palju lugu ei pea ja ta üle halba räägib, siis on ometi kindel, et tal kõige selle juures meeles heljub: „Noh, kui H. ka nii ja niisugune mees on, aga Wanemuisse aias ütles ta ükskord ühe õige ja kõigiti tubli sõna minu kohta. Tal on ikka ka oma jagu tuuma sees.“ Nii mõjub kiitus mõne inimese juures kiitja kohta: Ta tõstab kiitja lugupidamist kiidetawa mõttes.

Teiseks aga mõjub niisugune kiitus ka kiidetawa enese elu olu kohta, noorte inimeste juures sagedaste juurel mõõdul. Ma arwan, ma wõiksin ühe noore

inimese, kel hää loomulik and edewuse pääle on, nii kaugele meelitada, et ta ennaft näituseks kõige kõlblikumaks Bulgaria trooni kandidaadiks pidama hakkaks, ja see läheks mul seda kergemine korda, mida nõrgemad anded tal mõtlemise pääle oleksiwad. Kuulus Inglise luuletaja lord Byron (beirn) oli oma wiimastes eluaastates selles kindlas lootuses, et ta — Greeka kuningaks peab saama. Seda oliwad talle kawalad sõbrad sisse puhunud ja ta armas, et ta selleks oma suurte waimuannete ic. pärast kõige paremine kõlbab.

Kuida ettewaatomata kiitus noore inimese halwale teele wiib, sellest weel paar näitust. Kui nende ridade kirjutaja seminari kaswandik oli, siis mängiti jään kord wahel ajal üht weikest näitemägu. Kentsakas (weiderdaja) näiteosa oli S. käes. See õppis ta hoolega kätte ja mängis ta väga osawaste, nii et kõik seda kiitsiwad. Tema mängu kiitis kord ka kooliõpetaja B. Ja kuida mõjus see noore S. pääle? Sest ajast saadik oli ta weiderdaja teiste seas. Temaga oli väga raske üht mõistlist, tõjist sõna kõnelda, sest tema mängis oma weiderdaja näiteosa wahetpidamata edasi. Nii andis üksainus weikene sündmus noorele inimesele uue sihi ette, mille pääl tema ise oom koguni teistsuguseks kaswis kui see muidu oleks olnud.

Teine näitus käib õrnašoo kohta. Üks noorepäraline kooliõpetajanna pidas juures kooliklassis õpeproowi, mida üks professor paljude kooliõpetajatega päält kuulaz. Kui pärast õpetundi kritiseeriti, tähendas professor, sel õpetajannal olla armas hää (sympathische Stimme), aga ta ei pidada mitte nii

kõwaste rääkima. Ja mis oli selle kõrwalise tähenduse tagajärg? Sellest tunnist saadik kuuldi wahetundides suures jaalis, kus enamiste 1—200 õpilast koos oliwad, ainult neiu B. häält: Ta rääkis ühtewiisi ja nii kõwaste, et tema häälel ikka kõitidest üle käis. Teadagi, et see kellegil muul meele järele ei olnud kui ainuüksi temal enesel, aga ta pidas professori sõnast kinni ja uskus, et tema häälel lõbus olla. Miks ta ei pidanud siis teistele lõbu tegema?

Nii peame meie siis kiiduohwritega ette vaatama, kui meie teistele ei taha kahju teha. Kui weel tiidetaw märkab, et ja teda omakasju pärast kiidad ja sellest ei hooli, et see temale kahju wõib tuua, siis ta hakkab sind koguni põlgama. Seepärast wõib kiiduohwer ainult siis meelega sünnitada, kui ta parajal kohal ja parajal ajal ette wõetakse. Kui ja näituseks tead, et wõeral see ehk see toit iseäranis meele järele on, ja kui ja talle just selle toidu lauale paned ja wahest märgata lased, et see tema pärast sündis, siis on see õige tähelepanemise ohwer; ehk kui ja tead, et ju wõeras mõnda inimest ei jalli ja ja püüad seda inimest temast eemale hoida, siis tõusjed ja tema lugupidamises, ilma et see kellegile kahju teeks ehk kuidagi alatu oleks.

Mahe olef meeldib niihästi meeste- kui ka naisterahwale. Tema näitab hääd laadi (karakteri). Wahedust on aga fergem tunda kui kirjeldada. Mahe inimene ei näita mingisugust karedust ega kalkust, waid pehmust ja lahkust; ta ei räägi mitte tõreldes ja kätsehes, waid sõbralikult ja waiklikult; tema kõnetoon jääb ka siis leplikuks, kui ta teisega waidleb. Ehk mahe inimene küll tülikaljustest hoolega

eemale hoiab ja igatahes walmis on järele andma, siisgi on julajus ja kõikumine temast kaugel. Tema mõistab oma paremat seesukohta nii osawaste finni pidada, et teised mõtlewad teda järele andwat. Tema ei lasse sääski mitte suurtükiga puruks, waid ta pigistab nad tasakeste pehmete näppude wahela. Surm on ühesuurune.

Pane maheda loomuga inimesi tähele ja otsi need omadused nende juurest ülesse, mis neid mahedaks teeb, siis õpid ja mahedust kõige paremine tundma ja, mis pääski, siis wõid ja ka ise maheda olla. Iseäranis tuleb mahedust tarwis, kui teistele midagi pead ütleva, mis neil wastu meelt on. Osaw jeltstondlane mäsšib niisugusel korral mõruda tuuma suhkruise koore sisse. Ja kellele peaks see halba tegema? Kui meil wett ehk piima käepärast on, miks peame siis libedat rohtu haigele äädikaga sisse andma? Kui ja kord natukene aega saad, siis mõtle selle üle järele, ja ja saad otstitawa tõde leidma, ning kui sul siis wõimalik on, tee proowi, ja ja saad rõõmu tundma ja ikka selle elutarkuse juurde jääma.

Kuga kuida igad hääd asja ka furjaste wõib pruukida, nii ka mahedust. Tema najal saawad mõned inimesed, nagu näituseks „paremat jeltji kerjajad“, kõige kergemine oma halbu otstarbeid kätte. Isegi ka laimajad tarwitawad jiledaid sõnu, et laimu wastu usaldust äratada. Kuusjad inimesed hoiawad endid sellest muidugi puhtaks. Meile on ainult meelde tuletada, et nad endid niisugustest petistest nina pidi ei laseks wedada. Siin pidagu nad seda jalmikest meeles:

Kuida kihwti libedat
 Antaks sisse suhkruga,
 Mõnda sõna libedat
 Pruugib furi laimaja.

Igal inimesel on omad wead ja puudused, ühel enam, teisel vähem, ühel juuremad, teisel vähemad. Mida vähem ühel inimesel wigu ja puudusi on, seda täielikum inimene on ta. Meil tuleb siis jelle eest hoolt kanda, et meie oma inimlisi wigasid nii palju parandame ja vähendame kui võimalik, et meie neid vähemalt teiste inimeste eest kinni katame.

Kes üht wiga tahab parandada, see peab enne teadma, et wigu olemas on. Kumb on aga siin fergem, kas wea ülesleidmine ehk tema parandamine? Mõne wea ülesleidmine on märksa fergem kui ta parandamine, mõne wea juures on aga asi otse ümber pöördud: Ülesleidmine on üli raske, parandamine lopsamäng. Kui näituseks Surjewi kiwisild üle öö sisse kukkus, siis oleks jelle wea ülesleidmine fergem kui ta parandamine; ehk kui keegi rääkides kokutaks, siis oleks ka jelle wea äratundmine ta parandamise kõrwal lopsamäng. On aga ka terve kari inimlisi wigasid ja puudusi ja nõtrusi olemas, millede parandamine mitte palju waewa ei nõuaks, kui neid aga õieti tunda jaadaks. Mida rohkem inimene ühe weaga (niisama ka heaga) on ühte kaswanud, seda raskest on tal teda ära tunda ja weaks pidada. Tal on üks juur wiga külles, mis teistel inimestel, kes temaga kokku puutuwad, wäga wastumeelt on, aga ta ise ei tea seda, et tal niisugune wiga üleüldse on, ehk ta teab, et tal niisugune

omadus on, aga ta ei pea seda mitte weaks, mis parandamist tahab. Ma tunnen näituseks üht noortmeest, kelle kõne ühelegi ei meeldi, sest tema paristab sõnu suust wälja, nagu oleksiwad tal rääkimise riistab kõik lodewile ja lahti. Kui keegi temale seda tähendaks, siis on loota, et ta wahest üsna kerge waewaga seda halba wiga wõiks parandada, aga tänini ei ole wististe kellegil mahti olnud talle seda ütelda. Oleks ta koolis olnud, siis oleks koolmeister talle seda wististe ütelnud ja koolikawatuse tulu oleks tal ka ses tükkis osaks saanud; aga kes wõerastest inimestest tahab nüüd seda temale ütelda ja seega wahest enese ja tema wahel pahandust sünnitada? Inimesed on väga õrnad, kui nende iseäraliste omaduste külgi laites puudutakse. Mõni jookseb parem kolm penikoormat ühe puhuga ära, ilma et ta pahaseks saaks, ennegu ta enesele lasseb ütelda, et ta wahest ninast nohiseb. Wiimane ütlus wõiks teda kergeste ütleja wihameheks teha. Sa kellele pidi sellest ütluhest kasu tulema? Ainult temale enesele. Tema enese hääks pidi üks wiga ära kaduma, mis kellegile ei meeldi, waid kes igauht temast kaugemale tõrjub; aga et see wiga tema enese kalli nina juures oli, siis ei wõi ta seda sallida, et keegi talle seda julgeb ütelda. Ta nohiseb parem oma elu otjani oma kaasinimestele ette, ennegu ta seda ütelda laseks.

Ütlemine on siin aga kahesugune. Meie wõime oma naabrile ta inimliki wigasid kahesugusel põhjusel meelde tuletada: Esiteks sel põhjusel, et meie teda sellest weast soowime wabastada, teiseks sel põhjusel, et meie temale ta wigasid tahame ette heita

tema pahanduseks. Kui inimeste keskes ainult esimest põhjust leida oleks ja teist sugugi ette ei tuleks, siis oleks teiste wigade meeldetuletus kõige tänuväärilistem töö. Meed, kellede wigu kõige suurema hoolega ette tuuakse, saaksid wiimati kõige täielistematelks inimesteks, ja seda just teiste läbi, kes tema wigu ette tõivad. Praegu on aga lugu nii, et inimesed teiste wigu ja puudused enamiste ikka siis ütlevad, kui nad ärritatud on ja teisi nende wigadega tahavad pahandada, ilma et neil seda hääd soovi südames oleks, et teine oma wigu parandaks; nad on palju enam selles teadmises kindlad, et see mitte ei sünni.

Ma tegin hiljuti parajal juhtumisel selles asjas weikese proovi. Ma sain ühe tuttava kaupmehega kokku, keda ma ju lapsest saadik tunnen ja kellest ma tean, et temal üks suur inimlik wiga külles on. Ta räägib lapsikuid arvamisi ja suuri rumalusi niisuguse kindlusega wälja, nagu oleks see kõik kuldne tõde. Olgu ta eksitus ta haletsemise wäärt suur, aga ta on ta juures kui 80 aastane hallpää, kellele wastu ei kõlba rääkida. Ta on niisugune inimene, keda Saksa keeles altklug, s. o. wanatark, nimetatakse. Ta peaks vähemalt kolm korda nii wana olema kui ta on; siis passiks ta kõnetoon ta wanaduse kohta. Selle mehega rääkides oli mul jälle „piinlik“ näha, kuidas ta oma lapsikute arvamiste eest seisib. Ma arwasin siin paraja aja olewat, temaga weikest proovi teha. Ma ütlesin talle: „Armas sõber, ärge pahaks pange, kui ma Teile üht weikest wiga julgen ütelda, mis ma juba Teile lapsepõlwes Teile juures olen tähele pannud. Kas lubate seda?“ Kui ta suure lahkusuga ja wahest weel suurema uudishimuga

seks luba oli annud, ütlesin ma talle, et tema nii rääkida, naga oleks ta „altflug“, ja seletasin talle selle ära, mis see tähendab ja kus see nähtawale tuleb. Mis ta tegi selle pääle? Tänaš ta mind wahest, ehk lubas ta asja edaspidi põhjalikumalt läbi katsjuda? Ei kumbagit. Ehk ma oma tähenduse küll wõimalikult pehmete öiefeste sees tõin, siisgi olin ma nagu nõgese pööšasse wišatud. Ta läks otse jämedaks ja pildus mulle nõgese pööšast kaitaid wastu filmi.

Et niisugune ebatänu kellegile soowitaw ei ole, siis waatab igamees ette, et ta seks asja ei anna. Nii ei ütle inimesed siis mitte naljalt oma naabritele, mis nende wead ja puudused on, ja meil on sage-
daste wõimata oma wigasid tundma õppida. Siin ei ole muud nõu, kuid et meie enestele häid südamesõpru muretšeme, kes meile meie wigasid näitawad. Seda teemad nemad seda suurema lahkusega, mida enam meie neid selle eest õiglaselt täname. Kui aga keegi niisuguseid sõpru mitte ei saa ja tahab siisgi ennast wigade poolest läbi katsjuda, et neid paranda, mis peab ta siis tegema? Siin on üks aruldane abinõu wäga ligidal, mis teda fergeste eesmärgile wiib; aga see abinõu on oma häduse poolest weidi kahtlane, nii kahtlane, et ma teda kellegile ei julge soowitada, aga ka jälle nii sihikindel, et ma temast mitte waguši ei taha mööda minna. Kui ja oma inimlisi wigasid tahad teada saada, siis otši üks inimene ülesse, kes sind hästi tunneb, ja heida temale tema wigasid niisugusel toonil ette, nagu oleksid sina temast täielikum. Väheb sul siin korda, teda natukene ärritada ehk

koguni pahandada, siis wõid ja julge olla, et ta sulle kõik ju wead suure hagarufega ette arutab, ilma et ta sült tänugi ootaks. Temal on nõu jind pahandada, ja et ta nägi, et selle wea etteheitmine teda kõige enam pahandas, mis temal tõeste küllles on, siis katsub ta sedasama abinõu tarwitada ja sulle ka neidsamu wigu ette heita, mis sul küllles on. Sedawiisi wõid ja oma wigade nimikirja wäga tergeste kätte saada. Aga ma ütlen weel korra, et ma otsusetegemise selle abinõu häädufe ja halbuse kohta omalt poolt tegemata ja igamehe enese hoolde jätan. Seda aga arwan ma iga inimese kohuse olemat, et ta oma inimlihi wigasid ülesse otsib ja neid hoolega parandab, et ta kõigiti oma kaasinimeste meele järele wõiks olla, iseenesestgi mõista, hääde, mõistliste kaasinimeste meele järele.

Meie sõbrakohus sunnib meid, et meie oma sõpradele nende wigasid wahete wahel meelde tuletame ja selle eest hoolt kanname, et nende wead enam ja enam kaotfiwad. Aga seda peame meie niisugusel toonil tegema, et nad mitte pahaseks ei saa ja oma kõrwu ja mõistust meie eest kinni ei sulu. Muidu on kõik waew asjata, kõik lootus tühine.

Üksluisjed, wastameelsjed inimesjed wõiwad oma tulbi meelufe ja oma õige arwamiife hääks ütelda, mis nad aga wõiwad, aga nad saawad nägema ja imetelema, et nende põhjufi ei kuulda ja nende meeleanuufusest lugu ei peeta. Misparast? Nad ei meeldi inimestele, sest nende olef on hõõweldamata ja nende kõne harimata. Inimestele on meeldimine parem kui õpetamine. Mõned arwawad koguni, et neid rumalaks peetakse, kui neid õpetatakse, kuna

nende väärtust auustatakse, kui nende meele järele tahetakse olla. Tarwis siis inimestele õpetust siirpiga sisse anda.

Nii raske ja meelewastane kui laadikindlal inimesel painumine on, nii tarwilik on ta elus. Sageaaste on tarwis järele anda, et üleüldse edasi saada, sagedaste tarwis kumardada, et maast midagi ülesse tõsta. Pead üheksale hääd tegema, ennegu enesele ühe võidad; pead tarwituste järele muutuma, et tarwitusi enese järele kujutada. Määratud piirides pead sa iga mehe ja naise wärwi vastu wõtma, kellega sa hääs olekus tahad olla ehk pead olema. Tähelepaneja film näeb kergeste, et inimesed jeda nõudmist isegi suurel mõõdul täidawad ja sellega oma elu üksteise keskes kergitawad. Siisgi nõuab asja tähtsus, et teda iseäranis meelde tuletame. Kuid piiri tuleb pidada, iseäranis siis, kui järelandmine paremalt pahemale poole kaldub.

Kui sa seltskonda lähed, siis jäta oma tuju kodu ja katju enesele niisugune tuju wõtta, milles seltskond on. Lähed keegi oma kurwa tujuga rõõmsasse seltskonda, siis on ta täieste rõõmu rikkuj, misga ta pahandust sünnitab. Et selle eest ennast ära hoida, siis katjugu igamees oma eratuju kinni katta ehk vähemalt seltskonnast oma sugused wälja otjida ja nendega aega wiita, et teised ekstitamata jääkswad.

Salgi ära niisuguse palgega seltskonda mine, mis nurisemist ja saladust näitab. Kes oma saladusi turule kannab, et neid jäl teiste eest warjata! Peawad teised sind saladuste warjajaks, siis warjawad nad sinu eest kõike. Kõige parem on, kui seltslane

tagasihoidlik ja ettevaatlik on, aga siiski lahke ja awalik. See avab ka teiste südamed ja suud. Kui sa seltskonda lähed, siis võta oma rõõmus ja lahke olek kaasa, aga jäta kõik nooruse ettevaatamata olek kodu. Ühimesed omadused seovad palju südameid su külge, kuna wiimane sulle ootamata vastaseid toob. Ipi seltskonna soovisid tundma ennegu ja teda omalt poolt lõbustama hakkad. Igas seltskonnas on neid enam, kes kiitust jõuavad ära kannatada kui neid, kes laitust võivad kuulda. Kui sa sellepärast üht woorust kiidad, mida mõnel õrnal juuresolejal ei ole, ehk mõnda wiga laidad, mis ühe ehk teise kuulja külles paistab, siis arwawad need kõhe, et sa oma seletusega neid sihid. Seega pahandad sa tahtmata.

Maailm on eksituksi täis ja üksigi inimene ei ole neist waba. Mõned leiawad mõne hää wooruse ülesse ja teewad seda enestele omaks; aga ühes selle woorusega wõtawad nad ühtlasi ka mõne ebaooruse kaasa. Nad on siin ilmas näinud, et mõnel inimesel mingisugust kindlat arwamist ega selget seisukohta ei ole, ja on ühtlasi tähele pannud, kuidas see neile ebaaau tõi, kuna teised oma nõrkemata seisukohaga ja painumata arwamisestega suuri auupidusid pidasid. Nende inimlik tarkus sunnib neid nüüd niisuguse alanduse eest ennast hoidma ja nende omaarmastus ajab neid auujahi pääle wälja. Nad walwawad hoolega selle üle, et teised inimesed peawad teada saama, et neil igas asjas oma kindel seisukoht ja murdmata arwamine on, et nad teiste ees kui elutuultes fangeks kaswanud tammed seisawad.

See on väga kiiduwäärt püüdmine, mis mõndagi hääd on sünnitanud ja nii mõndagi mõne suure sammu inimlikus täiuses edasi wiinud. Kuid kahju, et siin kõrts kiriku kõrwal seisab. Kui niisugustel inimestel, kes nõrkematadeks tammedeks tahawad saada, tubli mõistus on, siis wõib nende soow täide minna; kui nende mõistuse jõud aga nõrk ja nende filmaring ka weel kitsas on, siis saawad neist inimesed, keda keegi mõistlik inimene ei wõi sallida: Nemad peawad omast arwamisest, mille nad enamiste weel siit ehk säält on laenanud, järelandmata kinni ja on teiste inemeste põhjuste wastu otse pimedad. Mendega ei ole kokkusüündimist ega läbisaamist, sest et nemad tõtt ei näe, kuna teised mõistlikud inimesed nende pärast tõest ei taha lahkuda. Niisuguse inimesega ei wõi ka uulitsa pühkimisest ja kanapoe-gade söötmisestgi rääkida, sest ta wõib igatahes mõne rumaluse wälja ütelda, et siis „kindlaste“ teda teise arwamise eest kaitkeda ja ülewel hoida. Niisugused jonnipunnid ei kõlba mõistlike inimeste sekka.

Mõned teised inimesed langewad hääd asja otsides ühe teise wea sisse. Nemad on tähele pannud, kuidas siin ja säält mõnda asja ette wõetakse ja wiltu minnakse, sest et asi mitte igast küljest ei saanud läbi kaalutud. Asja waadati ainult tema hääst küljest. Aga pärast tuliwad ta halwad küljed wälja, ja nüüd nähti, et ta koguni kõrwa oleks pidatud jäetama. Sellest nähtusest teewad nemad enestele see kõigiti õige õpetuse: Katsu iga asi igast küllest läbi, ennegu ja ta ette wõtad! Sellest mõttest kinni pidades on nad sagedaste näinud, kui tulus ja tarwilik ta on. Nad on mõnegi mehe efituse

ja kahju eest ära hoidnud seega, et nad talle õigel ajal asja halba külge näitajivad. Riipea kui nad nii kaugele on jõudnud, siis on nad võrgus: Nende ainus mure on, et nad iga asja juures ainult ta halba külge näewad. Nad leiawad jagedaste terawal mõttel ka otse naerulise halwa külje kõige parema asja juurest ülesse ja waidlewad siis ta wastu kõige jõuga. Gesti rahwa suus liigub üks jutukene, mis niisuguste meeste pihta käib. Selle jutu järele läinud kord waesemehe saunas tuli lahti. Naine tahtnud tuld taariga ära kustutada, aga mees, kes iga asja igast küllest „sügawaste“ läbi katsus, ei lastnud seda sündida, üteldes: „Ära raiska kallist hapu taarikest!“ Saun põles ära ja kallid hapu taarife ühes.

Kui ka need wead mõlemad, j. o. üleliigne kindlus ja asjata wastuwaidlemine, hääst põhjast on wälja kaswanud, siis on nemad ometi tunnistuseks, et nende sõber omas mõtlemises poole tee pääle on seisma jäänud. Kes sellest ka seletusegi najal aru ei saa, sellele on nad häbistawad. Sellepärast tarwis neid parandada. Kui sul ka ise oma seisukoht on, ja minu pärast parem ja õigem kui wastuwaidlejal, siis pead sa igatahes nii ojaw olema, et sa ennast iga filmapilt wõid wastase seisukoha pääle panna ja asja siit waadata. Siit tulewad tal koguni uued küljed ette ja sa saad wähest nägema, et su wastasel nii suurt süüdi polegi kui arwasid. Tema seisukohast wõid ja aga ka asja halbu külgi näha ja neid temale kergemine arusaadawaks teha kui neid wigasid, mis ainult sinu seisukoht näitab, sest et tema sinu seisukohta ei jaks tundma õppida.

Mõistlikud inimesed ei kõmmuta siis mitte järelandmata oma arvamiste pääle, waid nemad kuulewad ka teiste arvamisi ja jaksawad oma mõistust teiste põhjustele lahti teha. Nemad toowad oma arvamisi pehmel toonil ette ja auustawad wastalise arvamisi vähemalt niisama kui omasid, kui nad wähegi tõega kokku lähewad. Seega tõusewad nad teiste filmis auu ja usalduse sisse, ja sel teel on neil kerge teiste südameid ja päid ära wõita.

Mida enam sinu arwamine teiste omale risti wastu käib, seda mahedam kaju anna temale, sest neid ei ole palju, kes teise põhjusti suudawad sügawamalt ja erapooletult läbi mõtelda, waid suur osa näeb ainult wälimist kaju. Kergeste näewad nad waljus wälimises kajas jonni, ja seega on jutt otsas. Nad wõtawad oma mõttmaterjali wälimiselt pinnalt, mitte siju sees. Näita neile siis siledat wälimist pinda. Õnnelik see inimene, kel teadust ja waimuandisiid on ja ilmaga küllalt waratselt õigeste tuttawaks sai, et ta temaga õigel wiisil õskab ümber käia! Tuhandate filmad lähewad alles siis lahti, kui ilm neid tuhandal korral petnud, ja siis hakkawad nad ise petma. Kui ühekjast inimesest üksainus sind tõeste armastab ja usaldab, siis oled sa õnnelaps. Wälimist paistust ja ialgi ära usalda, aga teistele pead sa ikka hääd wälimist paistust näitama. See ei ole ialgi halb, kui sa sellejuures neid mitte ei taha petta.

Neid asju on wähke, mida ühel ehk teisel wiisil ei wõi ütelda, olgu kas tõsisel sõnal, naljatades ehk pehmel pilkamisel. Suur osa ilmatundmist seisab just selle sees, et sa tead, mil ja kus sa neid asju

wõid tarvitada. Üks ja seesama asi võib meeldida, kui ta armuwäärilise südamega ja lahke sõnaga ette tuuakse, kuna ta pahandab, kui ta pahase meelega ja kurja tooniga üteldakse.

Inimene ekkib igas asjas ja igaweste paremale ja pahemale poole ja kaotab kuldse kesktee jalgade alt. Mahe, lahke olek on wististe ikka kiiduwäärt. Kui aga tõsidus ja wiisadus teda ei toeta, siis alaneb ta sulasets, kelle suurem õnn jootraha on. Niisama ei saa ainult tüsedusega ja wiisadusega siin ilmas mitte kaugele, kui mahedus ja lahtus neid ei kaunistata. Mõlemaid omadusi on aga arwaste ühestkoost leida. Walju waimuga inimene põlgab mahedust ja arwab oma jõuga kõike wõiwat ära teha. Kui tal ainult kartliste inimestega tegemist on, siis võib tal see mõnikord korda minna. Üleüldse aga käib ta käsi nii, et ta pahandab, ennaft põlgduse alla jaadab ja oma eesmärgile ei saa. Teiselt poolt võib kuri ja kawal inimene maheda ja magusa oleku läbi kõik kätte saada. Ta teeb igamehele mõnelgi wiisil meeleshääd. Ta ei tungi oma arwamistega ette ja on hääl meelel teiste arwamiste ori. Siiski võib ta ainult päälsikaudseid inimesi mõni aeg petta. Pea tuntakse teda ta õigest küllest ja siis on tal ka kõigil pool kõrged müürid ees.

Igast feltkonnast võib inimesi leida, kes ülekohtusel põhjusel auu sees seisawad. Sakslased nimetawad niisugust inimest „eine gute Haut“, hää nahk, Prantslased „un bon diable“, hää kurat. Need nimesed on mõlemad asjatahased. Sakslane on tähele pannud, et niisugused inimesed ainult hää wälimine nahk on, kuna see, mis naha sees seisab,

mitte hää ei ole. Prantslane on jälle märganud, et räägitaw inimene libeda wälimise oleku warjule oma kurjust warjab, ja nimetab teda sellepäraast wäga kohaselt kuradiks, ja et ta wälimine olek hää on, hääks kuradiks. Neil inimestel ei ole waimu ega laadi, kindlat tahtmist ega õiget püüdmist. Nemed kiidawad sellepäraast kõike hääks, mis ette tuakse, olgu see kas hää ehk halb, mõistlik ehk mõistmata, kui aga suurem hulk selle poole hoiab. Kus see eba-woorus pehitab, säält on raske woorusi leida. Sedasugust lahkuft ei wõi ialgi hääks kiita, kuna palju teisi puuduşi wõib wabandada. Seltjis tuleb asi enamiste nii ette, et neist peab waguşi mööda mindama. Oled ja nendega rahul, siis ollakse ka sinuga rahul. Ei ole ja rahul, siis wõid ometi julge olla, et sind nende parandajaks ei wõeta.

Mis kasu on nende eestirjade pidamisest loota? Kui ja käskusid pehmel, lahkel toonil annad, siis saawad nad lahkel meelel wasta wõetud ja rõõmuga töidetud. Käsid ja aga waljuste, siis leiab see käsk hoolsamat läbikaalumist kui täitmist. Tasane, kindel meel peab näitama, et sa sõnakuulmist nõuad, kus sul jeks õigus on. See sõbralik olek, millega sa sõnakuulmist nõuad, teeb, et wabatahtlikult sõna kuulda, sest tema ei lase orjamise tundmist ülesse tulla.

On sul midagi paluda, mida sul õigus on saada ehk mida sulle ainult teiste lahkus wõib anda, siis palu ikka lahkel wiisil. Kare ja külm toon oleks wähest oodatud põhjusets, mille pääl ju palwe kuulmata jäetakse. Teiselt poolt pead ja oma tüsedust lõbusa wisadusega näitama. Inimeste tegude põhjused on arwaste õiguse pääle toetatud. Seda

leitakse iseäranis suurte meeste juurest. Dormile ja kartusele lubavad nad enam ja ennem kui õigusele ja väärtusele. Kõige kergem on neid aga meeldimise abil ära võita. Dled ja selles asjas, mille kohta su soov käib, tubli, siis võib soovi täitmist loota.

Suur oja rikkaid inimesi on waeste häda vastu tuimad, nagu palju tohtrid teiste valu vastu tuimad on. Tunneks tohter iga teise inimese valu oma südames, siis lõpeks ta peagi selle valu kätte ära, ja kui rikkad iga waese wiletsust tahaksivad vähendada, siis oleksivad nad peagi ise waesed. Aga weel enam. Rikkad kuulewad waeste kaebusi nii jagedaste ja nii mitmelt poolt, et nad nende vastu tuimaks peawad minema, iseäranis et nad enamiste mitte teada ei saa, kas igamehe kaebus just asjalik on. Nende juurde ei maksa siis mitte kaastundmuse najal minna. Neid on kergem maheda, armuwäärilise olekuga võita. Mahedus ja kindlus omas asjas wiivad siin eesmärgile. Nad näitawad laadi tublidust ja teewad, et meest ilma põlgduseta kardetakse, üks asi, mida iga tark mees püüab kätte saada.

Seiad ja, et su loomus äkiline on, nii et ja teiste vastu kergeste käremaid sõnu võid tarwitada, kui sa ärritatud saad, siis pead sa terawaste enese üle walwama, kui sulle sellest mitte suurt kahju ei pea kaswama. Minus, aga ka täieste mõjuw abi on siin see, et sa sel jilmapiilgul, mil sind ärritatakse, wait jääd, kuni sa waguši wõid wastata. Kui sa selle juures ka oma palet jõuad waguši pidada, siis jõuad sa enese üle walitseda ja sul on

õigus ja võimalik niisugustel juhtumistel walitseja. Pale on kergemeelne äraandja. Teiselt poolt waata ette, et lahkus ja mahedus, ilusad sõnad ehk muud meelitavad asjad sind su õigetest nõudmistest mitte poolt punkti kõrvale ei eksitaks. Kui su nõudmine õige ja hää on, siis astu ikka ja jälle ja uueste temaga ette ja jää kõikumata temale truuks, ning ja saad nägema, et ta kord täide läheb, kui ta mitte üleüldse võimata ei ole. Ülekohtused, tundmusetu inimesed pruugivad kartlikku pehmust kurjaste; kui tema kaajas aga tihedus ja wiisadus käiwad, siis auustawad nad teda.

Üksigi asi ei wõi noort inimest nii kergeste halwa jeltskonna sisse alla waotada kui pelglik olek ja usalduse puudus iseenele kohta. Usub ta, et ta teistele ei meeldi, siis wõib ta julge olla, et ta tõeste mitte ei meeldi. Püüab ta aga hoolega teiste meele järele olla ja usub ta kindlaste, et ta ka wististe meeldib, siis on ta oma eesmärgil üsna ligidal. Kui palju inimesi on olemas, kel weikesed waimuanded ja kehwad teadmised on, kes aga siisgi kaugele jõuawad, sest et nad iseennast usaldawad, hakkajad, wäsimatad on. Nad ei lasse endid meeste-ega naisterahwast eemale hirmutada, waid tulewad oma asjaga ikka ja uueste ette. Kui nad üheksa korda asjata tagasi läkswad, kümnemal korral oli neil wõit käes. Iseäranis äri elus on usaldust iseenele wastu tarwis, et üleüldse edasi jaada. Võimatu asju wõtawad ainult narrid ette. Mis aga võimalik on, seda saab ikka ühel ehk teisel wiisil täide ajada. Ei wii üks abinõnu eesmärgile, siis katju teist, ja pane neid terawaste tähele, kelledega

ful juft tegemift on. Mõiftus peab otjuft tegema mõimata ja ainult raskete asjade wahel. Iga mehega mõib ühel ehk teifel wiifil korda saada ja iga naiseaga pea igal wiifil.

Mõned inimesed nõewad, et wale häbelik olef kuhugile ei kõlba, ja nad tuigerdawad sedamaid teifele poole teed kraawi ja lähewad häbemataks, kuna mõned arad häda sees julgeks lähewad. Üksigi asi aga ei ole wastameelfem kui häbemata julgus. Nästi ülesse kaswatatud mees hoiab mõlemateft wigadest eemale ja käib kuldsel kaskteed. Ta on mahe, aga mitte häbelik, kindel, aga mitte häbemata. On ta wõeras, siis paneb ta selle koha kõige auufmate inimeste elufombeid tähele ja seadib ennast nende järele siisse. Ta ei laida mitte selle koha elanikude pruufijid, waid ta kiidab palju enam nende jõõgilauda, elumaja ja riideid, wahest weel natukene enam kui seda oodetakse. Seda feltfi lahkuft ei wõi juft mitte ebatvooruste jekka arwata, jekt tema on palgaks neile, kes meile hääd teewad. Et suurem osa inimesi nii nõrgad on ja sellest rõõmu tunnewad, siis pean ma neid, kes selle odawa hinna eest mitte ei raatfi meele järele olla, weel nõrgemaks kui efmefi. Inimesed, kes wõerastega ei ole palju ümber käinud, on wõeraste kesktes kartlikud ja kohmetanud, ilma et wõerad neile jeks põhjuft annawad. Nad ei tea, kuhu oma käse panna ja kosta wad, nagu olekfiwad nad kaelakohtu ees. Inimesed aga, kes ilma ilma tundma õppinud, astuwad niifama mahedaste kui wabaste üles, kõnelewad kartufeta ja on igast sundufe tundmifest priid. Nad on ta kõige wõeramas feltskonnas kartufe poolest

fui kodus, wiisakate kombete poolest aga kui kirikus.

Niipea kui sa riided oled selga pannud ja wälja tahad minna, siis pane oma teadus ühes taskufellaga taskusse ja ära wõta neid säält ilma teiste soowita ialgi wälja. Wõtad sa ilma teiste soowita taskufella wälja, siis annad sa tunda, et sul teiste seltskond on igawaks läinud; foristad sa aga ilma nõudmata oma teaduse wälja, siis lähed sa teistele igawaks. Seltskond on wabariik, kes üksikuid walitsejaid ei salli. Siisgi on siin nagu igas riigis mõningaid, kes walitsewad; aga nemad ei kisu seda walitsust mitte enese kätte, waid seda pakutakse neile, kuna nad seda ennemine tagasi püüawad anda. Nemad on teistest selles asjas, mida just tarwis lähed, hää jao pikemad, ja see tõstab neid teiste seas juhatajaks. On keegi juhatajaks oma annete läbi nagu loodud, siis ei tuntagi tema walitsust ja ta walitsus kestab seda kauemine, mida wähemine teda tuntakse. Julge ja kindla ees kumardab õrn niijama nagu naised, kes walitsetawateks loodud. Kui julgus ja kindlus maheduse lipu all tööd teewad, siis wõib rikast lõikust oodata. Puudub aga mahedus, siis peetakse neid häbemata inimesteks. Wõlgdus on nende saak.

Kui sa seltskonnast lahkud, siis lahku nii, et sinu äraminekit kahetsetakse ja sind pea jälle tagasi soowitakse. Külm wiisakas olek ei sünni siia, waid südamelik jõe wiis. Awalda oma tänulist meelt nende wastu, kellede keskes sa wiibisid, ja soowi, et sa neile kuidagi wõiksid kätte tasuda, mis nad sulle hääd tegiwad. Lähed sa ühest kohast teise,

siis pead iga maja Jumalaga jätma, ka selle, milles wahest üheainsama korra olid. See kõmin, mille ja ühte kohta ja ühte majasse enesest järele jätad, lähed peagi laiali ja ka leiad teda mõnikord kaugelt eest. Su töö ei kao selwiisil mitte otsani ära.

Muretse selle eest, et sa teistele meeldiksid, siis saad ja leidma, et teised ka sulle meeldiwad.

XI.

Wiisakate elukombete asu- ja kasupaigad on wüerstide õued. Siin seisawad nad kõige kõrgemal järjel ja siin on neid kõige enam tarwis. Kui nende juhatusse lugija ka mitte ise wüerstide õue seltskondadesse ei saa, siis on temal ometi kasulik kuulda saada, kuidas sääl wiisakate elukombete pääle mõeldakse ja kuidas neid sääl käsitletakse. Meie teeme siin hästi, kui meie üht meest laseme rääkida, kes ise wüerstide õuedes palju on elanud ja selle elu olu oma filmaga tundma õppinud ja ühes elanud. Seks sünnib meile üks Inglise mõisnik, kes omast pojast wiisakat „õuemeeft“ tahab kaswata ja kellele ta nii juhatusst annab:

Kui wüerstlikud õued mitte wiisaka elukombete asupaigad ei oleks, siis oleksiwad nad toledad laaned ja tühjad kõrbed. Needsamad inimesed, kes tarwilisel korral üksteisele lahkestest wastu naeratawad ja üksteist kaisutawad, needsamad sõimaksiwad ja murraksiwad üksteist maha, kui mitte hääd elukombed ette ei astuks. Muuahnus ja warapüüdmine, need kaks õue wägilast, on wälimise kombe wägewamaiks arwanud kui wägiwalla. Wälimised kombad on aga

täieliku wiisaka eluviisi troonile tõstnud. Siin on õuemehe ja maamõisnikugi wahel suur wahel. Kus wägiwald otsust teeb, jääb wõidab kõige kõwem; kus aga wiisakate elukombetega wõiduplatstile astutakse, jääb jääb wõit waimukate meeste kätte.

Wiisakas olek ei tule ikka puhtast hallikast. See hallikas on himu lugupidamise järele. Uhtus teeb wiisakaks. Meie tahame wiisakad olla, et see läbi näidata, et meie mitte alamast seisusest ei ole ega sellega ümber ei käi. Wiisakas olek on kuningate ja keisrite najal õuedes enesele kodaniku õiguse saanud. Ülijuur mees teeb kõik teised weikejeks. Nii tekkis auupakkumine, mida meie teistele wõlg-neme, ja nii tekkis ka wiisakus, mis wiisakale inimesele enesele ja ühtlasi ka sellele, kelle wastu wiisakas ollakse, armas on. Ta annab märku, et ta omanik õuemeeste seas on ehk et ta nende jekka kõlbaks. Heida iseene se suurus kõrwale ja laena enesele teiste suurus, siis on sul õue-pale käes. See on õuemeestele enam meele järele kui nende päris nägu.

Need on õnnetumad inimesed, kes maailma tema wälimise paistuse järele tunnewad. Õued on kõigeparemad ilmatundmise wõtmed. Sääb tarwitatakse kõiksuguseid abinõusid ja sõelutakse inimene pääläest jalatallani läbi. Siin tarwitatakse, õpetatakse ja õpitakse suurt meeldimise kunsti ta terwes suuruses, kenaduses ja peensuses. Tema on siin esimene tingimine edasijaamiseks, esimene waimu-annete tundemärk. Ilma temata ei saa sammu edasi. Põikpääd sõidelgu õuede walskust niipalju kui hääks arwawad. Nende sõitlemine tuleb asja-

tundmise puudusest ehk kadedusest. Näidaku nad mulle ometi üht talumaja, kus need halbused puuduwad! Wahe on ainult see, et need halbused talumajas nii ütelda alasti ette astuwad, kuna nad õuedes siidi siõse on warjatud. Kaks kiusakat talumeest, kes üksteise eest wallawanemaks tahawad saada ehk mõisaherra juures esimese auu sees seisra, mõtlewad omas külas niisama palju kiusutükka üksteise wastu wälja nagu kaks õueisandat, kes kõrget auuametit tahawad saada ehk wüürsti ees esimesed olla. Mis ka luuletajad talurahwa loomulikust, rikkumata olekust ja õuemeeeste walstusest kirjutawad ja narrid usuwad, talupoeg ja minister on ometi mõlemad inimesed. Mõlematel on needsamad inimlikud head ja wead külles, kuid ainult teisel mõõdul ja kujul. Si mitte, ole julge, need peenikesed elukombed, mis ainult õuedes õpitawad on, ei ole nii tühine kaup, nagu paljud arwawad. Nemad on kallis warandus, saadawad palju õnnetust eemale, kinnitawad ja ilustawad sõprusi, hoiawad wiha ja põlgdust piirides, edendawad waimuerkust ja teewad seltõliku elu armsaks. Katsi siis neis woorustes, ennegu hiljaks jääb, meistriks saada. Tarwita neid kõige wähe- mate juhtumiste juures, et neist suurte juhtumiste juures hästi jagu saaksid. Nende wäärtus alaneb, kui nad nagu hädaga kätte õpitud on ja ainult ise-äralikul kordadel tarwitusele wõetakse.

Wüürstide õuedes on inimesed enam wälimiste kui sifimiste omaduste läbi õnne leidnud. Kui neil kõrgemaid waimuandeid oli, siis saiwad need ainult nende lõbusa kõnewiisi, lahke oleku, kõrgeste haritud elukombete abil tuttawaks. Ennegu nad ministriks

jaiwad, oliwad nad pailapsed. Lõbusaid elukombeid on kuningate ligikomas ilma tingimata tarwis. Üks põlgdud toapoiss wõib sulle õues wahest enam kahju jaata kui üheksa auuwäärilist inimest kasu. Albid ja weikesed inimesed walwawad suurel hoolet oma auu üle. Nad ei unusta ega anna andeks, kui neid alatuks peetakse. See wastu on neil natukene aupaakumist ja tähelepanemist nii armas, et nad seda mitte ruttu ei unusta, waid meeles peawad ja hääga tasuwad. See on minu arust odaw kaup ja ostmise wäärt. Ka würstgi, kes omas õues armaste kõige wägewam mees on, näeb sagedaste teiste prillide läbi ja teeb nende otsuste järele oma otsusi, kuna ta lõbusa wälimise oleku läbi find wõib armfaks pidama hakata. Ta paneb su palet, su eluwiihi, su kõnet tähele ja teeb ses tükkis ise oma otsuse see üle. Nii kuidas pulma tarwis isesugune riie on, nii ka õueelu tarwis. Lahke, awalik pale, aupaakuw pill, lõbus wiisakus, täielik tähelepanek, maha ülesastumine — see on õue ülikond. Seda ülikonda wõib ka mujal auuga ja kasuga kanda. Würsti tähelepanek wiibib päalmise pinna juures ja tungib armaste sügawamale. Wälimine olek seob ikka nende südameid, ja ma annaksin sulle peaaegu seda nõu, et ja nende mõistuse külge mitte palju ei koputaks. Würstid on peaaegu kui naisterahwad. Neil on ühesugune kaswatus ja nendega tuleb ühtewiisi ümber käia. Pärast aga peawad su siimised omadused seda toetama ja ülewel kandma, mis ja wälimiste omaduste najal oled kätte saanud.

Kõi neis häis majades, kus sul üksed lord ju lahti on, ja katsu uutele kuidagi ligi saada, kust ja

kõrgeste haritud elukombeid võid õppida. Katsu iseäranis würostide ja walitsejate ligikonda saada, kust ja palju võid õppida. Inimene peab häid elukombeid nii tundma ja omastama, et ta nendega otse ühte kasvab. Kes neid ainult pääljakaudselt kätte õpib, see teeb ennast kergeste naeruwääriliseks. Ta on kui masin ja mitte palju parem kui seinakell: Kell näitab tundi, tema häid elukombeid.

Sgapäise haridusega inimesed ei kannata suuruse hiilgust. Nad kaotawad ehmatuses meeled ja mõtted, kui kuningad nendega räägiwad. Nad on üksluised ja häbelikud ja ei tea, mis ja kuidas nad peawad wastama. Kõrgema seisuse liikmed aga ei lase ennast suuremate hiilgusest pimestada. Nad teadwad, kuidas neile tuleb auu anda ja nad ei keela neile seda auu. Sellejuures ei kaota nad aga oma pääd. Nad räägiwad kuningaga niisama kartuseta kui oma teenriga. Niisugust julgust ühes auupakkumisega wõiwad ainult need näidata, kes kõrgete meestega sagedaste on ümber käinud ja hääs seltskonnas elanud. Kes arwaste suure mehe ees seisab, see ei tea mõnikord mitte, kas ta jalgade ehk pää pääl ta ees seisab. Rohmetand olek näitab nende kimbatust ja warisemine nende häda. Nad wõtawad enestele kõiksugused seisukorrad, aga ialgi mitte õiget, see on loomulik. Hää kasvatus tundemärk on see, et inimene julgust auupakkumisega ühendab, ülema wastu auu, alama wastu lahkest awaldab.

Ülematega ei sünni nii rääkida kui alamatega ja omasugustega. Ülem peab kõnet algama, mitte alam. Kõnealuse asja peab ülem ette tooma, mitte alam. Ministrid ja kindralid ootawad sedasama

auupakkumist, mis walitsejad ootawad. Esimestega võib aga edasi rääkida, kui nende kõne käest otsa saab. Siiski ei sünni kõnet niisuguste asjade päale juhtida, mis neile koguni tundmatad on. Kes aga seltslikku elu terawaste tähele pannud ja kel loomulik õrn tundmine teiste wastu on, see teab enamiste ifka, mis sünnis, mis sündimata on.

Igatsused ja soovid, millede täitmine võimata, waewawad meid ja annawad meie mõistusele halwa tunnistuse. Sellepärast heida enesest kõik võimatud igatsused ja soovid täieste ära. Siis ei juhtu sulle seda õnnetust, et su awaldatud soovid tagasi lükatakse. Iseäranis ära awalda täitmata soovijid kõrgetele meestele, et neid mitte täidetawate soovide wastu tuumaks teha. Õeldakse, kes palju palub, saab ometi midagi, aga see midagi on enamiste palwe kõrwaleheitmine.

Kui sul wõrsti juures üksainusgi häategija on, siis saab sellest küll, kui sul sääl waenlasi ei ole. Kanna hoolt, et sa enesele sääl sõpru saaksid, aga muretse weel enam selle eest, et sa enesele sinna wastaseid ei walmistaks. Wiimane muretsemine nõuab palju ohwrid ja aega. Sa pead ka kõige narrema inimesega nii ümber käima, et ta su wastaseks ei hakka. Mida halvema loomuga üks inimene on, seda enam hoia ennast teda pahandamast, sest temast on enam halba karta kui hääst inimesest. Inimestel on sellepärast wähe sõpru ja palju waenlasi, et inimesed üksteisele enam ja kergemine halba kui hääd wõiwad teha. Halba võib sulle pea iga inimene teha, hääd ainult mõned üfsikud. Lepi siis ka wähede sõpradega, aga katsu oma wastaste hulka

kõigest wäest vähendada. Kus ja tahad õnnelikult edasi saada, sääl ära pahanda ka kassi ega koeragi.

Ka würtleistes kodades on teraw tähelepanek esimene tingimine hääks edasijaamiseks. Kes tähele ei pane, see ei õpi inimesi tundma, ja kes inimesi ei tunne, see ei oska nendega õieti ümber käia, ja kes seda ei oska, see võib julge olla, et ta enesele peagi tutwuskonna muretseb, milles temast ainult halba räägitakse. Kui ja magad, siis maga täieste, et ja ülewel olles ei unistaks. Küsid ja kellegilt mõne asja üle teadust, mis tema juuresolemisel sündis, ja kostab tema, et ta seda asja ei olla tähele pannud, siis on see rumal kostus. Miks ta narr siis tähele ei pannud? Mis tal siis paremat ja pakilisemat ees oli, kui ta seda ei kuulnud näinud, mis sündis? Mõned tähelepanemata inimesed teewad, nagu oleks neil suured asjad mõtlemisel, mis neil filmad ja kõrwad kinni paneb. See oleks ju hää, aga miks nad niijugust mõttetööd just sääl ette wõtawad, kus neil midagi on tarwis tähele panna? Tähelepanematad inimesed ei ole ialgi terased mõtlejad. Nende mõtlemine on enam auudumine kui asjade läbikatsumine, wõrdlemine ja põhjuste otsimine.

Würtid ja kuningad on küll ka inimesed, sest et nad teiste inimeste wiisi on sündinud, aga nad on ometi kuguni aruldased inimesed, sest et nad aruldajelt on ülesse kaswatatud. Et neile auupakkumist ja meelitamist juba hällist saadik rohkel mõõdul on osaks saanud, siis on neil nende asjade kohta hoopis suurem mõõt kui teistel inimestel. Neile võib waewalt ülesliia auu pakkuda. Palju kergemine

võib tulla, et soovitam mõõt täis ei saa. Kel suurte isandatega tegemist on, see peab selle pääle vaatama ja siin õige mõõdu välja otsima. Igapäewast inimest pahandab ülearu auupakkumine niisama nagu alaarune suuri mehi.

Würstlistes majades kaisutawad endid inimesed, ilma et nad üksteisega ligemalt tuttawad oleksiwad, ning teewad üksteisele ilma sõpruseta hääd ja pahandawad üksteist ilma wihata. Rõõmus nagu ja wagune olek on hoowides wäga kasulik. Kumalad arwawad seda hääst südamest, kawalad aga otsekohesest meelest tulewat. Meelitamine on omast kohast halb mammun, aga hoowides on ta tarwiline taskuraha, ilma milleta läbi ei saa. Ta seisab sääl niisuguse auu sees, et teda mitte petmiseks ei peeta, waid seaduslikeks maksuks.

Igast würstlikust õuest võib ühendust ilma sõpruseta, waenlust ilma wihata, auu ilma wooruseta, hääd elukombeid halvade elupõhjuste juures ja hoolega hoitud wälimist paistust ilma siimise wäärtuseta leida. Kes wooruste ja ebatwooruste üle ainult järele on mõtelnud, ilma et ta neid inimeste eneste külles oleks tähele pannud, see ei saa õuedes nendele asjadele otša ega aru pääle. Õuede pääl ei ole pea mitte midagi nii, nagu ta näib olevat. Omakasu püüdmine, nende seltskondade ainus juht ja kubjas, sünnitab sõprust ja kaotab sõprust, teeb waenlust ja kaotab teda jälle. Õsist sõprust ja waenlust sääl õieti ei olegi. Õuemehed ei armasta ega wihka. Täna wõid sa paari mehega sõbraks saada, homme on nad su waenlased. Käi oma sõpradega sellepärast nii ettewaatlikult ümber,

et nad find mitte oma wägiwalla alla ei saa; oma wastaste wastu aga ole nii paraja mõõduga, et nad jälle su sõpradeks wõikfiwad saada.

Naisterahwale ja õuerahwale tuleb enam wiisakust näidata kui usaldust. Su käsi käib nende ringfondades seda paremine, mida enam sa neile meelitawaid sõnu ütled ja mida vähem sa neile oma saladusi awaldad. Kui wanasõna järele seintel kõrwad on, mis kuulewad, siis on õue seintel ka suud, mis edasi räägiwad, ja nimelt nii, kuidas see neile kõige tulusam näitab olewat. Sellepoolest on siin kolmekordset etteawaatamist tarwis. Kui feelelandmist ja äraandmist inimeste seas ette tuleb, siis tea, et õued sellest mitte wabad ei ole.

Üksikul inimesel ei ole mitte wõimalik inimlikku elu olu ümber muuta. Küll aga on igal üksikul inimesel wõimalik teda tähele panna, tundma õppida ja ennast nii rakendada, et temaga ilma sõjata wõib läbi saada. Õpi siis inimesi tundma, ijeäransid neid, kellega sul tegemist on. Wa annan sulle nõuu, et sa seda tööd kirjalikult teeksid. Kirjuta igast tähtsamast tuttawast inimesest terve kirjeldus ülesse ja paranda seda kirjeldust nii sagedaste, kui sa leiad, et ta kirjeldatud inimesega mitte ühte ei lähe. See wili, mis sellest waewast kaswab, on sulle waimulikuks raudworaks su hauani.

Tõsine elutarkus ja ilmatarkus tuleb tõsisest inimese tundmisest. Kes elus tahab tark olla, see peab elu tundma. See on esimene ja ülem tingimine. Glu tunneme meie, kui meie elawaid inimesi tunneme. Inimese tundmine on sellepärast üks kõige tarwilis-temast tundmistest. Kui palju wiltsust ja õnnetust

on puudulik inimeste tundmine inimeste seka saanud! Wana rahwas on seda piltlikult tähendanud, kui nad kitse ei käse kärneriks teha, uuemal ajal näib see asi unumas olewat. Sellest siis ka kõiksugused õnnetused ja äpardused enamiste tulewad. Asi läks halvaste! kuulda ke hüütawat. Mis pärast? Sest et asja toimetamine niisuguste kätte sai, kes seks ei sündinud. Tuhanded astuwad oma elualgul rõõmuga majast wälja inimeste seka, pöörawad aga ju lühikese aja pärast kurwalt tagasi. Nad ei tunnud inimesi ja saiwad petetud. Wähest ei ole see mitte liig palju, kui ütleme, et inimese tundmine inimese õnne põhi on.

Kui meie haritud inimesega kokku saame, siis leiame meie, et tema ilka ühe suure hulga raamatuid on tundma õppinud. Mõnedega on ta täieste tuttaw, sest et ta nad läbi on õppinud. Need on osalt tema hariduse hallikad olnud. Leiame meie ühe inimese, kel palju elutarkust on, siis wõime kergeste näha, et temal õige palju inimesi on, keda ta õige tubliste tunneb. Ta on oma ilmatarkust inimeste eneste iseloomust forjanud ja seks palju inimesi nende iseloomu järele tundma õppinud. Kuida teaduslikud raamatud oma lugijatelt mõtlemist nõuawad, nii nõuawad ka üksikud inimesed oma kaaselanikkudelt terawat tähelepanemist ja järelemõtlemist, kui nad üksikeist oma loomust mööda peawad tundma õppima. See on ju hariduse müüris kindlaks kiwiks, kui ja mõne tubli raamatu hästi põhjani oled läbi õppinud. Wähemalt niisama palju on see elutarkuses wäärt, kui ja mõne inimese igast küllest oled läbi katsunud ja tundma õppinud.

Baljas raamatute tundmine ei anna elutundmist, elutundmist aga ei saa ilma raamatute tundmiseta õieti kätte. Seepärast muretse ühel mõõdul mõlemate eest. Inimene tahab niisama õppimist nagu raamat.

Kes enesele inimese tundmist tahab koguda, see peab inimesi hoolega tähele panema ja neid, võõra keele sõnaga ütelda, studeerima. On wana inimesi olemas, kes oma elu teiste seas nii tuimalt on ära elanud, et nad oma 50-mas eluaastas mitte paremine inimesi ei tunne kui oma 15-mas eluaastas. Nad ei pane tähele ja ei näe ega kuule sellepärast midagi. Ära looda mitte, et sa inimest juba tunned, kui sa temaga mõne sõbraliku sõna oled wahetanud ehk temaga wahest ka sinasõbraks heitnud ehk muidu jagedaste ühes lauas istunud. Kes inimesi tahab nende tõsiise ijeloomu järele tundma õppida, see peab sügawamasse tungima, peab nende palgesse ja südamesse waatama. Õpi inimesi elust enesest tundma, mitte raamatust. Ära katsi neid walmis tehtud plaanidesse mahutada, waid püüa ise oma arwamist mööda iga üksiku hääduse ja halbuse, wäärtuse ja ebawäärtuse järele otsus teha. Pane iseäranis nende nõrkusi tähele ja õpi nende tujusid tundma, sest inimeste tujudel on nende mõistuse üle nii suur meelewäld, et kümnes sõjas üheksa wõitu tujule jääwad, kuna mõistus ühe ainsamaga peab leppima. Sa saad kergeste nägema, et suur osa inimesi oma tegemist ja jätmist weikeste asjade põhjusel juhatawad ja suuramad asjad ära unustawad. Siis õpid sa ka weikestest asjadest lugu pidama.

Ehk inimene küll mõistlik on, siiski ei ole tema teod mitte igaford mõistlikud, igaford aga ka mitte

mõistmatad, nii et üleüldisi juhatusi siin sugugi ei wõi anda. Inimesed on kui kunstlikud masinad. Neil on küll üks pääweeder, mis nende tegewusele jõudu annab, aga neil on ka wäga palju suuri ja weikefi rattaid, mis nende käiki kiirestawad ja aeglastawad. Ütleme näituseks, et auuahnus ühe ministri püüdmiste pääpõhjus ja et ta tark ja osaw mees oleks. Kas me wõime siis ikka ette ära teada, kuidas ta üht ehk teist asja toimetab? Wõime me julged olla, et ta nii ja niisugusel korral oma auuahnuse pärast nii ja nii saaks tegema? Ei sugugi. Sajajugused olekud wõiwad teda ta tavalikult (harilikult) teelt eksitada. Haigus ja kurbdus wõiwad tema toimetusi muuta, tuju ja pahandus teda teisele otsusele jaata. On ta ahne, siis wõib rahalootus ta auuahnuse ära wõita ja ta plaani tühjaks teha. On ta edew ja meelituste armastaja, siis wõiwad kawalad sõbrad teda selle najal eksiteele awateleda. Ka laiskusgi wõib teda mõnikord ta eesmärgilt eemale hoida.

Et siin ennast eksituste eest hoida, et vähemalt põhjuseta julguse eest hoiatada, siis on tarwis järele uurida, misjugused tujud ühe ehk teise inimese päale käiwad. Iseäranis on aga tarwis niisuguseid tujusid tundma õppida, mis mitte ajuti ei ilmu, waid mida mõned inimesed alataja enestest ühes kannawad. Niisugustel tujudel on Eesti rahwasuus oma isesugune nimi, mida aga meie noor kirjakeel weel ei tunne. See nimi on kirg. Mis on kirg? Kirg on isesugune südame seisuford, mis inimest iseäraliku tuhinaga mõne asja järele kihutab. Kirg, Saksakeeli Leidenschaft, Wenekeli страсть, käib

ainult mõne üksiku asja kohta. Mõned inimesed näituseks suitsetavad kirglikult, see on, nemad suitsetavad aruldase igatsusega, suure himuga; teised joowad õlut kirglikult, see on, nad tahavad endid õlle jisse ära uputada. Kellel auuahnuks fireks on, see toob selle fire hääks sagedaste otse mõistmata ohwrid. Kirglikud kaardimängijad mängivad kas wõi oma wiimase kopiku taskust ära, kuna kirglikud jahimehed tühja jänese pärast omad jalad alt ärajooksewad.

Tahad sa ühe inimese pääle kuidagi mõjuda ehk teda koguni juhutada, siis otfi ta walitsewad fired ülesse. Pea kõik inimesed toowad ühed ja needfamad inimlikud kirid ühes ilmale, aga pea igal inimesel on mõned isesugused fired, mis nende üle walitsewad. On jul ühe inimese walitsew kirg teada, siis on tema ohjad sinu käes. Mõistad sa nende ohjadega hästi ümber käia, siis wõid teda kergeste juhutada. muidugi niisama hää kui ka halwa poole. Aga ka vähemaid kirgesid tuleb hoolega tähele panna, sest ka nemad juurduwad inimese tujukas südames ja wõiwad arufagedaste suurt mõju awaldada. Ratsu ka neid oma wõimu alla saada, sest kord tuleb pea ka nende kätte. Uuri inimeste südamete salajamaid liigutusi ja waata, kuidas mitmesugused fired mitmesuguste inimeste juures mõjuwad. Oled sa ühe inimese walitsewa fire ülesse leidnud, siis pea meeles, et sa teda sääl usaldada ei wõi, kus see kirg ühes mängib. Selle fire abil wõid sa küll tema pääle mõjuda, aga seesama kirg wõib ka kõige mõistlikumad töotused tühjaks teha.

Õgat kirge ei ole wõimalik täita, olgu et sul feks abinõu puudub ehk et kirg alamat ja halba

seltsi on. Siis võta mõni teine kirg, mille selle fire kõrval kõige suurem võim ühe inimese südames on. Mitte ükski Rooma linna ei sõideta mitmet teed mööda, vaid ka iga inimese ligi võib mitmet teed mööda saada. Hääks otstarbeks leiad ja mõndagi lahtist teed, kuid õiged ja otsekohesed olgu su teed, kui ja ise õige ja otsekohene mees tahad olla. Tarvitad ja ka kõveraid ja väänteesid, siis saad ja küll ka enamiste ikka eesmärgile, aga ja ei või enast siis mitte enam õiglaste inimeste sekka arvata. Mis aga õiglane meel väärt on, seda võid ja siis näha, kui ja auusaid inimesi auutumatega võrdled.

Inimeste juurest on kaks kirge leida, mis ja gedaiste nagu mees ja naine üht teed käivad, aga mis ka sagedaste nagu mees ja naine üksteisel tee pääl ees on. Meed on rahaahnus ja auuahnus. Sagedaste on neist üks teise põhi ja siis walitsew kirg. Mõni ajab warandust taga, et selle abil auu saada, mõni jälle otsib auu, et selle najal rikkust leida. Kui aga ahne inimene oma auu pärast peab palju raha kullutama, siis on tal see auu ristiks kaelas. Auuahnus sünnitab inimeste päädes eneste väärtuse üle mõnikord koguni ekslised arvamised ilmale. Riche-lieu näituseks walitjes oma kuningaga ja isamaa üle ja juhatab Europa politika käiku, aga ta tahtis teiste silmis kuulus luuletaja olla, mitte politika-mees. Luuletaja ta aga ei olnud, kuna ta tõeste suur politikamees oli.

Ilm on üks maa, millest küll palju kirjeldusi on tehtud, aga mida weel keegi ainult kirjelduste waral ei ole õigeste tundma õppinud. Kes seda maad tahab õigeste tundma õppida, see peab ise

sinna reisi ja oma silmaga vaatama ja mõistusega tähele panema. Reis ei ole mitte nii pikk ja reisikulud mitte suured, sest et meie ise sel maal elame; aga tema tundmaõppimine ei ole mitte iga mehele antud, ehk see küll iseenesest raske ei ole. Ta ei nõua muud kui tähelepanemist, sõrdlemist ja meelespidamist. Iga üksik inimene annab seks materjaali, iseäranis sina ise. Oskab keegi ühe ehk teise inimese kohta õige otsuse anda ehk mõne asjakohase tähendusegi teha, siis võib temast ütelda, et ta juba vähemalt ühe reisi ilmas on ära käinud.

Tahab aga keegi seda kuulsat maad, mida ilmatš nimetame, ligemalt tundma õppida, siis ei ole tal mitte wähe õppimist. Tal tuleb siin ja jälka terawat mõistust tarwis. Rauget waadata on inimesed kõik ühesugused; ligidalt waadata aga on inimeste wahed suuremad kui inimesed ise. Witte kahtgi ühesugust inimest ei ole maa pääl. Nende peenikeste ja jämedate, weikeste ja suurte wahete ülesotsimine ja kätteleidmine nõuab iseäralist terawat pilku, annab aga lõpmata rikast materjaali ilma ja inimeste tundmiseks. See materjaal saab sajaga kaswatud, kui selle pääle waatame, et üksigi inimene ühesuguseks ei jää. Iark teeb mõnikord mõne rumala tüki ära, uhke määrab ennast ajuti sõpaga, auus mees juhtub mõnikord paha tegema, halb inimene näitab wahel hääd külge. Keegi ei suuda oma sammusid wääramata oma sihtteel pidada, ja mõnikord on mõõdulik järelandmine paremale ehk pahemale poole niisama tarwilik kui hääd. Bismark ütles Preisi parlamendis kord, kui Birchow talle kõikumist Katoliku kiriku küsimustes juuks

andis: „Ühe tee kinnipidamine on inimesel jeda ker- gem, mida vähem politika mõtteid tal on.“

Inimese tundmaõppimist võime kahel küsimusel ette võtta. Meie võime küsida: Mis ta teeb? ehk: Mis ta tahab? Oleme meie kaua aega tähele pannud, mis üks inimene teeb, siis võime meie ka ette ära teada, mis ta selles ehk teises asjas umbes tegema saab. See inimese tundmine on aga pääl- kaudne, sest et ta ainult välimiste nähtuste najale on toetatud. Küsime meie aga selle järele, mis üks inimene tahab, igatseb, püüab, mis tema püüdmised ja jõuvedrud on, siis astume tema sissimisesse töö- tупpa, kus kõikide tegude plaanid tehakse ja kus tegu- deks käskusid välja jagatakse. Siin on mitmesugused juured ja veiksed isandad ametis, ühe juures ühti, teise juures teisi enam, ühe juures ühed, teise juures teised päämeesteks. Omaasu, auuahnus, edemus, kõrkus, tujud ja sarnased fired on küllakubjaste ase- mel siis kodukubjad, kellel omal ajal suur voli käes on. Need halvad kodukubjad annavad aga jagedaste ka häid käskusid välja. Kui näituseks ühel kooliõppijal auuahnus kõige kõrem kodukubjas on, siis sunnib see teda kõigest teistest ette õppima. Jõudu mõematele! See töö selgitab mehe pääd, kuni ta oma hagarale kodukubjale parajad piirid paneb. Tahad ja üht inimest sügavamalt tundma õppida, siis viibi iseäranis ta kodukubjaste keskes ja õpi neid tundma. Mida enam sa siit häid käsuandjaid leiad, nagu auusus, heldus, armastus, trundus jne, jeda parema inimese oled leidnud.

Aga ka neil „kodukubjastel“ on omad tujud ja ajud. Mitmesuguste mõjude all annavad nad

mitmesuguseid laskusid. Kui väga mitmet wiiji mõjuwad näituseks joomastawad joogid inimeste pääle! Mõni inimene on kaineft pääft väga jutukasiu, aga suu täis wiina päästab ta keele paelad lahti ja ta on äkitselt wäsimata & kõnemeheks saanud. See tuleb sellest, et wiin ta terawat kriitika mõistust, mis ta kõnele kitsad piirid paneb, taltsutab. Kui koolmeistrit kodus ei ole, siis on koolipoissid kõik targad. Mõni inimene läheb, kui ta wiina saab, tülikaks. „Kas ihurabelust saab?“ küsib ta sagedaste, ja kui kellegil seks himu ei ole, algab ta asja ise seega, et kõige ligemal olewale naabrile wastu silmi lööb. Ka see tuleb sellest, et koolmeistrit, s. o. mõistust kodus ei ole, kes mehe südamet halbu liigutusi waoß peaks. Tema siisimine inimene on halbade tundmustega ja igatjustega täidetud, mida wiin wabastab ja möllama paneb. Wiina esimene mõju ei ole siis mitte uute halbuste sünnitamine, waid wanade wabastamine. Muudugi teada, et halbused seda enam kasvawad ja õitsewad, mida enam nad wabadust leiawad. On aga kellegi inimese loomus häa ja hääde tundmustega ja igatjustega täidetud, siis toob wiin need omadused tema seest ajuti nähtawale.

Ka wiha on suur mõju inimese kohta. Wiha wiib inimese ta õigelt sihiteelt alati pahemale poole kõrwale. Mis tähendab „wihastama?“ Waimuteaduslikult seisukohalt wõime selle pääle piltlikult nii kosta: Nagu tuhanded mehilinnud mesipuuß, nii wiibiwad tuhanded tundmused inimese rinnus, hääd ja kurjad ükssteise kõrwal wagußi. Wiib keegi lõhnawat mett mesipuu ette ja liigutab mahedaste mesi-

puud, siis astuvad linnufesed kõige lahkemal tujul platsi. Tuleb aga keegi ja lööb waljuste mesipuu külge ehk pekjab koguni witsaimbuga mesilasi puu juu ees, no küll ta siis tunda saab, kuidas see mõjub. Nii on lugu meie tundmustega. Tuleb meile mingisugune armas awaldus ette, siis saawad selle läbi meie armsad, hääd tundmused, mis ju enne meie rinnus walmis seisawad, elule kutsutud ja meie oleme hääs tujus ja wõime ainult hääd awaldada. Kõputatakse aga kuidagi meie kurjade tundmuste külge, siis ärkawad need ülesse, ja kui nad rohkel armul ja elawal olekul on, matawad mõistuse mõneks ajaks eneste alla kinni. Mida äkilisem inimene on, seda kergem uni on ta kurjadel tundmustel, ja mida kurjem ta wihatujul on, seda rikkam on ta halbade tundmuste tagawara ait.

Selle tagawara aida tundma õppimine on iseäranis tarwilik. Tawalikus olekus wõib inimene otse küldne olla, aga kui ta wihale saab ärritatud, siis wõib ta tagawara wägi ei tea mis ära teha, mida muidu temast ialgi ei wõiks arwata. Eesti rahwas tunneb seda hästi ja teeb siin tähtsatel korradel proowi, mida ta südamel katsumiseks nimetab. Et Eesti lapsed kurji naisi ei armasta, siis katsumad nad hoolega tütarlaste südameid, see on, nad pahandawad tütarlapsi meelega, et näha saada, mis tuike sed wihatujul teewad, kas nad wahest kulliküüsi ei näita. Kui kaugele selles tükis minnakse, sellest üks wäike näitus.

Mõne aja eest elas W. külas noor neiu R., kellest öeldi, et tema wihaseks ei minewat, nagu seda mitmed „südamel katsumised“ oliwad näidanud. Kui

ford ilusal kewadisel ilmal külarahwas lootfikutega Wõrtsjärwel sõitis, pidasivad poisid aru kokku ja tahtsiwad siin neiu R. südant katjuda. Tehti ühel häälel otsuseks, teda üle lootjitu ääre sügawasse wette wijata. Ennegu nad mõnusa mõtte juures uppu- mist saiwad karta, oli ueiu juba laenete süles. Kui- wad riided hoidsiwad teda põhja waomast ja ta tõs- teti uueste lootfikusse, kus ta rõõmsal tujul sõudma hakkas, et sooja saada ja näidata, et W. küla tütar- lapsed äkilised ega suure südamega ei ole. Nende ridade kirjutaja õnnis ema, kellega see lugu süündinud, jutustas seda oma talu tütarlastele, kui need seda pahaks paniwad, et poisid neile jüripäewal wett kae- la wijsiwad, üks wana rahwa naljakas pruuk, mida täna päewani siit ja säält rahwa seast leitakse.

Inimese loomus on oma juurte poolest igalpool ühesugune, aga ta otsjad kasvawad ta ligi- konna ja saja teise oleku järele nii mitmesugused, et neid, kui neid õieti tahame tundma saada, iga ini- mese juures üksikult peame tähele panema. Hää on, kui meie inimese pääd tunneme ja teame, kui suured mõistuse mõimud säääl asuwad. Kes aga ainult ini- mese pääd uurib ja ta südame hooletusesse jätab, see on niisamasugusel järjel nagu see, kes ainult ühe maja peremehe tundmise läbi selle maja elu olu ta- hab tundma saada, kuna ta maja perenaise ära unu- tab. Wine küsi igast majast järele, kui suur mõju säääl peremehel, kui suur perenaisel on: Siis tead sa, kui suur mõju inimese kohta pääl, kui suur südamel on.

Inimesed peawad kõiksuguseid woorusi kalliks ja näewad nende kasvatusse kallal palju waewa. See on kõigiti kiidetaw nähtus. Selle kõrwal põlgawad

nad ka ebatoorusi ja katjuwad neid jõudu mööda eneste keskest häwitada. Ka see on rõõmustaw. Siisgi võib terane waatleja siin inimesi ekstituste päält finni tabada. Nad ekfiwad õigelt teelt ära, kui ka paremale hoole, siis ometi kõrwale.

Halbuste wastu wõideldes püiab inimene kõiki halbusi tagasi tõrjuda ja finni katta. See toimetus on wististe tarwilik ja ka hää, aga siisgi tuleks siin ette waadata, et meie waenlasele hääd warjupaika ei ehita, kui meie teda finni katame. Warjus meie teda ei näe ja oleme julged, aga warjust waritseb ta meid ja lööb meid ühel silmapilgul, mil meie seda ei aimagi.

Ma mõtlen siin selle juhtmõtte pääle, mille järele niihästi üfikuteft inimestest kui ka inimese loomuft üleüldse ainult hääd peab räägitama. See on lõbus küll, aga selle lõbuga matame meie õige asjatundmise finni. Meie paneme endid ja oma ligikonna lõbulehwil nagu purju ja waatame siis kunstliku klaasi läbi maadilma nagu mõnda aruldast inglite asupaika. Kuuleme meie aga siis äkitseft, et niipalju walet ja walskust, pettust ja wargust, riisumist ja rõõwimist, laimu ja silmateenistust inimeste seas ette tuleb, siis oleme jahmatanud, wahetame endise heleda wärwiklaasi uue, enamiste ifka liialt tumeda wastu ära ja wahime nüüd kõike ilma ja inimesi liig tumedal walgusel, mis seda tumedam on ja meid õigest asja ja inimese loomu tundmifst seda kaugemale wiib, mida heledam esimene waateklaas oli. Kui meie tõtt tahame armastada, siis peakfime meie ka musta mustaks nimetama, kui see ka mitte armas kuulda ei ole. Halbuste hääks

pöörmine on wististe hää töö, aga kui ta tõega kokku ei lähe, siis on ta ometi kahtlane kaup.

Baari saja aasta eest kirjutas Prantsuse herzog Rochefoucauld (laroschfokoo) kuulsa raamatu, milles ta Prantsusmaa wõinumeeste elulombeid laitis ja muude kõrwal ka selle mõtte ülesse seadis, et omaarmastus inimeste tööde ja tegude hallikas olla. Seda mõtet on mitmeti hukka mõistatud, aga tal on ometi oma jagu tõtt sees. Suurest osast inimeste toimetustest on selgeste näha, et nad nendega oma õnne otsiwad. Iseenesest ei ole see püüdmine mitte halb. Halb oleks see, kui inimesed oma õnnetust otsiksid. Ainult selle pöäle tuleb waadata, et inimene oma õnne sepitsemisega mitte teiste õnne ei riku. Tätab inimene kord oma õnne koguni kõrwale ja teeb ainult teise õnne hääks midagi, siis on see seda kaunim. Kui ta selle juures aga omas südames selle armsa tundmuse ülesse äratav, et ta oma ligimesele hääd tegi, siis on ka see tundmus talle palgaks, mis ka ta enese õnne lehekülje pöäle tuleb kirjutada. Tühja kätega ei lähe ta ka siit kodu. Ja wõib keegi mind sellepärast laita, kui ma teisele hääd teen, et ise sellest omas südames rõõmu tunda? Wististe mitte. Rochefoucauld arwab, et inimene ka oma kõige parema sõbra õnnetusest midagi leiab, mis tal mitte wastu meelt ei ole. Kurjast inimesest wõib seda ilma eestimata arwata, aga kuidas on häädega lugu? Kas nad ei tunne sellest rõõmu, kui nad oma õnnetumat sõpra jõudu mööda aitawad? Inglise lord Chesterfield (tchesterfiild, † 1773) annab iga mehele waba woli nende kahe sõna wahel walida: „Kes ennast kõige enam armas-

tab, on kõige auusam mees" ehk: „Kõige auusam mees armastab ennast kõige enam.“ Need sõnad tahavad hästi järele kaalumist. Aga kui ja nii hää oled ja häid tegusid teed, siis ei taha ma mitte nende põhjuste üle midagi järele uurida!

Tahad sa inimesi tundma õppida, siis ma juhatan sulle ühe inimese, kelle kallal sa oma juurdlemisi võid algada, edasi ajada ja lõpetada. Oled sa hoolega ja terava filmaga selle inimese südamesse wahtinud, tema igatsuste ja püüdmiste liigutusi näinud, tema tujude ja kirgede elufooni tundma õppinud, siis on sul üleüldine reisikaart käes, mille juhatusel sa oma uurimisereiji teiste inimeste keskes eeskimata võid juhatada. See uurimise eeskemlar inimest oled sa ise. Scenele kohta võid sa ometi igatahes järele nõuda, mispärast sa üht asja tegid ehk tegemata jätsid, kuidas üks ehk teine asi su pääle mõjus. Oled sa näituseks leidnud, et see sind pahandas, kui keegi teine oma suuremat rikkust ehk tarkust, mõju ehk auupaistust sind tunda laskis, siis ei tee sa seda wististe mitte sääl, kus sa kedagi oma sõbraks ehk eeskostjaks tahad saada. Kõike seda, mis sul teiste juures ei meeldi, hoiad sa enesest eemale, kui sa ise teistele tahad meeldida. Oled sa kord ennast ühe teo päält kiinni tabanud, mis sa ainult omakasu pärast ette võtsid, küll sa siis teisi omakasu jahilt püüda tead, kui nad sarnaseid asju toimetawad. Ehk leiad sa, et sa midagi just puhtal, hääal südamel oled korda saatnud, siis ei hakka sa ometi meelega eeskima ja teiste juurest sarnasel korral halbu põhjusti otsima, ehk olgu siis, kui see kindel on, et sina

teistest parem oled ja mõni teine üleüldse halwa korra sisse sattunud inimene on.

Iseäralise, kirjult filmapaistwa laadi (iseloomu) äratundmiseks ei ole palju elutarkust tarwis. Seda leiab igamees teiste seas üles. Niisugune laad näituseks on kindral Palinka „Fatinigas.“ Ornuist ja mahedust tema ei tunne. Tema tundemasin on kivist ja kaljust. Kui ta üht noort naisterahvast, oma sugulast kähib mehele minna, siis teeb ta seda niisugusel toonil, et neiu wärisema ehmatab. Dotab ta oma armukest Fatinigat kodu tulewat, siis awal-
dab ta oma aruldast südame rõõmu walju piisaplastutamise ja paneb mürisewa häälega oma soldatid marssima. See on terasest walatud sõdamees. Mõni teine walaks niisugusel korral südame liigutuse pisaraid.

Raugelt suurema osa inimeste laad ei ole aga nii filmapaistaw. Woorus ja ebawoorus, mõistus ja rumalus, jõud ja nõrkus, milledest laadid enamiste kofku pandud, libisewad nii mahedaste üksteise wahete, et nende lahutamiseks terawat filma tarwis läheb. Kes ilma ja inimesi tunneb, see on ilmas lahtiste filmadega liikunud ja on terawal mõistusel sajade inimeste laadid nagu lille nupud enese ees ühest ära lõhkunud. Kui tema ilmas ette astub, siis teab ta õiget asja õigel ajal ja kohal ette wõtta, kuna mõni teine, kel wahest küll terve inimese mõistus käes on, aga kes ilma ja inimesi ei ole tundma õppinud, pea ekhib ja juba oma esimesel sammul nina pääle kukub.

Igapäise, tavaliku elukombete seisukorral tunneb iga terve mõistusega inimene wiisakuse algusõpetust.

Ta hoiab pahanduse eest ja püüab ka ise meeldida. On ta oma tegudega auupakkumist ära teeninud, siis võetakse ta hääsje seltskonda vastu ja ollakse temaga rahul. Sellest ei saa aga veel mitte küllalt. Kui teda ka lahkest vastu võetakse, siis ei oodeta teda ometi mitte; kui ta ka pahandust ei sünnita, siis ei armastada teda ometi mitte. Tema pääle waadatakse kui ühe weikese riigi pääle, mis suure riigi piiril seisab ja mille waenlust ei kardeta ega millega sõprust ei otsita. Igamees katsub aga ta kallale tikkuda, kui ta sellest enesele näeb kasu tulewat. See on põlgdaw seisukord. Kes sellewastu inimese südant tunneb ja waimu elu hoolega tähele paneb, kes ühest ainsast linnanimest terve maakaardi ära tunneb, kes inimese südame ja pää juhutamiseks õigel ajal õigeid abinõusid oskab tarwitada, sel on küll waenlasi, aga ka sõpru; temale võib vastu panna, aga ta leiab ka abisid; tema waimuannete pääle võiwad mitmed kadedad olla, aga mitmed peawad teda tubliks meheks ja wõtawad ta enestele toeks ja eeskujuks. Üht meest kaswatada, kelle etteastumine lahkest awaldata ja auupakkumist nõuab, seks läheb palju suuri ja weikese omadusi tarwis ja kõige vähem peab kõige suuremaga ühte sulama. Ilma esimeseta ei maks wiimane ja ilma wiimseta ei ole esimene midagi wäärt.

Ilm otsustab paistuse järele. Wähe on neid, kes üleüldse asja tõsist seisukorda suudawad põhjendada, veel vähem neid, kellel seks himu on. Kes selle eest hoolt kannab, et ta weikestes asjades ei efsi, seda õpitakse kui õiguse armastajat inimest tundma ja talle antakse suurelgi efsitused andeks, kuna mõni teine hukka mõistetakse, kes suurtes asjades truu on,

aga weikestes hooletust näitab. Boorusel ja tarkusel on oma kallis siimine väärtus nagu kullal. Seiswad nad aga tarvitamata, siis kaob nende hiilgus ja isegi haljas raud näib paljudel kenam kui puhastamata kuld. Et kangetel laadidel nõrkade pääle suur mõju on, see on teada. Seda mõju võib aga ainult aegamööda elutarkuse läbi saada. Waljuse läbi lasewad endid vähemad inimesed ikestada, enamiste kõik on aga nii nõrgad, et nad endid inimese tundja mõju alla annawad. Mõnda inimest võib põhjuste, mõnda meelituste, mõnda hirmu, mõnda armu najal juhutada. Kõik inimesed on saadawal jellel, kes nendega oskab õieti ümber käia ja — nende nõtrusi tarvitada.

Teadust korjame meie koolidest ja raamatutest, ilm a tundmist peame aga inimestelt tooma, kui nad oma igapäisel tööl ja talitujel on. Kes inimesi mitte ei uuri, neid hoolega ei uuri, see inimesi ei tunne. Tema silmade ees on inimesed kõik ühesugused nagu raamatud. Kes aga inimesi uurinud ja raamatuid lugenud, see teab, kui suured wahed nende wahel on.

Noored inimesed peawad inimeste ja asjade väärtust kõrgemaks kui ta tõeste on, sest et nad inimesi ja asju küllalt põhjalikult ei tunne. Sina ehk pead neist seda vähem lugu, mida enam neid tundma õpid. Sa leiad, et mõistus, mis inimesi ikka peab juhutama, neid arwaste juhatab, ning et kõiksugused nõtrused ja kired mõistuse asemel walitsewad. Ka kõige tublimatel on omad nõrkused, ja nad wiivad ainult siis tublid olla, kui neid suure nõrga hulgaga wõrdleme, keda nad oma hääks oskawad

tarvitada. Et nad iseenele üle enam jõuavad walitseda, siis saavad nad ka teistest fergemine jagu. Nad koputawad teiste inimeste nõrkuste külge, ialgi aga nende mõistuse külge, ja sellepärast tehakse neile ikka lahti. Kes otsib, see leiab. Otsid sa ka kõige tublima inimese juurest wigasid ja puudusi, nõtrusi ja ebawoorusi, siis olen ma selle pääle julge, et sa neid ikka leiad. Inimene on ju inimene ja meie peame hoidma, et meie temast mitte ilma kindla põhjuseta ei hääb ega paha ei mõtle. Koosirikkad inimeste kirjeldused lähewad tõest enam kõrwale kui ohaklised. Ma olen inimestest siin ja säääl halba lugenud, wahest ka ise halba kirjutanud, ja ma tunnistatan, et see neid on alla poole kiskunud, aga et neile seega ikka ülekohut oleks tehtud, seda ei ole ma mitte näinud.

Lord Chesterfield kirjutab oma pojale naisterahwast ja nende mõjudest järgmised õpetused, mis küll kenad on kuulda, mis aga meie arwates mitte küllalt asjakohased ei ole. Ta on liig musta prilli läbi kena soo pääle waadanud. Kui tema aga neid õpetusi oma pojale arwas tarwis olewat, siis ehk mõime meiegi kasuga kuulda, mis kuulus Inglise ütleb. Ta kirjutab:

Meie seltskonna liikmed on suurel osal naisterahwad. Tuleb ühele inimesele kõrgemates ringkondades hääb nime põhjendada, siis on naisterahwal selle tähtsa toimetuse juures mõjuw hääb. Sellepärast peame nende meele järele olema. Ma tahan sulle seks mõned saladused awaldata, millede tundmine sulle väga kasulik on, mida sa aga ise pead kõige suurema hoolega salaja hoidma. Sa ei tohi sellest ialgi näidata, et sa neid saladusi teaksid.

Naisterahwad on suured lapsed. Muud mitte midagi. Neil on kõnelemise ja mõnikord ka nalja tarwis andi. Aga põhja tungiwat, hääd, otjüstege- wat mõistust ei ole ma ialgi oma elu sees ühe naise juurest leidnud, ei ka sedagi näinud, et üks naisterahwas 24 tundi järestikku mõistuse jõudu tar- wita ehk ka selle järele toimetab. Iga weikene kirg (страсть, Leidenschaft) ja tuju rikub ta kõige pare- mad ettewõtted ikka ära. Tema ilu tähelepanemata jätmine ehk kahtlustamine, ta wanaduse kaswamine, ta mõistuse põlgamine sütitawad ta fired (wälta- wad tujud) sedamaid põlema ja rikuwad iga mõist- liku oleku ära, mida ta wahest häääl tunnil tahtis pidama hakata.

Waimukas mees naljatab ja mängib ainult naisterahwaga, juhüib ennast nende tujude järele ja meelitab neid. Ta käib nendega nagu röömsa, nal- jaka lapsega ümber, ei küüsi neilt aga ialgi tõsistes asjades nõu ja ei usalda neid ialgi nende kätte, ehk ta küll sagedaste näitab, nagu teeks ta mõlemaid, mille pääle nad siis kõige enam uhked on. Neil on nimelt kole suur himu ennast kõitsuguste tööde ja talituuste sekka segada, mis nad aga, olgu mööda- minnes öelda, ikka ära rikuwad. Et nad üsna õi- gusega arwawad, et mehed neist üleüldse wähe lugu peawad, siis kumardawad nad neid peaaegu, kes nendega tõsist juttu ajab, neilt nõu küüib ja neid näitab usaldawat. Wia ütlen „näitab“, sest seda tee- wad tõeste ainult kehwad mehekesed, kuna tublid ai- nult seda paistust näitawad.

Naisterahwad on isekeskes palju enam ühesugu- sed kui mehed. Neil on õieti kats ainjat kirge —

edewus ja armastus. Need on nende üleüldised tundemärgid. Agrippina võis neid auuahnusele ja Messalina muule jõledusele ohwerdada. Niisugused näitused on aga aruldased. Üleüldse seisab kõik, mis nad ütlevad ehk teevad, nende edewuse ja armastuse teenistuses. Kes neid kõige enam meelitab, see meeldib neile kõige enam, ja kellest nad usuvad, et ta neid kõige kangemine armastab, seda nad armastavad ka kõige enam. Üksigi kiidukõdi ei ole neile liig suur ehk liig weike. Nad upitavad himuga kõige suurema järele ja võtavad kõige vähema tänuga vastu. Üksigi näufate ei ole neile wastumeelt, kui see neile aga armastust tahab avaldada. Aga ialgi ei auusta nad ega anna andeks ka üht ilma süüta sõna ehk tegu, kui nad sellest eneste andust ehk põlgdust võivad wälja seletada. Oma kiidulaulu materjaaliks võid ja julgeste kõike wõtta, mis nende oma on, nende waimust pääle hakates kuni nende pastla paelani. Niisugustele naisterahwastele, kes tõeste ilusad ehk otse inetumad on, võib kõige paremine nende waimu ette kiita. Kes aga nende wahel seisawad, neid võib kõige suurema eduga nende ilu ehk vähemalt nende meelesenaduse poolest kiita. Sest igaiüks, kes mitte tingimata inetu ei ole, peab ennast ilusaks. Et ta seda aga armaste teiste suust kuulda saab, siis on ta sellele seda tänulikum, kes talle seda ütleb. Kui ja aga üht ilusat naisterahwast tema kenaduse pärast kiidad, siis peab ta seda sinu kohuse täitmiseks, ja ta tahaks sellejuures ka oma waimu poolest hiilgada ja auu sees olla. Üks naisterahwas, kes nii inetu on, et ta seda ise teab, see näeb, et ta ainult oma waimu suurusest kiitust

wõib saada. Sellepärast on tema waim ta nõrkus, ja wististe mitmes tüüis.

Üleüldse on itu see asi, mille kohta ükski kiitus nii jäme ei ole, et üks naisterahwas seda mitte ei jõuaks ära seedida. Loodus ei ole wististi ühtegi naisterahwast nii inetumaks loonud, et ta oma keha kiituse vastu tuim oleks. On ta nagu nii wastumeelt, et ta seda jaultgi ise peab teadma, siis ta usub ometi kaljukindlalt, et silmad ja särkijilud seda puudust rikkalikult täidawad. On ta keha ilukajin, siis on ta kindel, et ta pale seda puudust parandab. Ei ole aga tal ilusat nagu ega kenad kehameodu, siis on tal jällegi teada, et tal ometi midagi peab olema, mis ilust weel kaunim on, kui ta keegi ütelda ei tea, mis see õieti peaks olema. Et see armamine õige on, seda tunnistab see, et just kõige inetumad naisterahwad kõige kunstlisemad riided waateturule kannawad.

Naisterahwad ei ole ialgi pool hääd ehk pool halwad. Nende tundmused on piiripidamiseks liig kanged. Nende politika hallikas ja oja on alati nende praeguse armukese kasu ja nende truuduseta, endise armukese kahju olnud ja saab see ikka olema. Nad ahustawad raha, see on nende aade, kui see nende praeguse armastusega kokku sünnib. Tõsine kiitus ja ü eüldine kasu ei tule sellewastu neile ialgi pähä. Nende üle walitseb alati see mees, keda nad armastawad, ja nemad walitsewad selle mehe üle, kes neid armastab. Mehe ja naise keskes on see walitseja, kes vähem armastab, ja see walitusealune, kes sügawamalt tunneb.

Hiipalju on selge, et naisterahwa politika juhatus mitte pää käes ei seijsa. Tõsine tagajundija on

alamat loomu. Veel ialgi ei ole naisterahwas pikemat aega ühel sihil rääkinud ja toimendanud; ikka titub mõni piisikene asjakene, mõni armastus, kättematsumise tuhin, kasupüüdmine, mõeldud põlgdus ehk tuju wahete ja wiskab ta kõige paremad plaanid ja ettewõtted üle pää kaela ümber.

Need on saladused, mis sa hoolega pead warjul hoidma, kui see sugu sind mitte nagu Orfeust tükkideks ei pea katti kiskuma. Palju enam peab üks mees, kes suures ilmas tahab elada, naisterahwa wastu wiisakas ja auupakklik olema. Neil on igalpool, iseäranis würstide kodades, enam ehk vähem mõju ja annawad neis ringkondades inimesele auusa ehk aunta nime. Sellepärast on tingimata tarwis, neid juhutada, neile meeldida ja neid kiita ning ialgi põlgdust näidata, mida nad ialgi andeks ei anna. Sellepoolest on nad aga meestega ühe järje pääl, kes ka enne ühekohut andeks annawad kui alandamist ja põlgamist.

On naisterahwaid olemas, kes ikka suures ilmas on elanud, mõned armu tülid läbi teinud ja 25—30 aastat elutarkust korjanud. Need hariwad noort inimest paremine kui kõik juhatused, mis talle muidu wõib anda. Et nad oma elu õieajast juba mööda on, siis meeldib neile noore mehe lahtus üliwäega. Nad näitawad talle neid elukombeid ja wiisakaid olekuid, mis neil enestel iseäranis meele järele oliwad, kui nad veel oma nooruse ja ilu uhkuses elasiwad. Kuhu sa ka juhtud, jääb tee naisterahwad oma sõpradeks. See läheb kerge waewaga korda. Küüsi neilt nõu enese ülespidamise kohta ja anna neile omad lahtlused reada. Waata aga ette, et

ja mitte ühegi sõnaga nende elutarkust meelde ei tuleta. Elutarkus nõuab wanadust ja wanaks kahtlustamist ei anna üksigi naisterahwas andeks, kui ta ka ei tea kui wana ise oleks.

Naisterahwal on suur mõju meeste seltsliku hariduse kasvatamises. Harimatad mehed ei saa ialgi nende hääli, mis wäga arwurikkad on ja sagedamine loetud jaamad kui kaalutud. Üks mees, kelle elukombed haritud naisterahwaste läbi on peenestatud ja kasvatud ja kellele nad wiisakat, lõbusat olekut kätte õpetanud, meeldib ka meestelgi kergemine, äratab nendes enese lugupidamist ja wõib nendega kergemine ümber käima hakata.

Naised peavad meeste wiisakatest elukombetest enam lugu kui nende teaduslisest haridusest. Meesterahwas peab kõigigi auupakklik, aga ühtlasi ka waba, lahke, kartuseta olema. Tutuwestmine ei wõi naisrahwaga mitte põhjalik olla. Räägi nendega kui inimestega, kes meesterahwast alamal, aga lastest ülemal seisawad. Räägid ja neudega sügawaste, siis ajad ja nende mõtted ainult wasingusse ja kaotad oma waewa. Räägid ja nendega aga nagu lastega, siis märkawad nad su põlgdust ja soowivad sind maa põhja. Kõige parem kõnetoon, mis neile passib, on see, mida Prantslased sõnaga entregent tähendawad. Ja see on ka tõeste hää seltskonna toon: Räägitakse kõige enam sellest, millest kõige enam teatakse. Sa meeldid neile kõige enam ja saad ka ise kõige enam kasu, kui ja nendega niisugustest asjadest räägid, mida nad mõistawad. Õpetatud meeste ja ametnikkude juures ei ole niisugusest kõnematerjaalist puudust. Nendega aga, kes nõndanimetatud päris „hää

seltskonna" liikmed on, olgu nad isandad ehk emandad, nendega ei wõi asjadest sügawaste rääkida ja neilt ei tohi ka sügawamaid teadusi oodata — ordu-tähed, seisuse- klassid, hoowi naljatused jne, sellest on küll.

Kui ja naisterahwaga juttu ajad, siis lisa jutule mõni meelitus ja kiitus juurde, mis nende kohta läib. Kübarast, kindast ja lindikesest wõib siin terweid jutlusi pidada, kel hää seltskonna kõnetoon käes on. Igatahes teeb see mees hästi, kes naisterahwaga parem liig palju kui liig wähe räägib. Waikimist peawad nad rumalusjeks, kui nad mitte just ei arwa, et nende poolt aratatud armastus waikimise põhjus olla.

Ütleb ehk tähendabgi keegi, et tal naisterahwaste ligikonnas palju õnne olla, siis ei usta seda mitte, ehk kui seda paeks arukorral ustama, siis laidetakse seda. Kes aga selle küsimuse üle waikib, sellest arwatakse, et tal ennam õnne olla kui tal teda tõeste on. Tema hoopas waikimine annab seks põhjust.

Naisterahwad ei pea neist meesterahwastest mingisugust lugu, keda teised meesterahwad ei auusta. Nende pääle waatawad nad kui majariistade pääle, mis nad sedamaid ära wiskawad, niipea kui neil paremaid on asemele saada. Nad waliwad omad palilapsed enam nende auusa nime kui oma mõistuse järele. Keda mehed kõige enam kiidawad, seda wõtawad nad ikka kõige paremine wastu. Riisugune „wõit“ on nende edemusele magus. Edemus aga on nende walitsew, wahest otse nende kõige kõwem kirj. Siilgawale kutsele ei juuda nad ialgi wastu panna.

Nad tükivad hädaohu ümber, nad wõitlewadgi, kui nad wõitu wõiwad loota, ehk küll wõitja naisterahwas sagedaste oma wõidetud wangi pärisorjaks saab.

Kes siis naisterahwastele tahab meeldida. See peab meesterahwa juures auu sees seisma, ja kes mehi tahab oma poole wõita, see mõistku naisterahwastele meeldida. Näitab üks mees, kes teiste meeste juures auu sees seisab, naisterahwa wastu wiisakust, siis meeldib see naiste edemusele üliwäga. Sunnewad naisterahwad üht niisugust meest, siis teewad nad tema häa nime igalpool tuttawaks. Aga ka jeda wõib ette tulla, et mehed mõnda meest küll auustawad, ilma et ta wiisakas oleks, sest et naisterahwad tema wiisakaid elukombeid ei ole harinud. Mõlemate sugude wili nõuab mõlemate sugude kaswatamist. Näita naisterahwastele oma sugu tublidusi, ja nad awaldawad sulle oma sugu ilu ja kaunisust, ja need mehed, kes enne sinust lugu pidasiwad, hakkawad sind nüüd ka armastama. Naised on meeste kulla puhastajad. Nad ei tee teda küll mitte raskemaks, aga nad annawad talle enam hiilgust ja ilu. Rõrgeste haritud naisterahwaste ligidus ei hari küll mitte su mõistust, aga ometi su elukombeid. Seda wiisakust ja osawust, mida sul meestega ümberkäimiseks tarwis läheb, wõiwad sulle ainult naisterahwad õpetada.

Tahad sa mõnele naisterahwale iseäranis meelt mööda olla, kelle tutwuskond ja mõju sulle wõib kasulik olla, siis pead sa tema wastu iseäranis lahke olema. Weikesed lahkesed on naisterahwale meele järele, suured mõjuwad nõiduse wäega nende pääle. Näitad sa neile selle wastu, et sa nende waimu

auustad, neilt häd nõu palud ja selle järele teed, et sa nende woorusi usaldad, siis pöörad sa sellega nende pääd oma kasuks otse ümber. Midagi ei wihasta neid enam kui nende mõistuse põlgamine. Sul on nende sõprus kindlaste käes, kui sa ainult näitad, et sa seda alolhoidmise wääriliseks pead. Sääl on sagedaste tarwis natukene teatrit mängida, natukene palekatet tarwidada, mis parajas piiris küll lubatud on, sest see on nende meele järele, sulle wabest kasulik ja mitte kellegile kahjulik.

Neid juhtumisi, mil sa naisterahwastele lahkest wõid näidada, leiad sa kergeste, ja kui sa neid ei leia, siis otji neid. Ouid annab oma sõbrale nõu, et ta, kui ta tsirkuses oma armusese kõrwal istub, tema kaela päält tolmu ära pühiks, kui sääl ka mitte tolmu põrmugi ei ole. — Su jutuwestmine naisterahwaga peaks ikka auupakklik olema, ühtlasi aga ka rõõmulik ja edewuse poole pöördud. Rõik, mis sa ütled ehk teed, tunnistagu su auustust nende ilu ja muude hääduste wastu, olgu seda auustust su südames ehk olemata.

Ära mõista mu sõna wõõriti. Ma ei taha sulle mitte halba, põlgdusewäärilist kiidusupitamist hääks kiita. Ei, ühegi halbusi ja kurjusi sa ära kiida, waid põlga ja kaitse neid eemale palju enam! Aga kes maailmas elab, see peab ka inimeste süüta nõtruksi ja naeruwäärilisi edewusi sallima. Tahab üks mees targem ja üks naisterahwas ilusam olla kui nad tõeste on, siis olgu neile nende ekfimine troostiks, ilma et sellest teistele kahju tuleb. Paremm on nende ekfituse sallimisega neid meie sõpradeks teha kui seega meie wastasteks ärritada, kui

neile nende ekstitust tahaksime ilma aegu ette seletada.

Nii kirjutab Inglise isa oma pojale, kelle ta ilma wälja saatis, kus tal ka õrnasooga palju tegamist oli.

Niikaua kui inimene ühe asja wäärtust ei tunne, niikaua ei tea ta teda ka mitte igatseda, ja niikaua kui meie üht asja ei igatse, niikaua meie ka tema omanikuks ei saa, ehk olgu siis aruldase juhtumise läbi. Iga asja wäärtus ei ole aga mitte kerge mõõta. Seda tuleb iseäranis sõbruse ja tutwuse wäärtusest ütelda. Üks saab sõbruste ja tutwuste läbi ilmas wäga kaugele edasi, teine jääb ilma nendeta kaugele tagasi; aga et see just sõbruste ja tutwuste mõju on olnud, seda on raske ette arutada. Sellepärast ei tea inimesed ka sõbrusest mitte suurt lugu pidada. Kes aga siin asjalikule arwamisele tahab saada, see pangu ise tähele, mis meie feltskondades sõbruste najal ära tehakse ja juba ära tehtud ongi. Kui sa tähele paned, kui palju sõbruse mõju meie kodumaalistele liikumistele on elu ja mõju annud, küll sa siis selle järele wõid sõbruse wäärtust mõõta: Sa wõid otse ütelda, et ilma tutwufeta ja sõbrufeta siin ilmas edasi ei saagi. Kell see teadmine käes on, see teeb enesele sõbrustid ja tutwusi iga hinna eest, kus ta seda näeb tarwis tulewat, ja see ei too talle mitte üksi kasu, waid see aitab teda ka paremale inimese tundmisele, sest mida ligidamalt ma ühe inimesega tuttaw olen, seda paremine õpin ma teda tundma.

Tarwis siis siin i. mas inimeste seas elades inimestega tutwust teha ja sõbrust jobida. Tarwis wäga mitmesuguste inimestega läbi käia ja nendega

ühes tööd teha. Tarwis neid oma mõju alla võtta ja neile eeskirju anda, kuna nad armavad, et nad meid juhatawad. Aga mil viisil? Kus on seadused, millede abil meie teisi eneste sõpradeks võime sunnida? Mis on see magneet, millega nende südamt eneste poole võime tõmmata?

See kõik on sinu enese asi. Seaduslist fundimist tuleb tarvitada, aga seda pead sa tarwilisel korral ainult iseenelele päale panema. Mida enam sa iseenele vastu tahad wabadust näidata, seda juurema wabaduse võtavad need enesele, kellede sõbrust sa otsid. Mida enam sa aga enesele kohusid nende vastu päale paned, seda enam võtad sa nad oma oheliku otsa.

Peab sel ohelikul aga pidamise jõudu olema, siis peab tal magneedi vägi sees seisma. Seda magneedi väge annab talle rohkel mõõdul lahkus, viisakus ja auupakkumine teiste vastu: kõik asjad, mis sinu enese võimuses seisawad ja mis igal wähegi haritud inimesel nii kae pärast walmis seisawad. Aruldane asi, kui sa neid ei oska tarvitada!

Inimesed ei oota mitte sind, et sulle abi näidata, kui sul seda tarwis läheb, waid sina pead aja wälja otsima, mil sa inimesi niikaugale wiid, et nad sulle üleüldse abi näitawad. Seda aga ära looda muudu, kui paku neile lõbu ehk kasu. Kaalu ise järele, kas see mitte su enese kasu ei ole, kui sa lahke, lõbusa oleku läbi teisi oma sõpradeks teed. Palju aga ei olegi siin kaaluda, sest lahkus sünnitab lahkust, jämedus jämedust. Külap selle eest muretsetakse, et halbast kurjusega tagasi tasutakse. Kui sa neid teretad, kes sulle kätt annawad, neile lihtsalt

kostad, kes jult midagi küsiwad, neid mitte ei pa-
handa, kes sinuga mõistlikult räägiwad, siis oled ja
paras kõlblik sulane. Enam mitte. Tahad ja aga,
et mehed sinust lugu peawad ja naised sind auus-
tawad, siis pead sammu edasi astuma ja oma mehe
väärtuse kõrwal kõige parema seltskonna elukombeid
näitama. Sa pead inimeste nõtrusi ja tujusid tundma
ja neile oma jao eluõigust jätma, neile mõnikord
koguni pai tegema. Seda ei tohi ja aga mitte
kõrge hobuse seljast teha, nagu näitaksid ja seega teis-
tele oma armu ülesse, et ja nende nõtrusi kannatad,
waid see sündigu nii, nagu oleks see kõigiti korralik
ja loomulik. Kutsud ja näituseks kedagi wõõrsile,
siis katsu temale just see toit lauale panna, mis te-
mal iseäranis meele järele on. Märkab ta seda,
siis peab ta sellest enam lugu kui kõigest sellest lah-
kusest, millega ja teda enese juurde palusid. Kas ja
ei ole wähest tähele pannud, kuidas see julle enesele
meeldib, kui keegi sinu weikeste igatjuste täitmist
katsub korda saata? Wähest on keegi just sellel teel
julle liginenud ja sul ei ole mingijugust põhjust,
teda sellepärast laita. Kes teiste juurest tutwusi
otjib, see tehku otsimise ajal teiste soovide täitmise
oma ülesandeks. Pole wiga, kui teised märkawad,
et ja nende meelt mööda tahad olla: Seda nad wa-
hest kõige päält soowiwadgi. See wõib sind neile
ikka hääl teel ligindada. Märkatsiwad nad, et ja
neile wastu meelt tahad olla, siis oleks kõik jutt otjas.

Igal inimesel on oma mõõt, mis aga teiste
omadega arwaste kokku läheb. Riidad ja teise ini-
mese juures midagi oma arwamise järele õige roh-
kel mõõdul, siis wõib ikka kergeste olla, et see kii-

tus tema mõõdu järele waewalt wälja annab. Ta ootib weel suuremat kiitust. Mõned inimesed tartawad sellepärast wõimalikult awarat kiidumõõtu. Mõned on koguni niikaugele läinud, et nad ka seda kõlawalt kiidawad, mis nende oma arwamise järele laiduwäärt on. Nad kiidawad aga, et teised kiitust ootawad.

Mia ei kiida niisugust olekut sulle mitte järeletegemiseks ette, nagu lord Chesterfield seda oma pojale, waid ma tahan ainult su filmi seletada, et sa näeksid, kus ja millal niisugused inimesed sulle liginewad. Kas ja kumas ja kui palju jina oma tõsi tundmise wastu pead rääkima, seda õelgu sulle su mehe meel ja tõe armastus, kelle järele ma jinu wäärtust mõõdan.

Soowid sa üht inimest enese tuttawaks, siis õpi ta kõige päält kahest küljest tundma. Katsi nende kahe küsimuse pääle õige wastus anda: Mis on tema iseäralik tublidus, mis ta nõrkus? Oled sa need ülesse leidnud, siis käi ta tublidusega õrnaste ümber, ta nõrkusega weel õrnemine. Nõrkusi wõib küll iga inimese juurest leida, tublidusi paljude juurest. Igal mehel wõib midagi olla, mis poolest ta tubli on ehk mis poolest ta wähemalt ennast tubliks peab. Teab keegi, et teda ühe asja poolest üleüldlikult tubliks peetakse, siis ei ole selle poolest talle suurt pai tarwis tehagi. Tahab ta aga ühes asjas tubliks peetud saada ja on ta ise kahewahel, kas teda jaks ka tõeste peetakse, siis on ta kahewõrra tänulik, kui keegi tal seda kahelust aitab kaotada.

Tahad sa ühe inimese iseäralist edewust kätte saada, siis mine temaga kuhugi jeltskonda. Siin

pane tähele, mis asjast ta iseäranis häämeelega räägib. Sää! seisab ta edewus. Tema tahab selles asjas hiilgada, mille tarwis ta enese juures kõige juurema läigi arwab olevat. Mõistad ja teda siit õigeste kinni wõtta, siis on ta oma südant pidi ju käes.

Kes wõitu otsib, see otsigu inimese kired ülesse. Kirepid pidi wõib inimesi wedada nagu oheliku otjas. Koputa kire ukse pihta, ja sulle tehakse kõik ukjed lahti. Teeb üks inimene oma kire sunnil sulle ukse lahti, siis ära kardada, et ta seda usti pää abil kinni paneb, ehk olgu siis, et tal iseäranis hää mõistus on.

Lutwused ja sõbrused on kahte feltji. Esimest feltji sõbrused on niisugused sõbrused, millede juures mõlemad sõbrad oma loomuse, hariduse ja mõju poolest umbes ühesugusel järjel seisawad. Siin peawad sõbruse sidemed siidised ja ta piirid awarad olema. Mõlemad peawad uskuma, et teine temale hää wõib teha ja tahab teha. Ku on niisuguse sõbruse alus. Mõlemad peawad endid wabatahtlikult sõbruse alalhoidmise poole hoidma, et mõnesugused joowid, mis ühe ehk teise erasoowidest wälja kaswawad, lahutust ei sünnitaks. Mõlemad katsugu ühel plaanil ühise sihi poole sammuda, et nende tee mitte lahku ei läheks. Lähewad nende arwamised mõnikord lahku, siis peab kumbgi omalt poolt weidi järele andma, et kahest arwamisest üks ühine arwamine wälja kaswaks. Minult nii wõib nende sõbrusel püü olla.

Teist feltji sõbrused on niisugused, milledes teine pool teistsugune on, milledes näituseks waimuanded

ühel pool ja seisus ja rikkus teisel pool seisavad. Niisuguse sõbruse alalhoidmine on palju raskem ja kunstlikum. Tuleb siin wälja, et kasu ainult ühel pool seisab, siis on kohe karta, et see, kes kasuta jääb, sõbruse ära lõpetab. Kasu saaja pool peab siin hoolt kandma, et ta omalt poolt niipalju pakub kui iganes wõimalik, kui ta mitte just sedasama, mis ta saab, siis ometi sellewäärilist asja teise põllu päält. Mõrgem pool tuleb südant pidi pidada, sest et ta pää seks nõrk on. Teda tarwis nii walitseda, et ta arwab, nagu walitseks tema ise. Niisugustest inimestest saadakse sagedaste suurt kasu, keda osawaste wõib juhatada. Kes aga ennaft juhatada ei lase ja ise ta juhatada ei oska, see tuleb sõbruste asjades kolikambrisje heita.

Hoia ennaft pääle tungitud sõbruste eest. Wõta neid küll suure lahkusega wastu, aga ära neid mitte üle pää kaela usalda. Toida neid lahkusega, mitte usaldusega. Lahkus on iga haritud inimese kohus, usaldus ainult tõsiste sõprade kohus. Lase enne päikest wirgaste maakera ümber tiirada, ennegu ja ütled: See ehk see inimene on nüüd mu tõsiseks sõbraks ja usaldusmeheks saanud. Tõsine sõbrus kasvab aegamööda ja sigib ainult jäl, kus kasu mõlemil pool olemas on.

Need, kes endid igapäise pruugi järele sinu sõpradeks nimetawad ehk keda ja päälhitaudse mõõdu järele oma sõpradeks pead, need ei awa su filmi ialgi su puuduste ja nõrkuste üle, et ja neid wõiksid parandada. Nemad soowivad sind eneste sõbraks, aga ei taha ise mitte sinu sõbrad olla. Sellepärast on nad sinu wigadega ja puudustega

üsnä rahul. Nad teewad neile wahest koguni pai, kui nad osawad on. Suur osa inimesi rõõmuks teewad oma sõprade puuduste ja nõrkuste üle. Sage daste on ka just need nende kõige paremad lüpsilehmad. Niisugustest ebasõpradest võib igamees kergeste lahti saada, aga neid õigel ajal ära tunda, see on ainult ükikute õnnelaste asi.

Noored inimesed püüawad kõiki soovisid täita, et oma ligikonnale meeldida. Nad häbenewad ühte soowi täitmata jätta, mis neile kord ette on toodud. See ekslik häbi kannab hääs seltskonnas kõige paremat, halwas seltskonnas aga kõige halwemat wilja, sest hää seltskonna soowid on hääd ja nende täitmine ka hää, kuna halwa seltskonna soowid ja nende täitmine halwa poole weawad.

Noorte inimeste keskes tuleb weel üks teistsugune sõbrus ette, mis õnnetuseks ruttu algab ja õnneks ruttu lõpeb. Noored inimesed saawad kuskil tuttavaks, kuhu nad parem kumbgi ei oleks pidanud minema. Sõbrus walmis. Nad laenawad üks teisele raha ja jutustawad kõik ette, mis nad teadwad, sagedaste ka seda, mis nad mitte ei tea. Suhtumisi lahkuwad nad üksteisest, ja sõbrus ja tutwus korruga möödas. Nad ei mõtlegi enam üksteise pääle, ehk olgu siis, et nad üksteise rumaluse üle teiste ees naerawad. Sellepärast tuleb sõprade ja tutwate wahel suurt wahet teha. Mõnest hääst sõbrast, lõbusast seltslasest võib halb ja kardetaw sõber saada. Su sõprade järele tehakse ka su enese üle otjust.

Ütle, kellega sa läbi käid, ja ma ütlen, kes sa oled. See sõna on juba mitu tuhat aastat wana

ja on ka veel meie päivil õige. Ma tunnen üht inimest, kes, kui ta muga kord kõneleb, mulle iga viie minuti sees vähemalt kaks korda wiis ebatõtt ütleb. Ma tean ka, et ta wahest ialgi päris õiget teed mööda ei katsu oma eesmärgile saada. Ta teeraad on ikka kõwerad nagu mõnel kihwtisel loomal. Kes on tema sõbrad? Kas puhtad, õiglased mehed? Ei, need ei wõi ju temaga sõbrustada; tema ka nendega mitte. Tema wähesed sõbrad on tema enese laadi mehed! Nendega sünnib ta kokku ja need kannawad teda kätte pääl. Kes üht neist tunneb, see tunneb enam vähem neid kõiki. Suhtuwad teist laadi mehed nende jekka, siis lahkuwad nad neist warem hiljem ikka. Kes enesele halwa inimese sõbraks walib, sel on wististe midagi halba südamel pääl.

Halwade inimeste sõbrusest pead sa ennast sellepärast eemale hoidma. Kui sa aga kord nende pakutud sõbruse pead tagasi lükkama, siis tee seda niisugusel kujul, et see neid ei haawa. Haawad sa neid, siis oled sa nende waenluse all pea niisamuguses õnnetuses nagu nende sõbruses. Pead sa halwa inimesega sõbrust, siis tõmbab ta sind pori sisse, pead sa temaga sõda, siis tõukab ta sind pori sisse. Sellepärast nendega tarwis erapooletu olla. Sa wõid nende halbust ja ebawoorust südamest põlata, ilma et sa nende awalik waenlane oleksid.

Tarwis iga inimese wastu natukene kinniste nõupidega olla, kus seda tarwis on; aga ilmaaegune saladuste kraamendamine on naeruwäärne. Wähe tuleb seda ette, et sa pärast kahetsed, et sa ühe ehf teise inimese wastu küllalt awalik ei olnud. Seda

aga oled ja küll ju sagedaste näinud, et ja oma ülearu awaliku oleku üle ühe ehk teise inimese vastu päraft kahetsed. Eeda kahju ei wõi enam kaotada.

Ole noorte, rõõmjate seltslaste kesies ka noor ja rõõmus. Astu neist igas kõlblitus asjas weel samm ettegi ja usalda neile ka kas wõi oma armastuse asjadgi kätte; aga oma tõsised sihid jäta enese teada. Neid usalda ainult sellele, kes su proovitud sõber on, kes sinust ilmas enam elanud ja elutarkust forjanud ja kes oma eluseihu poolest ialgi siinuga selles tülis wõitu jooksuma ei wõi minna. Ma annan sulle nõu, et ja ialgi liiga palju inimeste helduse pääle ei loodaks, kus nad sinuga ühele wõiduplatjile astuwad. Häädus ja heldus, ifegi truuste peetud sõbrus kaub wõitluse wäijal inimeste keskest ära. Selle pääle waadates tuleb ijeäralist ettewaatusft soowitada. Kumal aga oleks, kui keegi seda ettewaatusft teistele ette pasundaks. Lahket nägu wõid ja ifka kanda, kui su süda ka pakju müüri taga warjul peaks seisma.

Ära neid usalda, kes sind lühikese, päälsikaudse tutwuse põhjusel ülirwäga armastawad. Kuudas nad wõiwad ieda? Neil on selle juures wahest omad salamõtted. Enne ära neid usalda, ennegu selgeks on jaanud, et neil midagi warjata ei ole, ehk et nad sind tõeste ja südamest armastawad. Ka nende vastu ole ettewaatlik, kes oma woorusi laidawad. Mis tembutamine see on? Tahan ad nad sind wahest ekjitada ja asja wassida? Ka siia on enne usaldust selgust tarwis.

Tõfine sõbrus nõuab ühesugust wanadust, waimuharidust ja elukombeid. Kus need liiga la-

hus seisawad, jääb ei wõi tõsine sõbrus ajuda, ehk olgu siis wanemate ja laste wahel, kus ühel pool armastus ja teisel pool auustus alusmüüriks on. Aga ühe omawanuse sõbrus võib julle wähe kasu saata, sest niisugune sõber tunneb ilma wahest niisama wähe kui sinagi, ja kui teie üksteist juhutama hakkate, siis võib küll tulla, et mõlemad hauku langete.

On ka minulgi mu lühikese elu sees sõbrusi olnud. Mõnda õõtsutas elaw sõbra armastuseleek; aga see kustus tuule käes ja hall tuhk jäi järele. Mõne alus oli ühesugune elusaatus; aga kui teed raad lahkusiwad, lahkus ka sõbrus. Mõni oli üleüldise suguwenna armastuse põhja pääle rajatud; aga ka seegi põhjus ei ole kõikidele wooludele jõudnud wastu panna, waid ta on jagedaste wankunud ja waonud. Minult asjalik lugupidamine mehe tõsijest wäärtusest on wastu pidanud. Katsi sellepärast neid oma sõpradeks saada, kelledest ja tõsist lugu wõid pidada.

Pea kõik noored ja enamiste kõik wanemad inimesed ei oska dieti armastada ega põlata. Nende armastus on piirita nõrkus, nende põlgdus pääta karedus. Oma ahwi armastusega teewad nad sellele, keda nad armastawad, kahju ja oma määratu põlgdusega kaewawad nad oma eneste teed raad aukusid täis, et ise jisse kukkuda.

Tutwuste ja sõbruste alalhoidmine nõuab oma jagu haridust ja kõlbusliste elufombete piiripidamist. Kui mehed ja naised isekeskes kõlbusliji piirid ei pea, siis kasvab nende sõbrusest peagi niisugune olek wälja, mis läilaks lähed. Ole kõigiti kõlblit

ja mõistlik, siis ei ole sul häid sõbrusi tarwis otfidagi, sest siis otsivad hääd sõbrused sind, ning ole igas seltslises wooruses kindel, siis on ka ju sõbrused kindlad.

Kui inimene kaua aega ühtesoodu oma igapäewast tööd on teinud, siis tüdineb ta wiimaks ära ja otsib meelejahutust. Meelejahutuse tarwitus on sellepärast iga inimese juurest leida, ka laiskleja juurest, sest laisklemine tüütab ka. Meele jahutused ei ole aga mitte ükski tarwilikud, waid ka kasulikud. Nemad annawad, kui nad mõistlikud on, tööjõule uut priskust, laiendawad filmaringi ilma tarwis, õpetawad inimeste iseloomu tundma ja näitawad nende südant niisugustel filmapilkudel, milledele selle üle ei walwata.

Meelejahutustel on aga omad hädahud. Nad wõiwad lõbu asemel tuskua tuua. Iseäranis on noored inimesed need, kes lõbu asemel tuskua jaawad. Nad purjutuwad suurte purjudega minema, aga neil ei ole kompast ega õiget sihti, millede abil laewa juhatada. Sellepärast tulewad peagi äpardused ja kõiksugused õnnetused ja nad leiawad rõõmu asemel walu ja häbi. Tahad sa ennast selle eest hoida ja meelelahutustest kasu saada, siis mõtle järele ja seadi enesele üleüldised sihid ülesse, millede järele ja selles küsimuses käid.

Meelejahutused on väga mitmesugused, ja mis ühele lõbustuseks on, wõib teist tüütada. Sellepärast peab igamees oma tarwitust mõõda enesele kohase meelejahutuse walima. Kes näituseks rasket tööd teeb, mis palju kehajõudu tarwitab, see ei leiaks sellest mitte suurt lõbu, kui ta pärast tööd jalutama

lähets. Kes aga ennast waimutööga on wäsitanud, sel on jalutamine suureks lahutuseks. Neile, kellede elukutse kehaliist jõudu wäsitab, on hääde kirjade lugemine suureks meelelahutuseks. See toob neile ka jäädawat kasu. Raskest tööd tehes seisab nende waim ilma toiduta ja tunneb omalt kohalt ka puudust ja kurnamist. Saab waim siin wahete wahel ka omale midagi, siis ei anna see mitte üksi temale rammu, waid tema annab ühtlasi ka kehale priskust. Mõistatatakse inimesed ka waimutoidu puuduse ja kehuse üle nii kaebada naga keha toidu üle, siis saatakse nad lühikese ajaga mõlemate poolest paremale järjele.

Uga ka neile, kes waimutööd teewad, toob hääde waimutööde lugemine meelelahutust. On keegi mõni aeg näituseks tülikaid lehti ja waimuwaesid kirju lugenud ehk pidanud lugema, siis leiab ta kõige armsamat lõbu sellest, kui ta teadusliisi kirju ehk häid luuletusi loeb. Siit leiab ta seda, mis endistes kirjades puudus, kuna ta sellest siin waba on, mis teistes kirjades teda piinasid — waimuwaesus ja kõiksuguste halbade sunduste ja soowide ette tungimine.

Enam kui raamatutest otsivad inimesed feltsidest ja feltskondadest meelejahutust. Siit on teda ka saada, aga tema kõrwal ka tusk. Kuida siin igamees lõbu võib kätte saada ja ennast tusu eest eemale aga hoida, see on paari sõnaga öeldud ja igal lapsel isegi teada; just sellest tulebgi suurel määdul, et seda igapäises elus palju tähele ei panda. Igamees teab, et ta söögi ja joogi läbi rõõmu võib saada. Igamees teab niisama ka, et selle

juures parajust tuleb pidada; aga kui kord käes on, parajuse piiri teoga ära määrata, siis jätavad saja seast wähest 90 seda tegemata ja lähewad kaugele üle piiri. Pärast on raske ütelda, kumb suurem on, kas nende pääwalu ehk imestamine oma ekstimise üle.

Niisama igaw oleks see õpetus kuulda, kui keegi ütleks, et raha pääle mängimine halb on, sest et ta palju tüli toob ja ka taskut tühendab. Seda arwab igaüks isegi teadwat. Selle teadmine ei hoiaga aga mõnda inimest mitte tema eest, waid juhatab teda just häda sisse. See on wana targa hiire lugu, kes august wälja tulles lõksu nägi ja inimeste kawaluse üle suure targa jutluse pidas. Ta teadis sedagi, kuidas lõks kolme pilpa pääle oli õrnaste ülesse seatud, et sedamaid kukkuda ja hiirt furnuks lüüa, kui ninakesega jõdda külge puutuks. Ta töötas siis ka täie teadmisega, et ta jõdda puutumise eest ennast küll hoiab. Aga haijutamine, see oli ise asi. Ta haijutas, hää haiš tõmbas ta nina aga ometi jõdda külge ja hiir leidis ätilise surma kõige oma tarkusega. Selle kohta ütleb üks Wene wanaõnna: Говорить прямо, а дѣлаетъ гриво — räägib õigeste, aga teeb kõweraste.

Loomade taltjutajad on näinud, et ainult neid loomi wõib taltjaks teha, kes seltskondades elawad. Teisi, kes üksikult elawad, ei suuda keegi taltjutada. Seltskonna armastus on siis haridusele üheks aluseks. Otsid ja haridust taga, siis otssi hääd seltskonnad ülesse ja muretse enesele nende seast meelelahutust. Kui palju käiwad ka inimesed koosolekutel, et meelelahutust leida! Kaugelt rännatakse koosolekutele kofku, et aratust ja õpetust, meelelahutust ja lõbu

saada. Ja kes seda kord ise teinud, on küll ka näinud, et ta waewa ära tasub, kui koosolek muidu õigel korral oli.

Ka mitmesugused kunstietendused, nagu kontserdid ja näitemängud, tulewad siia arvata. On nemad oma jisu ja kunsti ojavuse poolest hääl korral, siis võid neid kõigiti hääde lõbustuste seika lugeda. Õegi tantsimist ei või koguni hukka mõista, kui ta ka üks edew asi on. Ta on kord terwes haritud ilmas moodis ja sagedaste peawad ka waimurikkad inimesed sellest edewusest osa wõtma. Kes seda aga kord teeb, see tehku seda hästi. Ma ei jõua aru saada, mispärast üksluised hüppama hakkawad. Nende istumist on ju palju parem päält waadata.

Üleüldse on soovida, et kõik, mis ja teed, sa võimalikult hästi teeksid. Kui sa midagi tegemata jätab, siis on see sagedaste küll halb, aga kui sa midagi halvaste teed, siis on see ikka halb. Tahad sa aga midagi hästi teha, siis pead sa oma terve tähelepanemise tehtawa asja pääle pöörama. On sul ühel filmapilgul meelelahutamine ees, siis ole ka kõige mõtte ja meelega selle juures ja ära aela oma mõttega hädaorgusid mööda ümber. Wiib sind pärast su elukutse selle hädaoru sisse, siis oled sa muidugi säääl, ja see ei aitaks sind ka mitte palju, kui sa sääält löbusa meelelahutuse poole wahiksid. Iga toimetus, mis hästi peab korda minema, nõuab inimeselt ta terwet tähelepanemist, sagedaste ta terwet jõudu. Kui igal woorusel oma ebawoorus külle all waritsemas on, siis on ka igal rõõmul oma häbi kannul. Et siin üht ilma teifeta kätte saada, see nõuab inimestelt niipalju mõistust, et mitmed

feda nõudmist ei jõua täita, waid ebarooruste ja häbi sisse langewad.

Nii läheb inimesel ka meelelahutuse otsimise juures terawat tähelepanemist ja mõistust tarwis. Onn sellele, kellel teda on!

Iga asi tahab õppimist. Nii ka rääkimine koosolekul. Koolmeistritel on seminaarid, kus neile õpetamise kunsti õpetatakse. Niisuguseid seminaarid ei ole aga mitte olemas, milledele meestele juhatus antakse, kuid koosolekul tuleb asju ajada, rääkida ja wait olla. Selle seminaarid on koosolekud ise ja koolmeister on tähelepanew koosoleja. Kes siin hääd ja halba tähele paneb ja meeles peab ning ennast selle järele juhatab, see võib meie ajal mõne aastaga kene seminaari läbi käia, see on, ta võib lühikese aja sees niipalju koosolekuid näha saada ja nendes niipalju õppida, et ta, kui ta ka ühes räägib, ennast teiste silmis mitte ei alanda, waid ülendab. Mõlemad on koosolekul fergeste võimalikud, jah tingimataalt tulewad tagajärjed.

Et asi nii on, seda teab igamees, kes selle pääle on mõtelnud. Keegi tõuseb koosolekul ja räägib asja kohta. Toob ta uusi, tulusaid mõtteid ette, millede abil asi edasi läheb, siis sünnitab see wagu-
jal wiijil teiste juures lugupidamist. Räägib ta mitu korda ja aitab asja igakord edasi, siis näeb igamees seda hää meelega, kui ta jälle sõna palub, et asjale edu anda.

Wõtub aga keegi teine sõna, kes ainult kõneleb, ilma et sellest asjale enesele edu tuleks, ilma et ta midagi jõuaks ära seletada, ilma et ta kõnegi kene oleks kuulda, siis annab iga päältkuulaja

temale kehwa tunnistuse. See tunnistus on seda mõjuvam, et ta mitte kõneleja taskus ei seis, waid teiste inimeste taskuraamatus, mille üle kõnelejal mingisugust wõimu ei ole. Räägib niijugune koosoleja weel sagedamine, siis on selge, et tal oma ega teiste kõnede kohta mingisugust mõõdipuud ei ole, mille abil ta nende wäärtust mõõdaks. Ja on palju enam ses ekslihes arwamises, et tema kõnel ei tea kui suur tähtsus sees seisab ja teda sellepärast hääle meelel kuuldatse. Ei leia ta aga seda teiste juurest mitte, siis ei saa ta asjale otja ega aru pääle. Teised inimesed on tal kui mõistatused arusaamata. Mõistatusse kerge seletus on aga tema enese rumalus. Mida suurem see, seda südimine tikub ta ette ja seda enam rikub ta enese lugupidamist ja asja-ajamist. Oleks tal wähegi otjustamise wõimu olemat, siis jääks ta mõistlikult waguji istuma, kuni ta targemaks kaswab.

Mõnest koosolejast wõib ju sõnapalumisega juures ette ära näha, et temast palju ei ole oota. Kuna üks räägib, kuulatab tema päält. Ütitselt tuleb tal ühe ütelse juures midagi meelde. Seda aruldasit leidust tahab ta aga seltsamal silmapilgul teistele kuulutada. Ta palub sõna üks kord ja üheksa korda ja on nii rahutu, et terwel koosolekul häda on päält waadata. Koosoleku juhataja on ta nime küll ülesse kirjutanud ja talle mõista annud, et ta kohe sõna saab, niipea kui kord tema kätte tuleb; aga tema õnnetu ei kuule ega näe enam muud kui seda mõtet wõi mõttekest, mis tal aju jisse tsuskas, ja teeb õige läbirääkimise oma edasiwältawa sõnapalumisega raskeks. On tema ees paljudel sõna,

siis tuleb sagedaste, et ta seni tulnud mõtte ära unustab ja pärast, kui kord tema kätte jõudnud, sõnagi juust wälja ei saa. Mõned aitawad oma laewa siis seega õnnetusest, et nad teatawad, see ehk see eeskõneleja olla tema mõtted juba ette toonud. Wäga hää!

Mõned armastawad oma lühikestele kõnelele hirmus pikad sissejuhatused teha. Kui see asja seletab, siis on see hää; aga enamiste on niisugused sissejuhatused jellel hädatundmusel ilmale sündinud, et ilma pita sissejuhatuseta kõne ise liig armetu saaks. Larwis seda armetust siis wõeraste filmades kinni katta. Aga kas see korda läheb? Ma ei usu mitte. Kes päris mõttega, mis ta asja kohta tahab avaldada, ennaft ei päästa, jellel on ennaft wõõraste mõtetega weel rassem päästa. Mida enam ta mõtteid ja mõttekefi siit ja säält juukseid ja hilpusid pidi kokku kujuk ja koosolekut koolmeisterdab, seda igawamaks teda peetakse ja seda enam kaob ta päris mõte udu sisse. Lahad ja tubli asjatundja ja rääkija olla, siis otji oma mõttele kõige lühem sõnakuju ja too ta, ku wõimalik, ilma iga sissejuhatuseta ette.

Mõned teewad omad sissejuhatused juba awaldatud mõtetest. Nad wõtawad kõik kokku, mis selle asja kohta on juba öeldud. Kui see hästi saab tehtud, siis on see ju hää; kuid kokkuvõtmine on koosoleku juhataja asi, kes seda siis toimetab, kui ta seks paraja aja näeb olewat, nagu neil kordadel, mil mõtted liiga laiali lähewad ehk kui asja üle otjust hakatakse tegema.

Üksikult kõnelejalt argu oodaku keegi teiste mõtete kordamist, waid tema eneje mõtete awaldamist.

Ääta sellepärast teiste mõtete kordamine ja korraldamine nende hoolde, kelle asi see on ehk kellel enesel oma mõtteid ei ole. Kui sina ülesse astud, siis ütle lühidelt ja selgeste, mis su oma mõte on, mida teised veel ei ole awaldanud. Ainult see mõtte teerõis teeb jilda, mida mõõda asajamine võib edasi saada.

Seda teatakse meie päewil ka wäga selgeste; aga selle juures ekhitate jälle teise wea sisse. Mõned kõnelejad panewad aruldase rõhu oma kalli „mina“ pääle, et igatahes seige oleks, et just tema ise ja ei keegi muu seda ehk seda ütles. „See on minu arwamine, mina ütlen seda, minu mõtte järele on asi nii, mina annan seda nõu; mina ei tea, mis teised mõtlewad ja arwawad ja ütlewad, aga minu arwamine on see.“ Niisugusel nimetamisel on igatahes halb mõju kuuljate kohta. Mis tarwis nii suure rõhuga enese ja teiste rääkijate wahel wahet teha? Eks see ole iseenesestgi selge? Koosolejad kuulewad näewad isegi, mis üks ehk teine ütleb ja joo-wib, ja kui nad siin kõik rääkijad peakswad läbi segi ajama, siis ei maksa niisuguse lolluse juures nimetamine ka mitte. Ehk on rääkija nii weike ja wäeti mehekene, et teda teised tähele ei pane, siis võib niisugune tähelepanemise enese pääle tõmbamine ainult haletsemist äratada. Niipalju kui mina olen seda lugu wõinud tähele panna, on temal enamiste teistjagune põhjus: Kõneleja püiab teiste arwamisi oma arwamistest auupaikkudes ära lahutada ja ifka filma ees hoida, et tema oma arwamisi kuidagi wiisi teiste wäärilisteks ei pea. Aga mis ta siis nii kerget kaupa turule weab? Muustagu ta ifka

teiste mõtteid, aga astugu omalt poolt ka ainult niisugustega ette, millel oma väärtus on, ning jätku siis selle väärtuse kaalumine teiste hoolde.

Iseene „minu“ ettekandmine on igatahes kahtlane asi. Sünnib ta selles tundmuses, et ettekandja enesest iseäranis lugu peab, siis on teada, et see kellegi meele pärast ei ole. Tahab aga keegi sel mõttel ennast nimetada, et sellega näidata, kui vähe ta enesest lugu pidada, siis võib mõni teine kergeste selle küsimuse pääle tulla: „Kas ta seda mitte oma hellale edevuse pärast ei tee? Ta tahab teiste tähelepanemist iga hinna eest enese pääle tõmmata, ka siis, kui see teiste poolt tema haletsamiseks sünnib.“ Ka võib juin küsida, kas ta ennast wähest mitte ses lootuses ei alanda, et teised teda seda enam ülendatšivad. Kui ja ei soowi, et koosolejad sinust üht ehk teist ei mõtleks, siis hoiu ennast minatamisest wabaks ja räägi haritud, mõistlike meeste wiisil. Kuidas need aga räägiwad, seda pead ja koosolekute pääl ise tähele panema. Ühest mõistlikest koosolekust wõid ja enam õppida kui ühekjast mõistmatast. Sellepärast otši esimest ja jää teistest eemale.

Meie ajal on palju politika mehi kuulda, aga wähe politikat näha. Igamees tahab hää meelega politikat teha, aga politika aabits on alles kirjutamata. Witmed peawad endid osawateks „politikameesteks“ ja arwawad teisi oma tahtmist mööda lükkawat, kuna neid endid lükkatse. Nad arwawad edasi saawat, kuna neid tagasi talutatatse. Nad weawad kodumaa teede pääle kruusa, et hää oleks sõita; aga nende kruusaaugud on teede alla tehtud, kuhu sõitjad siisse kukkuvad.

Nende ridade otstarbe ei ole aga mitte see, et „politikameestele“ sihi ja siisu poolest juhatust pakkuda, waid neile ainult üleüldist märkust anda, mida ka nende wastasedgi wõiwad ühesuguse kasuga tarwitada. Mis on politikamehe pääomõdused? Kuida ajab ta oma asju?

Politikamees walitseb täielikult oma südame tundmuste üle, et need ta mõistust ei tumestaks ja seega ta tegusid ja kõnesid külmalt tarkuselt ette määratud sihilt mitte kõrwale ei weaks. Ta on kannatlik, et rumalaid, tühje, edewaid ja igawaid asju wagusi wõiks päält kuulata. Ta on osaw palweid tagasi lükkama, ilma et ta selle juures palujaid pahandaks, ehk kui ta palweid täidab, siis kohustab ta palujat kahetsuselt enese wastu. Ta mõistab ilma waletamata tõtt ütlemata jätta ja tal on teraw pilk, millega ta teiste silmist seda wälja loeb, mis nad tema eest tahawad ära salata. Ta on lahke, et tema palgest midagi ei wõiks lugeda, ja ta näitab awalikku südant, kuna ta õieti wäga tagasihoidlik on. See politika aabits on kerge lugeda ja kerge ka põhä õppida, aga tema järele igapäises elus ja aruldastel kordadel elada ja asju ajada, see on enamiste kõigil weidi wõimata. Inimesed on küll harjunud teiste waljust kannatama ja ka teistele waljust näitama, aga iseenele wastu walju olemine näib neil mõistuse wastu olema. Südame wastu on see küll, aga mitte mõistuse wastu. Mõistus sunnib just ennast waos hoidma, et eesmärgile saada.

Kui sa osaw politikamees tahad olla, siis tee oma awalikud waenlased oma salajateks sõpradeks. Kõi nendega nii ümber, et nad sind kui kaasini-

mest auustavad ehk koguni armastavad, kuna nad sinu töö üle ikka käredate kohut võivad mõista, sest et ja nende püüdmisi ritud. Kes oma vastast avalikult haavab, see ekjib selle tarkuse vastu. Laida mehe püüdmisi ja tegusid, aga käi mehe enesega meelitades ümber. Ära waidle ialgi, teisi pahan-dates, asjade üle, mida ükskord võimalik ei ole kätte saada ehk mis kättesaamise väärtgi pole, waid katsu parem seda kõikide nähes rahule jätta, millest asja ei saa. Mõistlik järeleandmine on mõnelegi hiil-gawa võidu toonud.

Kes iga tühise jutu järele jookseb, see kulutab peagi omad jalad ja kaotab oma pää. Üks Brants-lane, kui meie ei ekji, Talleyrand, ütles kord selle kõdistawa, aga ebatõe*) sõna: „Inimesele on keel antud, et ta oma mõtteid võiks warjata.“ Meie võiksimme tema järele, aga tõe põhjal ütelda: Uulit-satele ja tänawatele on keel antud, et nad meie oma soppa võiksiwad meelde tuletada. See, mis sulle kõrwa siise sõištatakse, ei ole pea ialgi otjani õige, aga wäga sagedaste otje wale. Oma film on kuningas, oma teadmine aga keiser. Kuulu-jutud on küll häa materjaal kuulutajate tundmiseks, aga mitte asja enese otjüstamiseks.

Kui lapsed oma wanemate pääle mõtlewad, siis röömustawad wanemad selle üle. Nii võib ka rah-was röömustada, kui ta pojad teda oma südames kan-nawad. See on häa, kui rahwa sõber enesele rahwa

*) Kui see Brantslase ütlus õige oleks, siis oleks ka need õi-ged: Inimesele on jalad antud, et ta paigal võiks seisda. Inimestel on filmad antud, et neid võiks kuuni pigistada ja plime olla. Inime-sele on kõht antud, et ta nälgä võiks ära surra, jne.

usaldust teenib, aga weel parem on see, kui ta rahwale katjub kindlaid jalgu alla ja selget pääd otša kaswatada, kelle pääle rahwas oma usaldust igatahes wõib panna.

Selle ajakohase päätiiki juurde tahame pärast tagasi tulla. Siin paneme enne mõned targad politika sõnad ette, mis Brantsuse Kardinal von Neg († 1669) on järele jätnud ja mis weel meie päewil tähelepanemise wäärt on. Neg (rääs), kes ilmas nii palju näinud, wangikodades istunud ja 15 aastat wäljaspool isamaad kui põgeneja ümber käinud, wahel ajal aga mitmel korral kõrgete ametite pääl olnud, kirjutab:

Kõik, mis julge tükk näib olevat, aga seda ometi mitte ei ole, on enamiste ifka targaste ette wõetud asi. — Kõhklewad inimesed teewad ifka hää meelega niisuguste asjadega tegemist, mida kahte moodu wõib toimetada, sest siis ei ole neil tarwis omalt poolt otstust anda ega wõidelda. — Tähtsate asjade juures ei ole üksigi samm tähtsuseta. — On aega olemas, kus mõningatel inimestel ifka õigus on. — Mõrku päid ei pööra üksigi asi nii kergeste kui see, millest nad midagi aru ei saa. — Suures hirmus tehakse sedasama, mis üleliigses julguses tehakse. — Sõnade walimine on tähtsate toimetuste juures niisama tarwilik, nagu ta tähtsuseta asjade juures ilmaaegne on. — Waitne ilm, mis tormi järele tuleb, on raske aeg; sest siis kuulufse meelitusi kahetordfelt, aga umbusaldus ei ole ometi weel mitte kustunud. — Üra põlga oma sõprade wigasid mitte nii wäga, et sa seeläbi oma waenlastele hääd teed. — Mõtradele tarwis auksid

näidata. Küll nad siis selle tee pääle jooksewad, mida neile näidatakse. — Kõhklejad inimesed ei jätta endid tee poolest ühendada, kui nad ka reisi eesmärgi poolest juba ühenduses ongi. — Suur osa inimesi ei uuri mitte nii suure hoolega neid põhjusti, mis nende arvamiste vastu ette tuuakse, kui neid, milledega nad teisi tahawad oma poole pöörda. — Inimeste kõige wiletsam troost on see arwamine, et nende wead ka teiste külles olla. — Ainult tubli elutarkus sunnib inimest raskusi ära kandma, et selle läbi tulewaid, weel suuremaid raskusi enesest eemale hoida. — Suurema osa sõpruste alus on wältaw õnn. — Üks kestkmine (waene, nõrk) pää, kelle sees põhjendamata umbusaldus kergeste wõib pesitada, on ühe tubli era-konna juhataja kõige õelam wastane, sest et see ka oma põhjendatud umbusaldust peab warjama. — Kes suurte sarnane tahab olla, see kumardagu weikeste juurde alla. — Üksigi wõimus ei wõi selle auu wõtta, kes seda oma erakonnas mõistab alal hoida. — Usaldus torgib sagedaste niisama nagu umbusaldus. — On aegu, mil ainult wigasid wõib teha. Aga mitte saatust, waid inimeste eneste süü talutab neid niisuguse aja sisse. — Oma erakonnaga läbi-jaamine on raskem kui wõera erakonna vastu wõitlemine. — Tarkus käsib mõnikord ka juhtumise juurest nõu küsida. — Maailmas jõuab iga asi ükskord oma kõige kõrgemale tipule. Mõistuse kõige kõrgem kraad juudab seda ära tunda ja tarwitada. — Põlgduse ja ühtlasi ka naeru all olla, see on kõige kardetawam seisukord. — Lollid ei anna ialgi õigel ajal järele. — Waele mõistusega inimesed jooksewad ikka kõige suurema käre järele. — Ära puutu sellesse,

millest ja jagu ei saa. — On sul rahwa üle mõju, siis pead sa sagedaste ka selle eest wastutama, mis rahwas su tahtmist vastu teeb.

Ilma tundmine õpetab meie kaht otsata tähtsat asja, milleks meil aga oma loomu poolest mitte õiget tahtmist ei ole. Esimene asi on see, et meie oma näo ja tundmuste üle peame walitsema. Üks inimene, kel elutarkust pole, läheb iga halwa juhtumise juures wihaseks ja rusuneb häbi ees maha. Wiha teeb ta meeletuks ja häbi rumalaks. Kel aga elutarkust on, see teeb nagu ei mõistaks ta seda, mis ta ei wõi ega tohi puutada. Etsib ta, siis parandab ta selle oma külma were läbi jälle ära; aga ta ei wao komistaja hobuse wiisi unte wigade läbi mitte sügawamasse.

Teine asi on awalik nägu ja mõtete tagasihoidmine. Neil inimestel, kellede pilku elutarkus ei ole teritanud, on patrawad paled ja nad on nii rumalad, et nad seda oma palega näitawad, mis nad kehwa mõitusega peawad ütlemata jätma. Maailm on kord nii, et inimesel sagedaste tarwis tuleb, pa-handawate juhtumiste juures lahket nägu teha. Sagedaste peab pale rahutolemist näitama, kui süda sellest kõige kaugemal on. Sul peab wõimalik olema inimest naeratates vastu wõtta, keda sa parem mõdegaga vastu wõtaksid. Aga sul peab ka wõimalik olema, seda auusal wiisi ilma äraandja mõtteta teha. Wõiustliku, wiisaka elukombe piirtest ei tohi ka siin mitte üle astuda. Sõbrust ei kuuluta ega tõenda keegi auus mees, kui tal teda südames ei ole. Muudu effiks ta tõe vastu. Kes aga selle vastu, keda ta ei armasta, kõlbulist lahkest näitab, see ef-

fib tõe vastu niisama wähe kui see, kes teiselt oma wõla maksmist nõudes ennast „sõnakuulelikuks sulaseks“ nimetab. See ei ole muud kui kõnetäänud haritud rahwaste seas. Ta on aga seitskonna rahu ja kõlbuliku tooni warjumüür. See müür on ainult warjus, aga tema warjus ei tohi mitte kihwt kaswada. Näägi ikka oma eluaeg tött, aga ära mitte kõike wälja räägi, mis tõe on! See olgu iga inimese esimene juhtsõna, kel usku, au ja mõistust on. See on raske ütelda, kumb suurem narr on, kas see, kes tõe kaewu põhjani tühjaks pumpab ehk see, kes ta walega finni matab. Need, kes siin piiri ei pea, ei ole ialgi targad inimesed. Arad ja halbid otsiwad wale ja eba truuduse juurest enestele tuge.

Sagedaste on weikese mõistusega inimesed hää annetega inimeste üle walitsenud, ilma et wiimsed seda märgasiwad. Ja see kõik tuli sellest, et weiksema annetega inimesed enam eiutarkust oliwad kogunud kui need, kes nende wõimu alla oliwad langenud. Nemad paniwad teiste tublimate nõrkusi tähele, koputasiwad mõistlikult nende nõrkuste ukse pihhta, ja neile tehti terve walitjuse wald lahti.

Kõige kasulikum walitjuse mõju on mõju ise-enele üle ja kõige kenam nägu lahke nägu. Need aitawad meid neid tundmusi ja mõtteid tagasi hoida, mis kord warjule peaksiwad jääma ja millede awaldamine meid ainult teiste wõimuse alla jaadab. Muidugi maksab see ütlus ainult nende kohta, kel oma enese tundmusi ja mõtteid on. Kel neid ei ole, sel ei ole ka midagi awaldada ega kaotada.

Kes mitte seda wäärt enese üle ei jõua walit-
seda, et ta halbu asju ilma nähtawa pahanduseta

ehk ilma palge muutmiseta võiks kuulda, niisama et ta häid asju ilma äkilise rõõmu avalduseta võiks vastu võtta, see seisab iga kavalalt petja ehk narri wolis. Wiimased pahandavad ehk meelitavad teda meelega, et tema avalduste läbi ta südamesse wadata ja saladusi kätte saada. Kui ja oma rahakasti ei wõi teiste kätte usaldada, kuidas wõid siis oma südame mõtteid nii kergel meelil iga ligema inimese kätte anda!

Nii kuidas juurema hulga inimeste juures fired (Leidenschaftен, страсти) mõistuse üle walitsewad, nii wõib hoolsa harjutuse läbi ka mõistust kirgede üle walitsenema panna. Leiad sa, et kirgede lained su sees kergeste kohisema hakkawad, siis tee enesele seaduseks, et sa ialgi siis üht sõna ei räägi, kui sa niisugust kohinat kuuled. Niisama tee otsuseks, et su nägu siisimisi liikumisi ei tohi ära anda. Wäsimata hool wõib sind selles küllalt osawaks teha. Oled inimesed, kelledega mul tegemist on, hästi rõbad ja perud, siis võiks ma neilt iga tõe põhja kätte saada. Ma muretsesin ainult selle eest, et nende keskmiist katlakest natuke keema ajada, küll see siis üle keeks. Kes kaardimängu juures teiste palest oskab nende mõtteid lugeda, see wõidab ikka kergeste, kui ta ka kas wõi kõige auusam mängija on. Kõik mängijad aga, kelledega meid igapäine elu sunnib ühte lauda istuma, ei ole auusad. Mis tarwis ma siis niisugustele oma pale najal kõik ära lobisen, millest nad jeda enam kasu kisuwad? See ei saa ilmas üleüldse mitte elada, kes ka oma põhjendatud pahandust ei suuda warjule hoida, milleks tal nii tihti asja antakse. Kes oma tundmuste üle mitte

nii waljuste ei jõua walitseda, et ta ka nurjatu tüki juures wagusaks jääb, see peaks sellele ilmale parem selga pöörama ja kõrbesse elama asuma.

Kuulata, mis inimesed ütlevad, aga pane ka tähele, kuidas nad seda ütlevad. Kui sul wähegi terawust on, siis saad sa filmade abil enam tõtt kätte kui kõrwide abil. Inimesed wõiwad ütelda, mis nad iganes tahawad, aga oma palet ei saa nad mitte ikka oma tahtmise järele seadida. Silmad lobisewad seda wälja, mis suu warjab.

Pane sellepärast hoolega inimeste waadet tähele, mitte üksi siis, kui nad sinuga, waid ka, kui nad teistega räägiwad. Piltudest wõib sagedaste seda wälja lugeda, mis nad sõnadega ütlevad, kui ka ühestgi öeldud sõnast aru ei saada. Waata sellele inimesele otja, kellega sa räägid. Kui sa mujale wahid, siis arwatakse sul halb südame tunnistus olewat. Ühtlasi ei wõi sa nende waatest midagi wälja lugeda, kui sa neile otja ei waata. Kuida ju öeldud, wõid sa oma filmi enam usaldada kui oma kõrwu.

Rõige tähtsam tundmine on maailma tundmine. Tema kättesaamine nõuab niisama ja weel enamgi waewa ja tähelepanemist kui üksigi teine tundmine. Kes siin mitte just meelega ja tahtmisega enesele tarkust ei korja, see jääb terweks eluajaks lapse järje pääle. Inimeste elu olu, iseäranis nende hariduse käik ajab neile kõigile enam ehk wähem ühejuguise ülikonna selga, mille sees ükikute õiget ijeloomu raske on tundma saada. Sellepärast on terawat piltu ja hoolsat tähelepanemist tarwis. Inimesed on mõnesgi asjas päälsikaudsed, kõige päälsikaudsemad on nad aga üksteise tundmises.

Kes inimestega ümber kõib, sel on ikka hää, kui ta midagi on õppinud ja tähele pannud ja kui ta võimalikult palju teab. Mõnikord tuleb tal siisgi tarwis nii teha, nagu ei teaks ta üht ehk teist asja, ehk tal see küll tuttav on. Mõnel inimesel on see suureks rõõmuks ja troostiks, kui ta kedagi leiab, kellele ta midagi võib jutustada ehk seletada. Ta hiilgab siis enese filmis weidike. Niijuguste vastu võib mõnikord seda lahkust näidata, et meie üht teist asja, millest nad hää meelega jutustada tahavad, ei ütle öieti tundwat. Sala jutukõmina juures tuleb ikka, kui meie mitte just oma usaldusmehega ei räägi, nii teha, nagu ei tunneks meie neid, kui meile neid sellepärast ka ei tea kui palju korda uueste jutustatakse, sest warguse edasikandja on niisama paha inimene kui waras ise. Ka teeb see hästi, kes näitab, et ta salajuttusid hästi ei suuda uskuda. Kes näitab, et ta üht salajuttu ei tunne, see just saab teda täielikult teada, sest temale jutustatakse siis see lugu uueste ette. Inimesed tahavad just ikka näidata, et nemad midagi teadwad, mis teistel tundmata on.

Baha aga ei wõi see sulle mitte teha, kui sa kõik teada saad. Kuid kuulata ettevaatlikult asjade järele, et sind mitte uudishimulikuks ei hakata pidama. Mõned teewad tundmata asjade juures nagu teaksiwad nad kõik. Siis ei ole teistel asja seda nende eest enam salata, ning nad lobisewad jutu pääl kõik wälja. Küsi aga võimalikult wähe otseteel asjade järele, mida waiba alla warjatakse.

Kui keegi, keda sa ainult pääliskandu tunned, kellele sa midagi ei ole hääd teinud ega sõbrust näi-

danud, kui niisugune keegi sinu vastu äkitselt oma usaldust ja armastust näitab ja tõendab, siis ole tema vastu muidugi lahke, aga hoiu oma usaldust ikka veel niikaua tagasi, kuni sa ta püüetest oled teada saanud, et need tõeste auusad on. Lamba nahaga kaetud hundid püüavad ikka kõige waga-
mad lambad olla — kuni nad wiimaks äkitselt oma hambaid näitavad. Üks filmapilt ei sunda ühtgi suurt asja ülesse ehitada, ka armastust mitte. Kui keegi ühe iseenesest usuwäärilise asja tõendamiseks ülearu aurujõudu pruugib, siis võib küll arvata, et ta kord waletab, sest õige asja juures ei oleks ju niipalju muret tarwis. Tubli müür ei tarwita tuge.

Kes inimesi ligemalt tunneb, see nende kindlustest ja tõendustest palju lugu ei pea. Kui üks asi muidu oma loomu järele usaldaw ei ole, inimeste tõendusel talle palju usaldust ei või anda. Käägitakse, et omakasu mõnikord wande on wankuma pannud.

Mõnest seltskonnast leiad sa ka inimesi, kes oma sõnu ikka pühaks peetawate sõnade najal tõendawad. Need inimesed ei tee ühelegi seltskonnale auu. Nad on kehwa haridusega ja kehwa mõistusega inimesed, kes enestele mitte ei ole jõudnud selgeks teha, et pühapäewa riie reht pekstes rikunud saab. Nende harjunud wiis, millel õieti mingisugust otstarbet ei ole, on niisama halb kui rumal.

Ühel inimesel võib wäga auus meel olla. Selle üle ära waidle. Ära aga seda auusust nii kergeste usalda, et sa oma elu ja õnne tema kätte annad. See mees võib mõju, kasu ehk armastuse poolest sinu wastaseks saada ja siis on tema auusu-

sel üli raske proov teha. Sagedaste kuttub ta läbi. Ma tunnen inimesi, kes ühe asja hääks ilusaid sõnu tarvitavad ja kuuljaid oma võrku võtavad, kes aga üle öö selle asja hufatuses kõige õelamalt välja astuvad ja siingi jälle uskumist leiavad. Nende siht ei ole aga asja edendamise ega rikkumine, vaid wägune omakasu, mida asja najal ajavad. Sellejuures võivad nemad ju ikka ka rõõmsad olla, kui asi edeneb — kui aga sellest neile kahju ei tule. Nii üht inimest tema meeleaunuse järele kuldkaalu pääle panna on üleüldise üli raske. Etimine paremale ja pahemale poole on siin väga kerge. Wiimaks peame oma südant küsima, ja kui see ühe mehe üle mitte hääd otjust ei anna, sest et ta tema auust kahtlastelt radadelt on leidnud, siis on see meie wiimane kohtumõistja.

Kui üks inimene tahab näidata, et tema mõne wooruse poolest teistest ees on, siis waata sina ette: Ta on enamiste ikka petja. Enamiste, mitte itka. Ütleb näituseks üks kaupmees, et temal kõigist kaupmeestest kõige parem kaup olla, siis on tarwis tema kaupa iseäralise hoolega läbi katsuda. Tema ei tea ju kõigi teiste kaupmeeste kaupa laita ega kiita; laidab ta aga, siis teab ta ise väga hästi, et asi nii halb ei ole, kui ta ütleb, ja seega ta — petib, segab, räägib ebatõtt; ta ei ole auus mees, ta võib sind ka just oma kiidetud kaubaga petta. Niisugused petised ei sigine aga mitte üksi auusate kaupmeeste keskes, vaid ka tuhandal teisel inimeselikul tööpõllul, ja nimelt jääl seda lopsakamalt, kus asjale raske selgust on saada, olgu et see kawa tuurib ehk et see laiemat silmaringi, küpsemat otjustamise

wõimu nõuab, kui seda üleüldlikult ehk leida on. Sää1 on petiste päris tallermaa. Nad tekkivad äkitselt päewaforrade, ilma et keegi neist seda oleks enne aimanud, teewad niisuguse näo, nagu oleks kõif kõige paremas korras, ja neil läheb mõnikord petmise waral enam korda kui teistel auusal wiijil. Hobuse jalg ja rebase saba paistawad mõnikord küll selgeste wälja, ette maalitud mere asemel nähitse mõnikord ainult märjaks tehtud maapind, sagedaste komistawad nad ka iga kiwi kannu juures nagu pimedad, aga nad leiawad ikka jälle mõne hilbu ja nära'a, millega seda finni katta. Mida vähem niisuguseid ühel maal sallitakse, seda enam neid sää1 figineb. Sellepärast olgu see iga inimese mure, et ta auufaid petjatest õpiks ära tundma. Tungi inimese südamesse ja waata, misugused püüdmiised sää1 pehitawad. Mis sa siit kätte saad, ainult seda wõid sa kui õiget materjaali tarwitada, millest sa ühe asjaliku otsuse inimesest ülesse ehitad.

Kui sulle ühe inimese iseloom ette kirjeldatakse, siis tea, et see ekkitustest ei wõi waba olla. Sinu hool ja mure olgu, et ekkitused sind ei ekkitaks. Kirjeldus olgu sulle ainult sõrmenäitufeks, mille järele sa oma tähelepanemist juhataid. Otsused tulewad aga su oma nägemise järele teha.

Mõnede inimeste sees pehitab enam ehk vähem tighedust, mõnede sees õelust; kõikide sees on aga nii palju edewust leida, et keegi seda andeks ei anna, kui teda halwaks peetakse ehk alandatakse. Mitte igamees ei taha luuletaja ehk kirjanik, kõnemees ehk politikamees olla. Küll aga nõuab igamees, et tema igapäisest inimese mõistufest lugu peetakse, mille abil

ta enesele inimeste seas auusat ajat nõuab. Kes seda nõudmist tähele ei pane, vaid selle vastu kogu ni eksi, see teadgu, et tal andeksandmist raske on loota.

Sellepärast on tarwis siin ette waadata. Tunned ja oma südames ühe inimese vastu põlgdust ja leiab ju pää, et see põlgdus põhjendatud on, siis on ikka ja igatahes sulle enesele parem, kui ja seda põlgdust ei näita. Muidu saad ja ühe leppimata waenlase enesele rohkem kaela. Nõuab ju kael neid palju kanda, wäga hää; aga ma arwan, et ja oma kaela pääle paremaid asju wõid koormata. Kui ja üht meest lasjed märgata, et ja tema haridusest, mõistusest ja eluwiiisidest lugu ei pea, siis saab ta sind kauemine põlgama kui siis, kui ja teda petjaks oleksid nimetanud. Üksigi asi ei haawa inimese südant nii walusaste kui see, kui ja teda tema hariduse, waranduse ehk kõrgema seisuse puudust tunda lasjed. Sa teed talle ka ülekohtu, sest warandust ja seisust ei wõi inimene oma tahtmise järele enesele saada. Hariduse puuduse ettebimine näitab hääde elukombete puudust ehk vähemalt seda, et sul praegu halwa seltskonnaga tegemist on. See on aga üks nii raske küsimus, mille tarwis üleüldlikult maksuaid eestkirju anda ei wõi. Kui näituseks üks harimata inimene oma haridusest sõnaga ehk teoga kiitleb ja seeläbi hariduse auule üleüldse kahju teeb, siis on see üleüldise kasu pärast tänu wäärt, kui keegi talle tõtt ütleb. Ütleja wõib siin küll kergeste sõimata saada, aga ta on ometi teistele hääd teinud. Inimeste keskes on nii palju halpisiid ja petjaid, et nendega ju nende paljuse pärast peame auuwäärilisel wiisil

ümber käima. Kes igale narrile petjale ütleb, et nad narrid ja petjad olla, see wassib ennaft narri-
dega ja petjatega sõja sisse, ja karta on, et ta was-
taste wägi tema omast suurem on. Wähemalt on
nende sõjariistad niisugused, millede wastu raske on
wõidelda. Petjaid põlga, alpijid kahetse! Täiest sü-
damest. Aga ära kumbgit oma tundmuši lasse mär-
gata. Tarf inimene on narrigi wastu wiisakas, ja
kui ta halpi mitte awalikult ei põlga, siis ei wõi
seda talle keegi ebawooruseks arwata. „Kui sa üht
meest, keda sa põlgad, mitte ei wõi odaga läbi pista,
siis wõta ta kaisju!“ ütleb kuulus Inglise lord
Chesterfield.

Mõned inimesed on nii üksluised, et nad oma
wastaste wastu mingisugust wälimist lahkust ei raatfi
näidata, ehk nad nende tublidusest muidu küll lugu
peawad pidama. Nende liqitounas on nad kui tu-
liste süte pääl ja katjuwad igatahes laiduwett wälja
walada. Mis tarwis ometi! Nad toowad enestele
seega ainult suuremat waenlust kaela pääle ja tee-
wad mõnestgi wagusast wastasest awaliku waenlase.

Niisugusel korral ole oma waenlase wastu lah'e,
wiisakas, otsekohene. Seega näidad ja terawat mõis-
tust ja eluküpsset meest. See wiis ja kombe, kuida
ja seda teed, on sagedaste tähtsam kui see, mis sa
teed. Wälimiste kombete najal wõib mõnikord lah-
kus waenlust ja haawamine sõbrust sünnitada. Seda
ei tule mitte üfji wastaste juures tähele panna,
waid ka sõprade juures. Nad on mõlemad inimese
loomuga inimesed.

Kanna hoolt, et sa oma kindluse ja südiduse
läbi teisi enese poole tõmbad. Oma lahkuse läbi

tee wõimatuks, et su sõprade waenlased ka sinu vastu waenlust näitaksivad. Pea ennast nii üles, et su wastased sulle ühtgi süüdi ei wõi anda, waid et nad sind otse peawad auustama, kui ka ainult waguji omas südamēs. Selle juures wõiwad nad aga ikka näha, et sinu tõearmastus nende ülekohtu hukka mõistab. Külap aru saadakse, kas ja kurjuse pärast wälja astud, et teisi alandada, ehk sellepärast, et ennast süüdiste ülekohtu eest kaitseada. Kes ennast waguji lüüa ja lüüata lasseb, sel on niisama wähe mehelist julgust nagu sel au on, kes kõiksuguste eba-wooruste teenistuses seisab.

Kui politika mehed üksteisega kauplewad, siis ei anna nad asja poolest midagi järele. Ühtgi nõudmist ei heida nad kõrwale, ühtgi kahtlast ehk koguni kahjulikku lepingut ei wõta nad vastu, ehk olgu siis, et nad sellest ei pääse. Siisgi sõdiwad nad weel iga tolli pärast. Kuna nad asja poolest sel wiisil otse kiwid näiwad olewat, on nad ühtlasi inimliste hääduste poolest oma wastaste vastu auu-patlikud ja lahked. Mis tarwis? Sellega wõidawad nad ühtlasi wastaste südameid. Tõuawad nad oma wastaste südame enestele sõbraks saada, siis tuleb peagi kord kätte, et sõbra pää ka uue sõbra hääks hakkab mõtlema. Nad tunnistawad mõnikord selgel sõnal ja suure otsekoheusuga, et asjalik waidlus wastast nende silmis kuidagi ei alanda, waid et nende südidus oma isanda hääks nende auu weel ülendab. Niisuguse mehe sõbrus olla neil suureks auuks. Ja kes sedawiisi oskab õigeste ette astuda, see wõidab pea ikka; kasu saab ta sellest alati, kahju ei ialgi.

Naljatused on parajal kohal väga soovitatavad, sündmatal kohal aga otse õnnetuseks. Mõni tahab hääb nalja teha ja ütleb midagi, mille teraw ots ühe ehk teise vastu on pöördud. Mida rohkem teised selle üle naeravad, seda enam kihutavad nad naerualuse su vastu waenlusele. Kaalu halwa nalja mõju iseenele kaaluga. Dota, kuni keegi sinu üle rumala nalja teeb, ja pane siis tähele, mida moodi su süda tujukub. Tahad sa niisugust südametuksumist teiste sees enese vastu äratada, siis tee niisugust nalja, muidu mitte. Iga Sakslane ja Saarlane peab seda rumalaks, kui sa tühja nalja pärast ühe sõbra kaotad. Minu arust on see aga veel rumalam, kui sa mageda nalja hääks enesele erapooletumast inimesest waenlase teed. Sihivad niisugused naljad sinu pihta, siis on enamiste kõige parem, kui sa teed, nagu ei märkaks sa terawa otja pistet sugugi. On asi aga nii selge, et sa temast pead aru saama, siis on kõige parem, kui sa ühes naerad ja nalja neel kiidadgi. Aga hoia ennaft ärritatud wastamise eest! Muidu peavad naljatajad endid wõitjateks su üle. Beaks aga kord mõni rumal nali su auu ehk hääb nime haawama, siis on selle pääle ainult üks kostus. Dia loodan, et seda sul ialgi tarwis ei ole anda.

Waata siis ette, et sa oma naljaga teisi ei haawa ega oma woorusi hiilgama ei pane. Niisuguste haawade weri tilgub su pale pääle ja niisugune hiilgus torgib teiste silmi. Naerjad saad sa filmapilguks enese poole, waenlased aga elu ajaks enese vastu. Ise naerjadgi hakkawad sind põlgama, sest et nad ka ise sinu nalja eest julged ei ole. Mõis-

tad ja nalja teha, siis tee süüta nalja, mis lõbu sünnitab, millel okkafid külles ei ole. Skateraw nali on ainult siis häa, kui ta tõeste põlgduste wääri-
liste rumaluste pihhta käib ehk kui ta nõtruksi nalja-
kast küllest näitab. Käib aga nali häa asja pihhta,
et seda naeru alla saata, siis on ta põlgamise wäärt
ja toores, nagu Hispania loomawõitlused, kus lõbu
werewalamise külgi on seotud.

Ahw on kõikidest loomadest kõige enam inimese
sarnane. Siiski on ta järeloom. Kuna meie
inimesed loomade seas palju neid leiame, kes otse
ilusjad loomad on, näeme meie ometi, et see loom,
kes iseäranis inimese kuju kannab, meile otse was-
tumeelt on. Grapooletumalt mõteldes peaksi me
arwama, et loomad meile seda ilusamad, armsamad
oleksiwad, mida enam nad inimese, oma kuninga moodu
on. Aga lugu on otse ümber pöördud. Mis pärast küll?

Sellepärast, et inimese ja looma wahel nii suur
loomulik wahel on, et üksigi loom keha ega waimu
poolest inimese ligi ei saa. Lahab nüüd üks loom
siiski inimeste ritta astuda, nagu ahw, siis saab ta
seega inimeste mõnituseks, kelle wäärtust inimese
wäärtusega mõõdetakse ja kelle wäärtus siis otse
põlgduse wääriliseks saab. Ahw on oma pärdi-
liku teo ja näo nagu laenanud, nõderastelt wõtnud
ja ta püüab oma eluag inimestele ja loomadele
järele teha ilma sellepääle vaatamata, kas see ta
loomu kolane on ehk ei. Sellepärast ei ole ahw
mitte teiste loomade auustatud kuningas, waid nende
naerdud narr.

Geftlaste keskes on neid inimesi wahel, kes teisi
järele ahwiwad. Geftlane ei ole ju walmiste kom-

bete inimene nagu Prantslane. Siisgi aga tuleb ka Gesslaste keskes mõnikord ette, et keegi mõnda teist inimest hakkab ahwi moodu järele tegema, nõnda ütelda järele ahwima. See on kõige lühem tee, mille pääl inimene pärdikuts ahwineb. Ta kõneleb ja kõhatab, waatab ja wastab wõimalikult niisama nagu ta kallis eeskuju. Et ta aga see eeskuju ise ei ole, siis on ta näitleja, kes näitelawal teist tahab järele ahwida, et seega waatajale nalja sünnitada. Ta on kruwinõrk inimene, sest ega igamees, kellega ta räägib, näitemajas ei ole ega te malt ilma maksuta näitlemist ei oota. Tõssised, mehised inimesed (laadid) waatawad kõige juurema põlgdusega niisuguste ahwikandidaatide pääle. Kui ka jina seda teed, siis ei wõi sulle seda keegi pahaks panna.

Roguni ise asi on see, kui üks inimene teiste inimestega ümber käies oma iseloomu nende wooruste ja hääde omaduste najal kaswatab ja kaunistab. See ei ole mitte põlgdam järeleahwimine, waid soowitaw aedniku töö. —

Halbu juttusid ära kuula ial hääle meelel ja ära neid ka omalt poolt mitte laiali laota. Teise teotamine wõib halwale südamele üheks filmapilguks armas olla, aga ta jätab ometi halwa tundmuse järele, mis teotajale enesele kahjuks on. Kuida waras ja warguse salgaja ühe järje pääl on, nii ka teotaja ja teotuse edendaja.

Keikesed waimud lähewad tülisje, kui nende mõtted kokku ei sünni. Bai filmaring leiab rahulist panipaika ka ekslistele arwamistele. Enne kui sa waidlema hakkad, kaalu järele, kas asi ise waidle-

mise väärt on ja kas selle inimesega üleüldse ma-
 sab waielda, kes waidluseks asja annud. Kes waid-
 lust otfib, see ei otfi mitte õpetust, waid „wõitu“
 selle üle, kes temaga waidlema läheb. Ära siis ka
 looda, et ta sinu õigeid ja paremaid põhjusi mõis-
 tab ja wastu wõtab. Mida kindlam sinu asi, seda
 enam ta ennaft wihastab, ja kui ta sind oma wõit-
 jaks näeb saawat, seda südimine ta aga ka sinu kal-
 lale tormi jookseb ehk vähemalt ennaft auuga
 päästa püüab. Sinu hääts on siit wäga wähe
 loota.

Ära tee tühjade asjadega enam tegemist kui
 nad väärt on. Muidu peetakse sind pisiwaimuks,
 kes suuremate asjadega walmis ei saa. Kardinal
 von Ghigi teatas kord kardinal von Rehile, et ta
 üheainsama julega terwelt kolm aastat olla kirjuta-
 nud ja fulg olla weelgi hää. Kardinal von Reh
 arwas ta sellest ajast pisiwaimude liiki. Kelle pää
 tühja täis on, ega see parematele asjadele maad ja
 mahti ei leia.

Hoia saladused saladuses! Saladuste awalda-
 mine on hädaohtlik asi, mitte üksi teiste, waid kõige
 päält sinu enese kohta. Ütle üks saladus oma sõb-
 rale, mis muidu temasse ei puutu, siis ütled ja te-
 male ühtlasi, et sa seda saladust saajale muule ju-
 tustad, kellesse ta ei puutu. Sõber arwab siis asja
 niisuguse olewat, mida ta oma sõpradele wõib edasi
 jutustada. Tuleb selle juures aga wälja, et ta
 edasijutustamine kahjulik on, siis oled sa oma sõbra
 filmis ekfija ja ekfitaja ka. Teatad sa aga üht sa-
 ludust sellele, kellesse ta puutub, siis on loota, et ta
 teda saladuses hoiab ja sulle weel tänulikgi on.

Naisterahwad ja noored inimesed ei jõua naljalt saladusi hoida. Nemad tahawad saladuse awaldamisega näidata, et neid on usaldatud, kui neile saladust jutustati. Mida suurem saladus ja mida kindlam d ta pitsatid, seda suurem on nende auu lootus, kui nad ta edasi jutustawad. Kui see võimalik on, siis ära neile saladusi teata, mis saladusteks peawad jääma.

Mõnikord tuleb ette, et üht saladust mitte otsani ei või teatamata jätta. Niisugusel korral ütle siis tarwiline jagu otsekoheselt ja tagasihoidmata; aga pea õigel piiril kinni, et sa mitte ilmaaegu kaugele ei lähe ja asjale seega kahju ei tee. Siin on weikeste ja suurte asjade ja otstarbete wahel selge waheteha. Weikesti võib ohwardada, et suuremaid kätte saada.

Mida suurema, laiemä seltskonna ehk seisuse pääle kaebtust tõstad, seda enam pead sa kaaluma ja ette waatama. Kui ka selles seltskonnas palju neid on, kes tõeste süüdlased, siis on jäl ometi ka neid, kes sellest süüist wabad on. Neile teed sa ülekohut ja nad peaksiwad aruldaselt hääd inimesed olema, kui nad sulle seda sõbrolikult andeks annaksiwad. Seda pahem aga sinule, sest siis ei oleks su süütõstmise mitte üks süüita, waid ka hääde inimeste kohta käinud. Üksikud inimesed annawad mõnikord andeks, seltskonnad ja seisused mitte. Halbu ja häid inimesi on igalpool, igas seltskonnas, igas seisuses. Kes seega nende pääle üleüldlikult süüdi tõstab, see teeb mõnedele ülekohut ja nõuab enesele wastaseid ja waenlasi enam ette, kui tal ehk jõudu on nende wastu sõdida.

Ülekohtus on ikka põlgamise wäärt. Ülekohtut tehakse aga kergemeelse süütõstmisega otse wana harjunud wiisi päraft. Üht seisust peetakse alatuks, harimataks, halwaks, teist kõrgiks, ülekohtuseks, omakasu püüdjaks, kolmandat salalikuks, kawalaks, auuahneks jne. Osalt on see ju õige, osalt mitte. Walega segatud tõde ei ole aga mitte puhas kaup, millega auusjad mehed kauplewad.

Õseäraniis palju ülekohtut tehakse meie päiwil rahwuslifel põllul, kus üks rahwas teist halwaks peab, et ije seda enam hiiulgada. Igal rahwal on omad head ja wead; astub aga üks rahwas teiste üle kurjaks kohtumehets, siis on sel rahwal üks halb wiga enam külles kui teisel. Peakfiwad asjatundjad mehed kord ühe raamatu wälja andma, milles nad kõitide tuttawate rahwaste iseloomu wõimalikult õigeste kirjeldawad, siis oleks see raamat ühels tubliks nurgakiwiks, mille pääle mõistlikud oma otjuse teiste rahwaste üle wõikfiwad põhjendada.

Ilmas on inimesi olemas, kes arwawad, et nad palju kõrgema ameti ehk seisuse tarwis on sündinud kui neil just käes on. Kui nende jalad tõusemise redeli alumise pulga pääle on jõudnud, siis ulatab nende pää ju kõige kõrgemast pulgast üle. Seda wõib nende ninast näha, mida nad suure hoolega ja uhkusjega kõrgesse upitawad. Teisi, kes temast igapidi ees on, olgu neid ta kõrwas wõi tofina kaup, see ei aita. Need ei masta tema meelest; aga tema ise — jah isand, see on koguni teine asi, sest tema on ju tema ise. Täab niisugune inimene oma wana iste pääle paigale, siis on see talle tunnistuseks, kui wäga ülekohtune saatus tema wastu on. Seda enam

katšub ta ise enese eest hoolt kanda ja näidata, et ta ometi palju kõrgema seisukoha tarwis on ſiia ilma tulnud. Ustub ta aga õnnekorral ühe pulgakese kõrgemale, ſiis ta ütleb enesele: Tõſi peab ikka tõuſema! Küllap nüüd maailm, kelle elanikud ju pääle minu enese nii ülitwäga lollikad on, näeb, kui suur mees ma olen.

Miiſugused inimesed on kõrgid inimesed. Kui ſa kõrgile inimesele tahad hääd teha, ſiis juhi parajal kohal tema tähelepanemine tema naeruwäärilise kõrkuse pääle. Tahad aga ſina temalt hääd ſaada, ſiis tiida ja auuſta teda juure tširkli järele. Kõrtide ſeaſt ära aga enesele ialgi ſõpru wali. Memad ei ole uſalduse-meesteſ loodud. Memad tahawad igal pool hiilgada ja lobiiſewad ſinu ſaladused keſet turgu wälja, niipea kui nende kõrkuse kõdi ſeda hääks arwab. Kõige parem on, kui temaga üleüldje midagi tegemiſt ei ole, ehk olgu ſiis ſeks ainſaks otſtarbekſ, et ſa kõrkuiſt tahad tundma õppida.

Sõna „topšakas“ ei ole wiſtiste mitte laialt tutaw, ſeſt teda ei ole Wiedemanni juu eſ sõnaraamatusgi. Aga Wiljandimaal olen ma ſeda sõna ju lapsena kuulnud ja tarwitanud. Ta ei ole wiſtiste mitte sõnaſt „topš“ ſündinud, aga wõib olla, et ta ſunnitaja topši pääle mõtles ja ſellega tahtis tähendada, et topšakas mees ſelle ſarnane on, kelle wiinatopš toredaks teinud. Wõta wõimalikult kitsas ſilmaring ja õige ſuur lugupidamine iſeenefeſt, ſiis on ſul topšakas inimene käes. Sõnal „topšakas“ on ikka hää jagu pilkamiiſt ehk koguni trõtiſimiiſt juures. Wuidu tähendaks ta ſedaſama, miš Satjakeele sõna „wichtig“ tähendab.

Topsaka mehe juu räägib ainult „tähtsaid“ sõnu, olgu neil sellekohalised jisu ehk olemata. Temal puudub tarvilik filmaring, mille abil ta oma sõnade tähtsust võiks õieti kaaluda. Eõnad, nagu: „Sõber, taewalautus on suurem kui inimese pääaju“ ning „Üks jääsk lendas mu käre pääle“, ütleb ta ühesuguse „tähtia“ rõhuga, sest kui tema juust midagi tuleb, siis peab see wägewaste mõjuma, ehk muudu ei tee ta oma tarka suud lahtigi. Edewate ja tergatjate seas on topsakas mees selle läbi kerge ära tunda, et ta ennast üliauwääriliseks peab. Tema tahab oma silmas ainus ratas wantri all olla. Kui ta kuskil analiitult ette astub ja kõneleb ehk laulab, no siis on asi joones: Siis on see tema meelest vähemalt niisama tähtjas ajalooline sündmus kui Hannibali Alpide üle ronimine. Kes siis käja platsutawad, need on mõistlikud inimesed, kel asjatundmist on. Kes seda ei tee, need on ta waenlased. Mida sunnemaid „waenlasi“ ta aga leiab, seda topsakamaks ta läheb, sest ta näeb, et kurjad „waenlased“ talle ometi midagi ei jõua teha. Asi on aga see, et „waenlased“ talle ei tahagi midagi teha, enamiste tema pääle ei mõtlegi. Kui meie inimese tublidusi wiljaga ja nende nõtrusi umbrohuga võime võrrelda, siis võiksime ütelda, et halbid ja edewad umbrohu haganad ja topskad mehed umbrohu terad on.

On inimesi olemas, kes kõiksuguseid asju oma päris ameti teguuseks kisuwad. Mida enam nad tunnewad, et nad oma ametis puudulikud on, seda enam katsuwad nad seda õiget ja kasulist, aga ometi kibedat tundmust seega timestada, et nad igast kõrnalijest asjast suure hagarusega oja wõtawad. Mida

wähem nad omia töödudu oma ameti hääks mõistawad ära tarwitada, seda enam tarwitawad nad teda teiste asjade pääle. Siis arwawad nad endid vähemalt laiskuse süüft wabad olevat. Kui wassija ühtlasi oma osawuseft suurt lugu peab, siis otsib ta iseäranis tülikaid asju ja segab ennast nende sekka. Mida suuremat kitsikust ta siin tunda saab, seda enam „wõitleb“ ta kõige jõuga „wastaste“ wastu. Need „wastased“ on aga sagedaste rahulitud inimesed, kellede töö enamiste ikka kasulikum on kui wassija töö, kes neile kaela langes nagu nõdrameeleline don Rihot weskitiibade kallale.

Inimese iseloomu on raske parandada ja narri professor ei jõua oma lollist kaswandikust mõistlist inimest kaswatada. Wassija jääb wassijaks kuni hauani. Kui kõit talle wiimaks selga pöörawad ja endid tema wassimiste eest sel ainjal wiisil hoiawad, siis wassib ta ometi weel omas pääs ja ei saa isenesest ega maast ilmaft ialgi õiget otja ega aru.

Otse trööstiwad on wassijate kõrwas selged pääd, asjalikud inimesed. Selge pilguga teewad nad wahet asjade wahele, mis neisse puutuwad ja mis ei puutu ning hoiawad enestest loomuliku osawusega kõit mõera „prahi“ eemale. Misjugune rõõm, niisuguste meestega ühes tööd teha! Igatahes näed ja selgeste ette ära, kuidas nad ühes ehft teises asjas oma tööd juhatawad, sest nende õiged, asjalikud töõsihid on sul tuttawad. Wassijast tead sa küll ka ette ära, et ta ikka wassib; aga seda ei jõua keegi kangelgti ette ära arwata, misjuguse wassinguga ta siin ehft jääb elitust junnitama hakkab.

Selged pään on tõsijest mehe kannust kaswanud; wasijad on nende kõrwal kui ahid inimeste kõrwal. Wasijate Siber on auusate, tõsiste meeste selgata-gune, kuhu neid igamees oma soowi mööda võib jaata; selgete päade pääle tuleb auukroon panna.

Kui meie inimeste mitmesuguse iseloomu pääle waatame ja hariduse mõju iseloomu kohta tähele pan me, siis võime piltl kult võlda: Loodus ehitab maja müürid ülesse haridus luoja neid. On loodus õige aluse pannud ja korralikud müürid ülesse ehitatud, siis on maja plaanilik ja elamisets kõlbulik. Lujamine teeb ta aga wael nägusamaks. On aga loodus maja nurka pidi uulitsale ette ehitatud ehk teda muidu rikkunud, siis võib lubi ja wärw teda ainult osalt parandada. Õnnelikud inimesed, õnnelikud perekonnad ja terwed rahwad need, keda loodus omalt poolt nii rohkete armuandidega ehitatud. Raske on nende lootus, kellede iseloomul kõiksugused puudused ja wad külls on. Püüdnud nad põlwest põlwe oma suguharu puudusi ja wajasid terasel mõistusel taotada ja kõiki igatsewaid omadusi kaswatada! Kui teise seda püüdmiit märkawad, siis võime julged olla, et nad sellest ta lugu peawad. Ühtlasi on meil põhjendatud lootus, et see püüdmine ilma mõjuta inimese iseloomust mööda ei lähe.

Lahkuse poolest on Brantslased terwes maailmas kuulsad. Mine Brantsuse külasje ja talusje ja otji üks inimene ülesse, kes kooliharidust ei tunnegi. Niipea kui ta Brantslane on, on ta lahke ja wiisakas. Lahkus on inimeste jelslikus elus ütlemata kallis asi. Lahkete inimeste keskes elamine on sulle-

patjade pääl magamine, kuna uhkete ja totrate feltskond meid kibvitiuniku otša sängitab.

Wõerad rahwad ütlevad, Soomesugu rahwad olla väljaspoolt kalgid ja karedad; nende sees aga asuda lahke süda. Dõsi on wististe, et vähemalt Gestrirahwa keskes wälimisest kujust ülearu wähe lugu peetakse. Meie oleme ainult siisuinimesed. Koort olgu ehk olemata. Aga see ei lähe ja ei jää lootuse järele enam kauaks nii. Suurem haridus nõuab tingimata, et hää siul ka hää koort olgu. Seda nõudmist on ka ju paljudes Gesti peredes täitma hakatud, kus puhtus ja lihtne kenadus walitsema on pantud. Dodake weidi: Üksainus puhas talu wõidab lühikese ajaga terwed külad ja wallad.

Wälimine puhtus ehk jopane olet ei puutuks dieti küll mitte inimese iseloomusse, aga nende wahel on itka oma sïde: Inimese iseloom muudab wäga kergeste oma ligikonna iseene järele. Lahkete inimeste ligikond on enam vähem ka lahke ja nägus, kuna tasased ja tuimad tumedas õhus elada armastawad, otka ei lähe koopasse ega mütt puulatwa elama.

Lahked inimesed on hääd feltsilised, uhked on feltji lõbu rikkujad. Lahke astub igamehele kui inimene inimesele wastu, uhke peab ennast kõikidest kõrgemaks ja annab seda igamehele tunda. Lahke inimese pilk on iseene ja teiste tundmises waba, uhke waatab ennast suurendawa, teisi vähendawa klaasi läbi. Ta ei saa kellestgi õiget pilti ja ei wõi sellepärast kellegi üle õiget otjust teha.

Meie weike kodumaa loodus ja ajalugu ei ole nii õnnelik, et ta inimeste lahkust oleks wõinud kas-

watada. Alaliku siidame ja suu asemel on siin enam kinnisid nõõpa ja salajat wiltuwaatamist näha. Sellepärast peame ette waatama, et meie inimest uhkeks ei pea, kel kord kuuenööbid liialte kinni on. Sa mispärast on need kinni? Mitte ikka ajapuuduse pärast, waid sagedaste tublimate põhjuste pärast. Näed sa kord, et su hää tutaw su terwitust näituses tratri platsil wastu ei wõtta, sest et ta selles seltskonnas seda tutwust tahab salata, siis on see loomulik, kui su kübar teinekord nii ettewaatamata ei kerki. Dige ja wana sõprus ja lahusus puudub ju meie kodumaa rahwaste wahel ja isegi meie eneste keskes on seltslik lahusus hoopis saanud. Mis ime, kui siin külmus aset nõtab? See ei ole aga uhkus. Uhkus ei ole üleüldse Soome sugurahwaste iseloomu wig. Seda pärdikum on uhke Gestlane.

Mõnel inimesel on nalja tarwis hää and. Tema nali on loomulik ja kõiõistaw. Tema mõttekäik ja asjade kõrwuseadmine ei ole mitte igapäine, waid sel wiisil aruldane ja uus, et ta naerma paneb. „Ära astu nii ligi!“ lasseb Friis Neuter sõjameest oma naabrile ütelda, „sa puutud minu küljesse ja ma kardan kangeste kõdi.“ stellet tolmattümmend tuleks sõjas, kus kuulid lendawad ja surm lõikust peab, kõdi meelde? Ainult naljamehel. Tema leiab ka kõige tõsijema asja juures ühe külle, mis naljakas on. Nalja sees on sagedaste teraw tähelepanemine ja hää mõistus. Dollide keskest ära na jamehi otji. Suure hulga ees ja weikeste seltskondade keskes jääb mõit enamiste naljamehe kätte, kui ta tõsise inimesega waidlema läheb. Tõsine inimene weab rasked juurtükid ette

ja tahab nendega oma vastase pihuks pörutada. See aga hüppab üle suurtüki ja paneb ühe weikse ninanipjuga teise tuikelema, päält waatajatele nalja tehes, kes temale selle eest ikka tänulikud on.

Nii on nalja and teiste annete seas umbes seesama, mis suhtur teiste söökide seas on. Aga häda sellele, kes oma nalja sündimatal kohal wälja kraamendab ehk kes koguni ilma õige andeta tahab naljamees olla! Esmimesed loetakse narride, teised halpide sekka. Naljajal peab paras maa olema, mille pääle kuktades ta hääd wilja kannab. Inimese elus on neid filmapilkusid, kuhu nali ei sünni, wähest enam kui neid, kuhu nali sünnib. Ka on palju nii tõjise loomuga inimesi, kes üht filmapilkugi ei taha nalja pärast ära wiita. Kui ja nende filmis ennaft mitte narriks ei taha teha, siis ära tee neile nalja.

Halp inimene on igatahes kahetsemise wääriline. Tema on teiste inimeste seas sedasama, mis ahw teiste loomade ehk papagoi teiste lindude seas on. Kui tõjine naljamees naeru sünnitab, siis naerdakse tema küpse nalja üle; teeb aga halp nalja, siis naerdakse halbi enese üle. See on waks wahet.

Ja mis häda sünnib sind ennaft niisuguse naeru alla heitma ja oma tõjise mehe wäartust jalgade alla sõtkuma? See, et ja oma seltskonnale tahad lõbu teha, ehk wähest see, et ja, ükskõik mil wiisil, nende meeles tahad kõlkuda? Tee lõbu sellega, milleks sul wähegi loomulikult osawust on, ja tuleta ennaft teistele mõnujal wiisil meelde. See on see kunst, mis sind nende filmis tõstab, mitte halpus.

Halpus ei awalda ennaft mitte üksi rumalast, wägiji tehtud naljas, waid ka weel mitmes teises

asjas. Tahab keegi ennast aruldaste riiete läbi teistele iseäralikult nähtavaks teha siis on see halb. See ligineb edewale. Edewa sugulane on ka see, kes oma kehaga kõiksuguseid ahwi tempa teeb. Niisugune inimene ei astu mitte kolme sammuga, ilma et ta, oma kätega ja pääga ehk mis tal muud just käepärast on, mitmesuguseid ilmaasjata liikumisi ei teeks. Päältwaataja peab kohe nägema ja ütleva: Waata, Halbi Hans astub ja ta on ise kõige ihu hingega selle juures ja ei tea öieti, mis ta kõik selle juure toimetuse juures ühtlasi ära ei suuda teha! See on kõik tühine ja piisipäraline, nii et see mehele otse häbiks on. Ütle ometi, mis peab sellest teistele ehk sulle eneselegi siin päikese all olema, kas sa oma kerget pääd kord selle ehk teise öla poole waotad ehk temaga muid turniharjutusi ette võtad!? Vane tuundmata halb kümne võera inimese sekka kõndima, ma arwan, iga laps võiks ju kolme sammuga taga sõrmega näidata, kes nendest halb on. Kui hap inimene ilma sihita ja otstarbeta halbitükka teeb ja iseäranis käte jalgade abil teistega püüab „nalja“ teha, siis on ta ulbak. Ulbak seisab halbiist ühe astme weel all pool. Halbil on oma siht, kui ka naeruväärilik; ulbakal ei ole sedagi.

„Jo'nn on Sumalast loodud.“ See öel sõna on wiimasel ajal jooksuma pandud. Ta ei ole kuidagi viisi õige. Digem oleks öelda: Kui kurat kihvisti joobnuks jõi, siis tema jonn ilma löi. Paraku on jo'nn üks sõna mida, pääle Eesti keele naljalt teistest keeltest ei leita. Kui meie kuuleme, et keegi oma naabriga „puhast jonn ajab“, siis teame juba, mida seltsi toimetust tal ees on. Kiisu ajamise juures

on kiusajal natukegi põhjust ja õigust, jo'nn on ilma põhjusteta, ilma õigusteta, enamiste ka ilma mõistusteta, ainult halvast, tigevast südamest välja kaswanud. Mõlemad kasvavad wana wiha kannul ja tahawad ussiks olla, mis ei sure. Jonnikal inimesel on nagu kivi kulas. See ei lase teda wabalt asja waadata, weel vähem õigusele ja tõele järele anda. Kui suur puudus, kui tõde ühe inimese filmade eest nagu kinni on pandud ehk kui ta tõde küll ära tunneb, temale aga siisgi ei wõi tunnistust anda! Jonnika inimesega on väga raske ühes elada ehk rääkidagi. Enne ja kartagi tead, on ta juba kongsu leidnud, mille külge ta jonnriippuma paneb. Asi on mõnikord nii tühine, et rääkidagi ei maksa; aga kui sa waidlust ei lõpeta, siis teeb tema seda kas wõi — rusikaga, kuid õigus peab temale jääma, jelle pääle vaatamata, kumba pool õigus seisab. Mida rohkem ta näeb õigust teise pool seiswat, seda libedamine seisab ta oma asja eest ja weab prügi ja rahma oma nõrga walli toeks kofku.

Misõigusele ei pruugi paremat teadmist wasta õigust anda, weel vähem pruugib misõigusega üleüldse waielda. Ta wõib kõige tühisema asja pärast julle eluaegseks jonnimeheks jaada. Mistan mis enesele misõigust tolasid eluks ajaks külge riputada? Tee ei ole muidugi küllalt tasane.

Kui kius ja jo'nn teisele inimesele tahawad jalga ette panna, siis waritsewad kadetus ja tigidus teise õnne kallal. Kade ei jõua seda ära kannatada, et ta naabri käsi paremine käib; tige tormab teise

õnne nähes kohe wälja, et ta õnne ära häwitada. Radedaid kariloomi ei ole keegi kuulnud näinud, küll aga tigedaid. Tige sarwloom tõukab teise kas furnuks, kui ta teda näeb karjamaal magusat rohku maitsewat, sellest hoolimata, et sääl rohku sadadele sarwloomadele küllalt on. Radeduse ja tigiduse seletamiseks oleksgi parem, kui näitusi ainult neljajalgsete juurest oleks tuua; aga kui meie siin ka kahejalgsete pääle mõtleme, siis on raske otsust teha, kumb kumbagilt neid diekesi on õppinud. Paha juur näib aga weel kaugemalt ja sügavamalt tulewat. On ometi esimese sündinud inimese elu nende käes kustund!

Inimene on küll weikene, aga tema waimus on ometi terwel maailmal aset — kui see sinna sisse mahutatakse. Muidu võib ta ka tühjaks kõrbeks jääda. On inimesi, kellede rinnus alatine lõburikas kewade walitseb. Kui ka külmad tuuled ja tundmused wahete wahel ka rindade kewadet warjawad, siis on tema tundmustes muidu ometi kewadine aeg, mis igal ligemal silmapilgul jälle võib nähtawale tulla, mis dieiti iseenesest pea jälle ette peab tulema. Niisugust inimest võib armsa kandliga wõrrelda. Koputa kandli külgi, siis kahjeward ta keeled koorina wastu. Nii kuidas ta kord on häälede seatud, nii sünnib ta kolkukõla ikka ilusaste ühte ja teeb kuuljale lõbu. Wisatakse keeltele midagi pääle, siis on ta kõla küll rikutud; aga niipea kui ta keeled jälle wabad on, siis on endine kõla jälle kuulda. Nii wõiwad ka pahandused ehk mured lõbusa inimese tuju kord rikkuda, aga see ei kesta kaua. Pea pääseb ta päris loomus jälle lahti ja sul on armas feltiline

käes, selle awarast rinnast tervele ligikonnale lõbu wälja woolab.

Lõbusate kõrwast leiame teise liigi inimesi, kes kuiwad on kui liiwa pääl ära põlenud sammal. Kui neil waimuandeid on, siis wõib neil teraw mõistus olla, ja kui nad koolis on käinud, siis wõib nende pääs palju teadust asuda; aga nende tundmuste lõbumaailm on ju lapsest saadil kängu ehk koguni sündimata jäänud. Nende pää wõib palju tarkust peita, aga nende rinnad on külmad, kuiwad, lõbuwoesed. Targal konwerentzil on nemad kasulikud, aga feltslifikus elus on nad külmadeks kiwideks, kellele ligidal hää ei ole wiibida. Nad märkawad jeda enamiste ka ise ja jääwad siis — teiste kasuks, iseneeste kahjuks — feltslifikust elust eemale. Wõib olla, et nemad sel wiisil lõbu wähe tundma õpirad ja lõbu ka wähe igatseswad. Nemad lähewad ilma lõbuta omast elust läbi nagu sügiseseid ühepäewa kärbsed ilma kewade rõõmuta.

Sagedaste tuleb ette, et lõburikkad inimesed mitte küllalt terawad mõtlejad ei ole. Nemad on lõbu poolest rohkeste kaswanud, kuna mõistuse harrimine selle kõrwal tagasi jäi. Aga kui loodus inimesele mõlemate tarwis andeid jaganud ja kaswatus mõistlik olnud, siis wõiwad lõbusad rinnad wäga tarka pääd kanda. Ka ei wõi meie mitte ülelda, et kõik lõbuwaesed inimesed targad oleksiwad. Seda aga tuleb sagedaste ette, et mõistuse kaswamise kõrwas lõbulikud tundmised hooletuse sisse jätakse ja inimene nii ühepoolseks saab.

Kui lõburikkad inimesed mõtteahtrad ja targad inimesed lõbuwaesed on, siis ei wõi nemad enestele

ega teistele õige's õnneks olla. Elu on nii tõsine, et teda keegi ühest otsast teise ei või läbi lõbustada. Seda karedam on aga selle inimese elu, kellel mitte isenesegi ründades lõbuhääli ei ole helisemas. Õnnelikud need, kellel lõburikka rinna kohal terane pää on valisemas.

Lugeja teab, mis lehed teevad, toimetaja teab, mis mehed teevad. Sellest tuleb, et lugeja toimetajaga igaford rahul ei ole, kuna toimetaja lugeja vastu kärjituks läheb. Mis neid siiski ühendab, on nii ütelda pooletera leping. Lehel on mitmesugust sisu nagu söögilaul mitmesugust toitu ja lugeja võtab säält just seda, mis tal meelejärele on. Mis talle ei sünni, selle jätab ta magusi kõrvale. Mii lepip ta ka poolega, kui seegi ta isu täidab. Toimetaja omalt poolt tüürib ford etteseatud ja hääks arvatud sihi poole, kui tal niisugust on, ning lepip ka rahulikult, kui poolgi lugejaid seda lahkeste vastu võtavad. Teise poole lugejatega seisab ta sõjajalal ja loodab, et nende keskes südikaid mehi ei paudu, kes wahete wahel oma mõttekonnas senatori rewisionisid teevad ja siis ehk ootamatalt ligidale tema lipu alla astuvad. On neil kõigil ometi üks ja seesama siht — e d a s i. —

Mis sääl weetakse? Kust tulevad need tolmu-
pilved ja kust kostvad need kõnekõminad vastu?

Suurt hiiglawankrit weetakse laial maanteel edasi. Wedajad on tal murrus ümber. Üks tõmbab siit, teine sääit, üks lütkab siit, teine säält. Kaugelt suurem oja wedajaid istub aga wankril, wehkleb kõtega ja teeb suurt kõra. Mõned seisawad koguni püsti rattil ja teevad, nagu oleksiwad ohjad

nende käes ja wedu nende mäes. Päältwaataja wõib kergeste arvata, et need ongi need wantri wedajad. Kes aga wantrit ise edasi tõmbab, see teab, et need kätatsejad ja wehklejad wedamist raskendawad ja et need, kes wantri ees ja taga suures tuhinas sinna tänna tormawad, ainult tolmu teewad ja tööliste õhku rikuvad. Waatame tagasi wantri jälgede pääle, siis näeme, kuidas ta kord paremale, kord pahemale poole on kõrwale meetud. Paiguti ei oleks palju puudunud, kui ta kraawi oleks kukkunud, ja kukkumist oleksiwad just need kergeks teinud, kes ülewel koorma otsas istuwad. Need oleksiwad aga ise siis ka paraja palga leidnud ja kraawi langenud wantri alla jäänud. Aga kus see wantri juhataja peaks olema? Do, neid on mitu ja sellest tulewadgi kõwerad jäljed. Igal juhatajal ja kätatsejal on oma jagu sõpru wedajate keskes ja need tiriwad wantrit sinna poole, kuhu meister soowib.

Meie räägime edendamisest ja edendajatest. Kus on senatorid, kes siin rewideeriksivad ja reformeeriksivad?! Kus on rohked roosad ja pitad piitsad, kes kätatsejad ja tolmutajad ja mund laisjad koorma raskendajad tõsi edendamise wantri kallalt eemale peksaksivad?!

Edendamine on waimu töö ja waimu töö on sünnitamine, sugusaatmine waimuilmas. Nii kuidas mitte igal abielu paaril lapsi ei ole, nii ei ole ka igal „edendajal“ waimuelu sünnituse sädet. Seda wõrdlust wõib kaugeemale edasi ajada kui teda paberisse sünnib panna, ja ta on ootamatalt õige. Tint ja trükimust on waimuahtruse rohi ainult siis, kui aher teda õigel kombel jisse wõtub, aga ei ialgi

fiis, kui ta neid teistele pakub. On ühe inimese edenemine seisma jäänud, siis on ka edendamise võim temalt kadunud. Nii kuidas ta ise ei edene, nii ei edenda tema ka teisi. Mõttering, milles ta liigub, on äärest ääreni wana ja tuttav. Uudis-tekst on ainult see, et ta päew päewalt wärwivaese- maks luitub ja kõik elujõu ja sahwiti kaotab. Nii kuidas wiljawihust õlekubu saab, nii saab mõnest inimesest elaw Egiptuse mumia*) ja ta on edenduse asjus ainult koormaks.

Mummiad ei ole mitte üksi koorma raskendajaks. Mõni neist on ka efsitajaks, selge eesmärgi warjajaks, mehise laadi rikkujaks. Waata, mis mehed teewad.

Ütleme, wallal on wanema walimine käes. Keda valida? Tarwis külatarka küsitella. See soowitab ainuüksi oma sõpra ja tahab terve walla mäsama ajada, et aga sõpra wallawanemaks saada. Aga tema mumia iseloom ei salga ennast siingi. Asjad lähewad wassi ja teine mees astub ametisse. Uskumata häbipuudusega astub ta awalikult ette, kumardab sügawaste une wallawanema ees, keda ta tagaselja tõrwas, ja soowib talle õnne ja õnnistust.

Waata, sõber, see on ka elutarkus ja ilmakunst, aga alandaw ja sellepärast põlgdaw. Taga selja katjub kaela lõigota, ja kui see korda ei lähe, siis astub ette ja õnnistab. Oleks lõikamine korda läinud, siis oleks ta rõõmuga ette astunud ja hüüdnud: Taewale tänu! Üks nurjatu elukas wähem.

Seep see ongi, mis juure eduwankri nii raskteks ja rammutuks teeb, meeste põlgduft äratub ja

*) Balsameerimise läbi kwinenend surrukoha.

mehise laadi kasvatamist suurtes ringkondades rikub.

Kes elutarkust korjab, see paneb ka niisuguseid asju tähele.

Ja nüüd veel üks lõpusõna. Elutarkus ja ilmatkunst on üks warandus, mida igamees enesele võib koguda, kui ta teda soovib. Koguja sirutagu ainult omad käed igapäisesse elusse välja, ja ta leiab, mis otseb. Kirjalik sõna on talle sellejuures hääks äratusjeks ja juhiks. Et see juhatus aga ainult niikaua kestab, kui ta meeles seisab, siis on tarwis, et eesseiswaid juhatusi mitte üksi ükskord läbi ei loeta, waid et neid sagedaste ja seni meelde tuletatakse, kuni nad meile meie waimu tuttawaks waraks saavad, mis meil igatahes käepärast on võtta. Mõnikord määrab üks ainus sõna inimese püüdmisele terweks eluajaks õige sihi ette. Seda sihti mööda võib aga ainult see õigeste käia, kel ta selgeste filmades seisab. Käagitawa waranduse kättesaamises on siis koht asja tähele panna: Esiteks selge siht filmade ees, teiseks julge, wäsimata astumine seda sihti mööda. Tarkust, ka elutarkust, saab raamatust; aga kunsti, iseäranis ilmatunsti, tuleb harjutuse läbi enesele omandada. Kes mõlemate pääle mõtleb, see kasvatab oma filmaringi ja teeb ennaft enam ja enam küpsjeks elu tarwis. Ela, et sa õieti wõiksid õppida, ja õpi, et sa õieti wõiksid elada!

